Б-111-1616

СПОМЕНИЦА

I. ЗЕМАЉСКЕ ХИГИЈЕНСКЕ ИЗЛОЖБЕ

1933 БЕОГРАД

Б-III-1616

189180
30

СПОМЕНИЦА

ЗДРАВСТВЕНИМ ПРОСВЕЋИВАЊЕМ ТРЕБА СТВОРИТИ НОВУ ХИГИЈЕНСКУ СВЕСТ У НАРОДНИМ МАСАМА. - ТО СЕ МОЖЕ ПОСТИЋИ ЈЕДИНО ОЧИГЛЕДНИМ ПРИМЕРИМА И АКТИВНОМ САРАДЊОМ НАРОДА. - ХИГИЈЕНСКА ИЗЛОЖБА УКАЗАЛА ЈЕ ПРАВИ ПУТ КОЈИМ ТРЕБА ИЋИ ДА СЕ ТО ПОСТИГНЕ.

АЛЕКСАНДАР

1933

БЕОГРАД

УРЕДИЛИ

Проф. Dr. А. КОСТИЋ Dr. Б. КОНСТАНТИНОВИЋ

Dr. Б. ПИРЦ

Бр. инвентара 282171

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Под покровитељством Њ. В. Краља Александра I

ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРУШТВО ЗА ЧУВАЊЕ НАРОДНОГ ЗДРАВЉА

ПРИРЕДИЛО ЈЕ

ПРВУ ЗЕМАЉСКУ ХИГИЈЕНСКУ ИЗЛОЖБУ

ОД 19 АВГУСТА 1933 ДО 20 СЕПТЕМБРА 1933
(ПРОДУЖЕНУ ДО 25 СЕПТЕМБРА 1933)

Као доказ напора и успеха ове велике здравствене манифестације у извођењу друштвеног програма и постављеног гесла

ЗА ДОБРО ЗДРАВЉЕ И БОЉА ПОКОЉЕЊА

ОВУ

СПОМЕН-КЊИГУ

ИЗДАЈЕ ИЗЛОЖБЕНИ ОДБОР

Здравственим просвећивањем треба створити нову интересенту свести у народним масама. То се може постићи једино огледним примерима и активном сарадњом народа. Интересента изложба указала је народу оно чему треба сити да се то постигне.

Посета Њ. В. Краља и Њ. Вел. Краљице

Њ. В. Краљ и Њ. В. Краљица посетили су I Земаљску хигијенску изложбу 18 септембра 1933 године у 11 часова пре подне.

Високу посету дочекали су пред улазом у изложбу Министар социјалне политике и народног здравља г. Иван Пуцељ, председник Југословенског друштва за чуване народног здравља г. Др. Стеван З. Иванић, председник Изложбеног одбора г. Др. Александар Ђ. Костић и чланови Изложбеног одбора.

Њихова Величанства су затим обишли оделења, где су били сређени ови одсеци изложбе: здравствено просвећивање, туризам и бање, школска хигијена, одојче — мало деце, заразне болести, маларија, стан и насеље (асанације).

Њ. В. Краљ интересовао се много за поједина питања која су на изложби била приказана и изразио своје велико задовољство на приређивању изложбе и њеном уређењу.

У одсеку за здравствено просвећивање

Одлазећи са изложбе Њ. В. Краљ је изразио жељу, да ову изложбу треба цела земља да види, па је ту жељу изразио Министру социјалне политике и народног здравља. То би се могло најбоље остварити кад би се организовала велика хигијенска покретна изложба. Њ. В. Краљ обећао је Највишу помоћ за спровођење те идеје.

У отпеку да здравље болести.

Њихова Величанства напуштају изложбу.

Med najtežjimi nalogami zdravstvene državne politike in javnega gospodarstva je skrb za narodno zdravje. Vprašanje je mnogo težje zaradi tega, ker je vanj vpleteno polno težkih problemov gospodarskega, prosvetnega in socialnega značaja in za to se ne more rešavati samo v eni smeri, ali celo samo iz posameznega vidika.

Prva zemaljska higijenska izložba odkrila je velik del teh problemov, pokazala zdravstveno stanje naroda v zavisnosti od drugih činiteljev, pred vsem od narodnega gospodarstva, kulturnega nivoa in vseh panog človeškega udejstvovanja. Sedanja izložba znači velik korak naprej v sistematskem delu, ki ga je začelo po svetovni vojni naše ministrstvo narodnega zdravja. To delo pa je tokrat napravila privatna zdravstvena institucija, razumljivo, krepko podprta od državnih zdravstvenih institucij.

Vsa prireditev jasno kaže, v kateri smeri treba korakati dalje, kaj izpopolnjevati, kaj posebej forsirati in kaj končno dovršiti. Prvo in glavno pa je študiranje naših domačih prilik, ki špecijalno vplivajo na naše narodno zdravje, ker treba prikazati in istočasno tudi naznačiti pot, kako se more to stanje popraviti v naših razmerah, v okviru sredstev, ki so raspoložljiva, in še posebej na način, ki je pri nas edino izvedljiv.

Bodoče prireditve tega sloga treba prirejati strogo v tem okviru in kolikor boljša bodo navodila in smernice radi izvršenja, toliko večji bo vsakokratni uspeh.

Eno glavnih spoznanj prve zemaljske higijenske izložbe pa tiči nesporno v dejstvu, da naš narod želi tozadevnega pouka in da ga uspešno vsrkava vase.

Rodilo se je vsesplošno spoznanje, da treba prvo zemaljsko higijensko izložbo pretvoriti v stalno potujočo in jo nuditi celokupnemu narodu, brez razlike na kraj in sloj, ter tako prožiti priliko resnične izobrazbe iz te najvažnejše stroke.

Nj. V. Kralj je krepko podprl to enodušno spoznanje!

IVAN PUCELJ
minister socijalne politike
in narodnega zdravja

Minister spraw polityki i wyznań
Zdzarsky

(Реч господина Министра пољопривреде, као заменика господина Министра социјалне политике и народног здравља при отварању Изложбе, 19 августа 1933 год.)

Као заменик Министра социјалне политике и народног здравља отварам Прву земаљску хигијенску изложбу, коју је приредило Југословенско друштво за чување народног здравља.

Пре но што бисмо разгледали ово значајно културно дело, које представља све велике напоре Краљевине Југославије на подизању и унапређењу народног здравља, допустите ми, госпође и господо, да у име Краљевске Владе и Министра социјалне политике и народног здравља изјавим нарочиту захвалност Југословенском друштву за чување народног здравља на овом великом делу, које ће служити као одлична слика наше народне културе и наших напрезања на најглавнијем послу народном, на заштити здравственој.

Поред великих напора и жртава, које је наша народна држава учинила у овом правцу, и приватна иницијатива је уложила огроман труд и велика пожртвовања, да се наш народ у његовој народној држави здравствено просвети и да сам активно суделује на подизању народног благостања.

Још већи значај овог напорног рада баш је у томе, што установе и друштва, која раде на хигијенском унапређењу, сарађују свим својим силама и на привредном унапређењу народа, што целокупна здравствена политика наша схвата, да без економског благостања нема ни здравственог напретка.

Све те напоре у подизању установа и изграђивању метода, којима ће се најпоузданије доћи до значајног циља: напретка Југославије у сваком правцу, приказаће вам ова изложба и ја сам нарочито задовољан, што ми је указана та велика част, да је отворим.

Dr. ЉУБОМИР ТОМАШИЋ

Почасни одбор Прве земаљске хигијенске изложбе

Стојиљић Д-р Милан, претседник Министарског савета;

Пивелић Д-р Анте, претседник Сената;

Кумануди Д-р Коста, претседник Народне скупштине;

Пуцељ Иван, Министар социјалне политике и народног здравља;

Шуменковић Д-р Илија, Министар трговине и индустрије;

Максимовић Божидар, Министар празде;

Радивојевић Лазар, Министар саобраћаја;

Стојановић Драгомир, армијски генерал, Министар војске и морнарице;

Лазић Живојин, Министар унутрашњих послова;

Станковић Д-р Раденко, Министар просвете;

Ханжек Д-р Лавослав, Министар за физичко васпитање;

Томашић Д-р Љубомир, Министар пољопривреде;

Михајловић Илија, народни посланик;

Станојевић Милутин народни посланик.

Карамехмедовић Д-р Хамдија, Министар и бивши Министар народног здравља;

Круљ Д-р Урош, сенатор и бивши Министар народног здравља;

Милетић Д-р Славко, бивши Министар народног здравља;

Поповић Д-р Гер. Добриноје, народни посланик и бивши Министар народног здравља.

Јаблановић Д-р Јосиф, бан Приморске бановине;

Марушић Драго, бан Дравске бановине;

Машковић Добрица, бан Дунавске бановине;

Милосављевић Св., бан Врбаске бановине;

Николић Милан, бан Моравске бановине;

Перовић Д-р Иво, бан Савске бановине;

Поповић Велимир, бан Дринске бановине;

Станишић Д-р Ал., бан Зетске бановине;

Лазаревић Манојло, Управник града Београда.

Алауновић Д-р Тугомир, I потпретседник Црвеног крста Краљевине Југославије;

Антић Д-р Димитрије, декан Медицинског факултета, Београд;

Гангл Енгелберт, I заменик старешине Савеза сокола Краљевине Југославије;

Залокар Д-р Алојз претседник Југословенског лекарског друштва;

Крбек Д-р Иго, претседник Општине града Загреба;

Петровић Милутин претседник Општине града Београда;

Плечник Д-р Иван, декан Медицинског факултета, Љубљана;

Пуц Д-р Динко, претседник Општине града Љубљане;

Салтиков Д-р Сергије, декан Медицинског факултета, Загреб;

Томић Душан, декан Техничког факултета, Београд;

Хаџи Д-р Стеван, претседник Савеза спортских савеза;

Шиловић Д-р Јосип, претседник Југословенске уније за заштиту деце;

Главни одбор
Југословенског друштва за чување народног здравља

Претседник

Иванић Д-р Стеван

директор Централног хигијенског завода

Први потпретседник

г-ђа *Наталија Д-р Манојла Смиљанића*

професора

Други потпресседник

Хофмановић Љубомир

начелник Министарства

Први секретар

Пирц Д-р Бојан

шеф отсека Централног хигијенског завода

Други секретар

г-ђа *Агнија Миленка Недића*

генерала

Благајник

Јанковић Момчило

адвокат

Чланови одбора:

Аранђеловић Д-р Аранђел, управник Дома народног здравља, — Пожаревац;

Бијелић Урош, адвокат, секретар Средишњег одбора Народне одбране, — Београд;

Благојевић-Боволини Никица, диплом. нудиља, Београд;

Бранковић Милан, прота, — Пожаревац;

Викторовић, маг. фарм. *Јован,* апотекар, — Београд;

Врачевић Д-р Миодраг, шеф Антитуберкулозног диспансера, — Београд;

Глигоријевић Станоје, земљорадник, — Скобаљ;

Дојми Д-р Ловро, управник Дома народног здравља, — Мостар;

Драгић Д-р Милорад, шеф отсека Централног хигијенског завода, — Београд;

Дунић Д-р Михајло, управник болнице, — Шабац;

Ђаја Д-р Александар, референт Министарства саобраћаја, — Београд;

Ђуричић Д-р Илија, доцент универзитета, — Београд;

Константиновић Д-р Богољуб, шеф одељења Централног хигијенског завода, — Београд;

Костић Д-р Ђ. Александар, професор универзитета, — Београд;

Кујунџић Д-р Војислав, начелник Мин. народ. здравља у пен., — Београд;

Марковић Сава, управник основне школе, — Томиславац;

Милетић арх. *Светозар,* архитект Опште држ. болнице, — Београд;

Ристић Д-р Никола, начелник Министарства народног здравља, — Београд;

Симовић Д-р Милош, примариус Опште државне болнице, — Београд;

Симуновић Д-р Стеван, шеф одељења хигијенског завода, — Сплит;

Томашевић инж. *Велисав,* шеф одељења Центр. хигијенског завода, — Београд;

Ћосић Даринка, учитељ. у пенз., — Београд;

Шнајдер Д-р Карло, управник Савеза здравствених задруга, — Београд.

Одбор I земаљске хигијенске изложбе

Претседник
проф. *Костић Д-р Александар*

Благајник и заменик претседника
Константиновић Д-р Богољуб

Секретар
Пирц Д-р Бојан

Чланови:

г-ђа *Антоновић Зорка, Викторовић Mr. Ph. Јован,* г-ђа *Иванић Анђелка, Милетић* арх. *Светозар, Томашевић* инж. *Велисав, Хофмановић Љубомир.*

Бановински одбори

U LJUBLJANI

Predsednik: *Mayr D-r Ernest*, inspektor Kraljevske banske uprave;

Tajnik: *Petrič D-r Karl*, v. d. direktorja Higijenskega zavoda.

Blagajnik: *Kristan-Lunaček D-r Slava*, v. d. šefa Šolske poliklinike;

Hribar D-r Leo, šef Veterinarsko-bakteriološkega zavoda;

Hubad Fran, zastopnik Okružnega urada za zavarovanje delavcev;

Koce D-r M., zastopnik Zbornice za trgovino in, industrijo in obrt.

Krejči D-r Viljem, predsednik Oblastnega odbora Rdečega križa;

Mihalek D-r I., zastopnik Zveze kulturnih društev;

Mis D-r Franta, zastopnik Sokolske župe Ljubljana;

Reisner Josip, direktor Srednje tehničke šole, zastopnik Krajev. odbora Rdečega križa;

Rus D-r Mavricij, predsednik Zdravniške zbornice za Dravsko banovino, zastopnik mestne občine Ljubljanske;

Škerlj D-r Božo, v. d. šefa antropološkega odseka Higijenskega zavoda;

Šter D-r Franc, banovinski svetnik kot zastopnik VI. oddelka kr. banske uprave;

Valašek D-r E., zastopnik Tujsko prometnega društva;

Zalokar Prof. D-r Alojzij, šef Ženske bolnice;

U ZAGREBU

Pretsednik: *Rasuhin D-r Josip*, šef odeljenja Škole narodnog zdravlja;

Sekretar: *Širola Mladen*, kustos muzeja Škole narodnog zdravlja;

Bresler Kamilo, šef fotofilmske laboratorije Škole narodnog zdravlja;

Chloupek D-r Drago, lekar Škole narodnog zdravlja;

Prebeg D-r Živko, lekar Škole narodnog zdravlja,

Rogina D-r ing. *Božidar*, lekar Škole narodnog zdravlja.

У БАЊА ЛУЦИ

Бегић Д-р Милан, начелник Одељења за социјалну политику и народно здравље Кр. банске управе;

Бојић Д-р Димитрије, начелник финансијског одељења Кр. банске управе;

Букинац Д-р Ђорђе, градски физик;

Вујичић Д-р Гавро, в. д. Директора хигијенског завода;

Грбић Урош, начелник Просветног одељења Кр. банске управе;

Ђурђевић Бранко, шеф отсека за трговину, обрт и индустрију Кр. банске управе;

Којић Симо, директор филијале Народне банке;

Марковић Д-р Димитрије, инспектор Кр. банске управе;

Марковић инж. Лазар, начелник Пољопривредног одељења Кр. банске управе;

Мољевић Д-р Стево, старешина соколске жупе;

Мујезиновић Д-р Ејуб, управник Бањовинске болнице.

U SPLITU:

Arambašin D-r Josip, ljekar;

Čulić Jerko, direktor „Putnika";

Dubokovič Juraj, pretsjednik Trgovačke Komore;

Ferri D-r Rafo, v. d. šefa Dispanzera za grudne bolesti;

Gjirometta prof. Umbert, pretsjednik planinarskog Društva „Mosor";

Ivanišević Don Frano, urednik „Pučke Prosvjete";

Juraj profesor Ivo,;

Korlaet Drago, šef otsjeka za trgovinu, obrt i industriju;

Matković Ing. Vorih, direktor Srednje tehničke škole;

Sfarčić D-r Andrija, načelnik VI. odeljenja Kr. banske uprave u Splitu;

Stalio D-r Ivo, presjednik Jugoslovenskog veslačkog saveza i šef besplatne ambulante za spolne bolesti;

Simunović D-r Stevan, šef Socijalno-medicinskog odeljenja Higijenskog Zavoda;

Tončić Ing. Kamilo, inspektor Trgovačke nastave;

Škarić D-r Josip, direktor Higijenskog Zavoda.

У ЦЕТИЊУ:

Гвозденовић Д-р Милан, лекар Хигијенског завода;

Луковић Франо, шеф отсека за Трговину и индустрију;

Мартиновић Д-р Нико, шеф одељења Државне болнице;

Милетић Д-р Радослав, директор Хигијенског завода;

Милошевић Д-р Илија, шеф Ветеринског отсека при Кр. банској управи;

Пејовић Крсто, саветник Банске управе;

Пилетић Д-р Владимир, шеф отсека;

Радовић Д-р Нешко, начелник Одељења за социјалну политику и народно здравље;

Слапничар Ђуро, начелник Пољопривредног одељења банске управе.

У САРАЈЕВУ:

Гинер Д-р Симеон, шеф Бактериолошко-епидемиолошког одељења Хигијенског завода;

Денишлић Д-р Мустафа, градски здравствени надсаветник;

Десић Д-р Ацо, секретар Трговинско-индустријске коморе;

Заплата Рудолф, секретар музеја;

Кауниц Д-р Павле, директор Хигијенског завода;

Љутов Д-р Владимир, в. д. шефа Социјалномедицинског одељења Хигијенског завода;

Макале инж. Никола, управник градског водовода и градске плинаре;

Мандић Коста, шеф Статистичког отсека сарајевске општине;

Павичић Д-р Иван, претседник Обласног одбора Црвеног крста.

Покровски Константин, економ Хигијенског завода;

Рајковић Петар, чиновник Радничке коморе, уредник часописа „Снага";

Спахо Мустафа, референт Пољопривредног одељења Краљевске банске управе;

Турковић Д-р Касим, потпретседник „Трезвености".

У НОВОМ САДУ:

Адамовић Д-р Петар, главни градски физик;

Антић Д-р Душан, лекар Хигијенског завода;

Богдановић Д-р Павле, шеф Школске поликлинике;

Главина Марин, директор Савеза аграрних заједница;

Грачанин Гаја, директор „Путника" и секретар „Фрушке Горе";

Димитријевић Д-р Миодраг, трговински инспектор Кр. банске управе;

Зарубица Д-р Јаков, здравствени инспектор Кр. банске управе;

Јовановић Д-р Ђура, шеф Завода за здравствену заштиту матера и деце;

Јовановић Д-р Тома, шеф Кожно-венеричне амбуланте;

Јојкић Д-р Владан, здравствени саветник Кр. банске управе;

Крстоношић Т., управник Савеза земљорадничких задруга;

Марковић Д-р Лама, начелник Кр. банске управе у пензији;

Миљковић Влада, ветеринарски инспектор Кр. банске управе;

Мирковић Mr. Pharm. *Андрија*, секретар Апотекарске коморе;

Мрвош Д-р Нико, шеф лекар Окружног уреда;

Орлић инж. *Милан*, пољопривредни инспектор Кр. банске управе;

Поповић Вељa, начелник Финансијског одељења Кр. банске управе;

Пеција-Поповић Д-р Јован, уредник Пољопривредног гласника;

Поповић Д-р Јован, заменик директора Хигијенског завода;

Стојановић инж. *Божидар*, шеф Санитетско-техничког одељења Хигијенског завода;

Ђеремов Д-р Ђорђе, градски окружни физик;

Ђирић Д-р Милош, шеф Антитуберкулозног диспанзера;

Хаџи Д-р Коста, мл., адвокат, председник Ногометног потсавеза;

Хемпт Д-р Адолф, директор Хигијенског завода.

У НИШУ:

Барбијери инж. *А.*, инспектор рада при Кр. банској управи;

Вемар Д., бановински школски надзорник;

Денеш М., саветник трговинског отсека Кр. банске управе;

Јовић Д., шеф трговинског отсека Кр. банске управе;

Пушниковић Б., шеф агенције „Путник" А. Д. Врњци;

Ристић Д., индустријалац

Станаревић Д-р Доброслав, в. д. Директора Хигијенског завода;

Стојановић М., инспектор просветног одељења Кр. банске управе;

Стојановић Д-р Аранђел, начелник VI. Одељења Кр. банске Управе;

Цветковић Д-р С., в. д. шефа социјално-медицинског одељења Хигијенског Завода.

У СКОПЉУ:

Претседник: *Миленковић Д-р Живојин*, начелник Одељења за социјалну политику и народно здравље Кр. банске управе;

Потпредседник: *Ранков Д-р Миливој*, директор Хигијенског завода;

Секретар: *Млинац Д-р Фран*, ветер. Хиг. завода.

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Референти и стручни сарадници Изложбеног одбора

Амброжић Д-р Матија, професор Универзитета — Београд;

Анђић Д-р Душан, лекар Хигијенског завода — Нови Сад;

Берић Д-р Младен, начелник Опште државне статистике — Београд;

Боволини-Благојевић Никица, сестра нудиља — Београд;

Бреслер Камило, шеф фотофилмске лабораторије Школе народног здравља — Загреб;

Вајић Д-р Божидар, хемичар Централног хигијенског завода — Београд;

Врачевић Д-р Миодраг, шеф Антитуберкулозног диспансера — Београд;

Вујичић Д-р Гавро, в. д. директора Хигијенског завода — Бања Лука;

Вулешин Д-р Марија, лекар Завода за здравствену заштиту матера и деце — Београд;

Драгић Д-р Милорад, лекар Централног хигијенског завода — Београд;

Ђуричић Д-р Илија, доцент Универзитета — Београд;

Илић Д-р Сима, шеф Амбуланте за кожне и венеричне болести — Београд;

Јанковић Момчило, адвокат — Београд;

Јоцић Д-р Добрила, лекар Централног хигијенског завода — Београд;

Калић Д-р Димитрије, в. д. шефа одељења Централног хигијенског завода — Београд;

Кауниц Д-р Павле, директор Хигијенског завода — Сарајево;

Кениг Д-р Рудолф, лекар Школске поликлинике — Београд;

Кићевац Д-р Милан, доцент Универзитета — Београд;

Краљевић Д-р Милан, в. д. директора Хигијенског завода — Загреб;

Марковић Д-р Жика, лекар Завода за здравствену заштиту матера и деце — Београд;

Милешић Д-р Радомир, директор Хигијенског завода — Цетиње;

Палмовић Д-р Фердо, лекар Сузор-а — Загреб;

Паулић Драгушин, шеф одељења „Путник"-а А. Д. — Београд;

Перше Владимир, директор „Путника"-а А. Д. — Београд;

Петрич Д-р Карл, в. д. директора Хигијенског завода — Љубљана;

Поповић Д-р Јован, шеф одељења Хигијенског завода — Нови Сад;

Пребег Д-р Живко, лекар Школе народног здравља — Загреб;

Радуловић Д-р Миливоје, сан. потпуковник — Београд;

Рамлин Д-р Сергије, бактериолог — Београд;

Ранков Д-р Миливоје, директор Хигијенског завода — Скопље;

Расухин Д-р Јосип, шеф одељења Школе народног здравља — Загреб;

Рогина инж. *Божидар*, хемичар Школе народног здравља — Загреб;

Станаревић Д-р Добросав, директор Хигијенског завода — Ниш;

Таршаља Д-р Гвидо, лекар Хигијенског завода — Сплит;

Хан Д-р Желько, шеф-лекар Сузор-а — Загреб;

Хелихова Ружа, помоћница директора Школе за нудиље — Београд;

Хемиш Д-р Адолф, директор Хигијенског завода — Нови Сад;

Хлоупек Д-р Драго, шеф одељења Школе народног здравља — Загреб;

Широла Младен, кустос музеја Школе народног здравља — Загреб;

Шкарић Д-р Јосип, директор Хигијенског завода — Сплит;

Шнајдер Д-р Карло, управник Савеза здравствених задруга — Београд;

Шчербаков Д-р Алексеј, професор Универзитета — Београд.

Бр. инвентаре 282171

Задаци Југословенског друштва за чување народног здравља

Д-р Стеван З. Иванић

На Цвети 1902. у сали тадашње Велике школе основано је Друштво за чување народног здравља са задатком, да организује приватну иницијативу на раду за унапређење здравља и за подизање здравственог благостања. Друштво покрећу неколико далековидих лекара и социјалних радника, али, за разлику од дотадањег начина организовања социјалних акција

Д-р Стеван З. Иванић, председник Југословенског друштва за чување народног здравља

они узимају као главни задатак да организују саме народне масе чије здравље треба чувати, да њих активирају и увуку у сарадњу на подизању здравља.

И тридесет једну годину Друштво је верно настојало да свој рад развије у овом правцу, да развије што јачу свест и што свеснију сарадњу самог народа за здравствени рад. Друштво већ у свом почетку оснива Домаћичке школе и даје за Србију нов начин успешног просвећивања жене на селу. Већ 1906 отпочиње излазити одличан лист за просвећивање, „Здравље", који је узео бољи правац него иједан популаран лист у нас до тога времена. У овом листу се покрећу и расправљају сва питања здравствене политике, хигијенске и социјално-медицинске акције и здравственог просвећивања. И заиста у Србији тога времена Друштво за чување народног здравља било је најзначајнији чинилац у народу просвећивања. Нико у то доба није више на том пољу урадио, нико није веће успехе показао. Ако се прегледају годишта „Здравља" из тих година, схватиће се велика радљивост Друштва и велика корисност, коју

је оно доносило народу својим радом. Нема ни једног значајног питања из здравствене и просветно-здравствене политике на коме се није у Друштву тога времена радило, расправљало и предлагало.

После ратова за уједињење Јужних Словена, Друштво обнавља свој рад. Али су се прилике већ измениле. Држава узима у своје руке организацију хигијенске и социјално-медицинске службе. Велика питања, о којима се у друштву много расправљало и писало, добивају после рата у Краљевини Југославији практична решења, оснивају се установе и прибирају стручњаци који ће на њиховим решењима у народу радити. Али тек тада постаје и друштвени рад јако потребним. Јавља се потреба за организованим радом на просвећивању више него раније. И тај посао прихвата одмах Југословенско друштво за чување народног здравља. Министарство народног здравља обилато потпомаже Друштво у обнови листа „Здравље", и можда никад раније није „Здравље" у толиком броју излазило и толико распрострањено било. Али то је једва две године потрајало, па је напуштено. Основе нису биле постављене као што треба. И убрзо Друштво, остављено само себи, почиње тражити самостално, непотпомогнуто ни од кога, свој пут. Није то био лак задатак и није то било без тешкоћа и напора. Десет година скоро трајала је ова периода колебања и тражења. Али Друштво за све то време није напуштало свој основни задатак: просвећивање народа, иако је постепено напуштано од многих ранијих сарадника. И напослетку овај истрајан рад и ово жилаво држање уродило је великим плодовима. Југословенско друштво за чување народног здравља обновило је свој рад, пронашло нове путеве у новим приликама нашег народа и нарочито у новој организацији здравствене службе нашло је ново место, где ће бити од велике користи здравственој политици и где ће користити народном здрављу.

Друштво је још од оснивања југословенске државе и од почетка нове здравствене политике јасно видело, да му је задатак да што интензивније ради на народном просвећивању. Кад су се појавиле здравствене задруге и кад су оне жилавом борбом и задивљујућом отпорношћу победиле многобројне јавне и тајне непријатеље, Друштво је у овим установама такође видело великог и значајног сарадника на активном раду за унапређење народног здравља, коме неће бити на одмет просветилачки рад Друштва.

И Друштво је годинама тражило сарадњу и с државном здравственом организацијом и с приватном иницијативом за подизање народног здравља, нарочито са здравственим задругама. Рад у томе правцу уродио је значајним плодовима и ова година претставља велики датум у развијању широке сарадње између свих чинилаца здравствене службе. Велика заслуга за тај успех припада нашем Друштву, јер је оно упорно тежило и неуморно радило на том делу.

Први успех у том тражењу сарадње био је споразум о заједничком раду са Савезом здравствених задруга. Обе организације су издавале посебне листове. Споразумом су спојена оба листа у „Здравље-Здравствени покрет". Нови лист је преуређен и повећан, тако да је постао један од најбољих и својом разноврсношћу садржаја послужиће као изврсно средство за здравствено просвећивање.

Али организације су се споразумеле и о другим заједничким пословима у циљу просвећивања, нарочито за одржавање течајева, домаћичких школа, предавања, филмова итд.

Друштво се међутим није задржало само на томе. Уз сарадњу здравствених задруга и других организација приватне иницијативе као и у сарадњи са хигијенским установама Министарства социјалне политике и народног здравља, Југословенско друштво за чување народног здравља учинило је велике напоре, да оствари Прву земаљску хигијенску изложбу. Значај ове изложбе у систему народног просвећивања за нову здравствену политику је прворазредан. Она ће служити као основа за развијање првог услова сваке социјалне акције, за стварање хигијенске свести у најширим слојевима народа. Свест је први услов, да се створи нова воља и снага за борбу за хигијенске услове живота. Без свести не може бити организованог и планског рада на подизању народног здравља. Свест ствара организације и активира најшире слојеве народа за рад и борбу, да се измени стање у ствари и да се створе нови услови и нове прилике живота. То је циљ Југословенског друштва за чување народног здравља. Оно овом својом акцијом ствара предуслове за смишљен и организован рад у свима правцима на подизању и унапређењу народног здравља.

Колико ће Друштво моћи остварити овај свој велики задатак зависи од његових снага. А ову снагу може му дати само народ оснивањем подружина и организовањем у друштво. Народне масе са села приступају овој организацији. Још је мали прилив интелигенције, која треба да га помогне у овом послу. И Друштво за чување народног здравља нарочито апелује на људе из свих слојева народне интелигенције, да се више заинтересују његовим радом и да га помогну на остварењу великог народног задатка: заштите народног здравља.

О смислу и значају I земаљске хигијенске изложбе

Проф. Д-р Александар Ђ. Косић

Када се на седници Југословенског друштва за чување народног здравља од 17 јула 1932 год. усвајао програм рада за 1932/33 годину, усвојен је предлог, да се ове године приреди велика хигијенска изложба, на којој би учествовала цела земља. Истовремено је био изабран и Изложбени одбор од 7 чланова друштвеног Главног одбора, којима је било поверено извођење овог важног посла.

Изложбени одбор одмах је прегао на посао и 19 августа ове године предао је нашој јавности резултат свог вишемесечног рада: *I земаљску хигијенску изложбу*, под покровитељством Његовог Величанства Краља Александра I. Не наводим, поред веома разгранатих организационих радова, велики број седница, интервенција и др., што је тај одбор имао да сврши. Посао је био врло напоран и он је срећно био савладан једино захваљујући великој вољи и одушевљеном раду чланова одбора, који су се на посао бацили с много идеализма и несебичности. Али и поред свега тога, успех не би био оволики да нам није пружио помоћ целокупан државни хигијенски апарат, а нарочито Централни хигијенски завод као и многа друштва. Са свима њима одбор је најтешње сарађивао и код свих је наилазио на потпуно разумевање и пуну помоћ.

Проф. Д-р Александар Ђ. Косић
председник Изложбеног одбора

Сада, када је изложба већ завршена потребно је рећи зашто је био сав овај напор Изложбеног одбора, његових сарадника и помоћника.

Потреба хигијенског просвећивања у нашој земљи је очигледна. Наш човек не познаје довољно себе и околину у којој живи. Данас се и код нас често, чешће него што се мисли, живи једино онако како се живот сам по себи у својој неумитности намеће. Главни догађаји у човечјем животу одигравају се мање више аутоматски: људи се рађају, јер је то неизбежно; живе у врло неповољним околностима, иако је могуће да се живот у много чему поправи и усаврши; болује се, иако се болест могла избећи; умире се пре времена, иако се смрт могла посигурно одложити. Једном речју, човек се често подаје животу на један недостојно пасиван начин. Велика маса народа, већа него што се мисли, отаљава животне потребе без икакве жеље да на њих утиче, а нарочито да их регулише. Зато постоје многи недостаци у исхрани, у одевању, у живљењу, у рађању људи. Како је човечја машина при рађању пуштена у покрет, тако она сама ради и човек се у њен рад — без велике муке — не усуђује да се меша. Мало је људи, који не знају шта покреће железницу, аутомобил, аероплан. Међутим, много је људи, који још не знају шта покреће људску машину, које су њене потребе, шта јој смета, а шта помаже. Погледајте земљорадника, који нема никакве школе и који је у свему самоук: он некад задивљује својим знањем и умењем у руковању најсложенијим справама; он је чудно довитљив и умешан; он познаје у танчине живот и потребе своје стоке; он зна природу своје земље коју

обрађује. Али, на жалост, он не познаје своју сопствену живу машину, нити зна све њене потребе, ни њен рад. А какав је у том погледу школован човек? Он зна технику — толико да својим способностима задивљује — он познаје књижевност, уметност, историју, он се с успехом бави индустријом, финансијама, трговином, политиком. Али, за чудо, ни он не познаје, сразмерно својој образованости, своје тело, ни његове потребе, ни његов рад, ни његове поремећаје. Он не зна довољно како ће своју машину да оспособи за дуг и плодан рад. Он се често у том погледу изједначује са простим сељаком, са нешколованим човеком, јер школованост не значи увек и образованост. Надрилекарство, које у данашњем друштву тако успешно цвета, последица је недоучености и непросвећености. Не само да се сви кругови радо поверавају надрилекарима, већ се осећа једна општа склоност ка вршењу надрилекарства; сваки је у данашњем друштву помало надрилекар. Колико има људи који ће се примити да оправе грамофон, парну машину, локомотиву, иако њихов састав не познају!? Они који то нису специјално проучавали неће се никад латити такве оправке, иако се тиче оправке једне мртве машине. Али зато у болести, у квару људске живе машине сви саветују, сви стављају или поправљају дијагнозу, сви покушавају да лече, сви проричу исход болести, не схватајући при томе колику одговорност тиме на себе примају.

Кроз ову изложбу хтели смо да нашој јавности покажемо како је људска машина сложеног састава и како су разноврсне њене потребе. Сви нису сложни у том да ли је популарисање медицинских знања корисно и препоручљиво. Има чак и лекара који се томе противе. Ми не стојимо на том гледишту. Што човек више зна медицину и њене тековине, све је опрезнији и разумнији у свом животу. Кад би лаици више познавали медицину, кад би дубље ушли у суштину болести, кад би изближе упознали проузроковаче болести и тешку борбу с њима, кад би имали тачан појам о великим напорима медицинске науке да се болести предупреде и здравље одржи — онда се посигурно не би тако лако одлучивали, да се непозвани мешају у предохрану и лечење болести. Да ли је ико страдао што је имао и сувише медицинског знања? Да ли је уопште могуће да знање неког унесрећи? Да ли је ико постао за своју околину опасан и штетан за то што је сувише знао? Мислим, да се на свако ово питање може одговорити одречно. Не! Нико због тога није страдао, нити је постао опасан и штетан. Штетан је и опасан по околину онај човек, који не зна, а нарочито онај који не зна, а мисли да зна. Природа нас је снабдела нагонима и потребама, али и потребним знањем. Ни у једној грани свога живота стварно цивилизовани људи не живе и не смеју да живе само по инстинкту, већ по упуту који нам пружа наука: знање осветљава све путеве, па нам мора осветлити и пут који човека води у здрав живот. Али до сазнања се долази тешко. Човек почиње да зна тек онда, када се увери да врло много не зна: откривање сопственог незнања је први и најтежи ступањ сазнања. Сваки човек, ма какве струке он био, мора тежити, дакле, да стекне што више знања, у овом случају што већу здравствену културу, пре свега ради сопственог добра, а кроз себе и ради добра и благостања народа и човечанства.

У хигијенском просвећивању један од најуспешнијих начина рада јесте приређивање оваквих изложби, које својом непосредношћу врше врло јак утицај на масе. Хигијенске изложбе, истина у мањем обиму, приређиване су код нас од стране појединих хигијенских завода. Поред сасвим малих, приређиване су и веће изложбе у Љубљани и Загребу. У оба ова места биле су везане за велесајам, одн. збор, да би број посетилаца био већи.

Замисао ове изложбе била је донекле обратна. Имали смо намеру да уз поучни део, који смо сматрали стожером целе изложбе, организујемо један део који ће имати задатак да помаже привреду која је у вези са применом хигијене у најширем смислу те речи. Другим речима, поред стручно-поучног дела изложбе требало је створити и привредно-трговински део, у неку руку ревију здравствено-привредне радиности.

Везати привреду за хигијенски покрет и обратно: довести потрошача у везу са онима, који производе објекте у вези са човековим здрављем, — то је један од праваца у којима је изложбени одбор радио.

Други правац, којим је одбор у свом раду ишао, био је да ову изложбу изведе у најужој сарадњи са свима који раде на истом пољу. Велики број установа, као и приватних друштава и организација, које су на изложби учествовали, доказ су да настојања Изложбеног одбора нису била узалудна. Сарадња целокупне јавне и приватне здравствене организације, још никад није дошла до оваквог изражаја као овог пута. Ова изложба зато у неку руку претставља здравствену смотру наше земље. Успех ове изложбе је успех те вишеструке сарадње. Резултат нашег рада указује да треба продужити истим путем и да је кооперација различних установа и организација са сличним циљем не само корисна, већ и апсолутно потребна за ефикасно спровођење великог задатка. Код нас, где патимо од тога да сваки вуче на своју страну — а такав је „рад" честа појава код наших организација — тежак је терен за стапање малих у веће организационе јединице. Но, Изложбеном одбору је ипак пошло за руком — запостављајући често властите интересе ради заједничких — да ту сарадњу оствари. Успех оваквог заједничког рада треба да нам је свима школа за наш рад у будуће.

USLOVI USPEŠNOG RADA NA ZDRAV. PROSVEĆIVANJU

Dr. Bogoljub Konstantinović

Jugoslovensko društvo za čuvanje narodnog zdravlja priređivanjem I zemaljske higijenske izložbe ostvarilo je veliku zamisao i davne težnje javnih radnika, propagatora zdravijeg i boljeg života, kao i mnogih ustanova, koje imaju u svom programu rad na zdravstvenom prosvećivanju naroda. Može se slobodno reći, da je ova izložba najveće delo, koje je do sada u Jugoslaviji stvoreno u radu na zdravstvenom prosvećivanju naroda. Kad se to tvrdi onda se prvenstveno misli na njen postanak i izvođenje, na organizacionu njenu stranu. Tu se naime manifestovala sva velika snaga privatne inicijative, njom se jasno utvrdila korisnost saradnje raznih organizacija, izložbom se pokazao pravilan odnos javnih zdravstvenih ustanova prema privatnoj inicijativi, u njoj se ispoljila aktivnost širokih slojeva na higijenskom radu i njihovo dobro shvatanje za taj rad. U ovom leži veliki značaj izložbe koja je proizvod silnih napora, u kojima su učestvovali svi, kao i proizvod truda, koji je uložen za sve. Pored toga radom na izložbi pokazalo se jasno kakve sve metode treba upotrebljavati ne samo u zdravstvenom prosvećivanju, nego uopšte u organizaciji rada. Izložba, njeno pripremanje i organizovanje, dali su mnogo materijala za pravilnu ocenu, gde leži uspeh u ovakvom radu. S te tačke gledišta ova izložba je imala ogromnu vrednost za sve javne radnike na polju narodnog dobra isto kao što je za sve, a osobito za široke slojeve naroda, bila poučna. Ona je bila i ostala prava škola i za priređivače i za posetioce. Sve to zaslužuje da se ovom prilikom kad se objavljuje ovo izdanje kao trajna uspomena na izložbu, podvuče značaj zdravstvenog prosvećivanja uopšte, uvažujući i najnovije iskustvo stečeno priređivanjem ove izložbe, osobito s obzirom na organizaciju rada ukazujući na uslove, od kojih zavisi njegov uspeh.

Na samoj izložbi postojao je otsek za zdravstveno prosvećivanje, u kome se istakla potreba, načela, metod i sadržina ovog rada. Dosta zbijeno, sa poučnim slikama i objektima, sa trezvenim objašnjenjem, ovde je iznesen ceo tok razvitka mišljenja i obrazovanja, pokazana je suština celog pitanja kao i osnova za uspeh u narodnom prosvećivanju. Kao cela izložba i ovaj otsek je bio daleko od toga, da pokaže sve ono što bi trebalo izneti da se to pitanje potpuno objasni, ali i ono što je izneseno, dovoljno svedoči o velikoj važnosti ovog pitanja kao i to, da je prosvećivanje nužna posledica celokupnog razvitka i društvenog života. I u drugim otsecima na izložbi se naglašavala važnost zdravstvenog prosvećivanja. Konačno i cela izložba je služila tome cilju i baš s tim u vezi korisno je i dobro da se na ovom mestu to pitanje iznese, jer se ne sme i ne može smatrati da je pitanje načela zdravstvenog prosvećivanja ovom izložbom potpuno rešeno. Treba na osnovu dugog posmatranja i ocene svih mogućih elemenata, na osnovu teorije i stečenog iskustva kao i svega, što dolazi u obzir bilo kao objekat, bilo kao sredstvo, istaći stvarnost, koja treba da odredi siguran pravac opšteg delovanja u cilju najbržeg i najboljeg uspeha. Izložba je pored ostalih koristi i za to dala obilan materijal.

Zdravstveno prosvećivanje deo je opšteg prosvećivanja, ali ipak zahteva osobene metode i zauzima naročito mesto. Poznato je, da svako živo biće daleko više oseća potrebu za sprovođenjem onih uslova, od kojih zavisi neposredno njegov život u fizičkom pogledu, nego li uslova, koji pomažu podizanje njegove duhovne kulture. Nagon za održavanjem i prirođeni instikti teraju čoveka i nesvesno, da odbija sve što sprečava njegove životne procese. Prema tome bilo bi logično da sticanjem šireg obrazovanja i znanja, čuvanje narodnog zdravlja samo po sebi napreduje; ali na žalost to nije tako. Ima i suviše mnogo primera da razvitak kulture i civilizacije često ide na štetu zdravlja ili bar da ne vodi dovoljno računa o zdravlju, a sigurno je da taj razvitak ne ide uporedo sa potrebama zdravstvenog napretka. Dovoljno je samo naglasiti, koliko ljudi više poznaju razne prirodne pojave i tehnička postrojenja nego sastav svoga tela. Koliko mladež više poznaje imena filmskih zvezda i futbalerskih prvaka nego li ime Pastera, Kocha, Vasermana, Semelvajsa i dr. spasitelja čovečanstva. Koliko ljudi više posvećuju pažnje i najbeznačajnijim akcijama u životu a zanemaruju potpuno svoje zdravlje? Utvrđivanjem ovih činjenica želi se istaći osnovno pravilo u postavljenom problemu, naime: *zdravstveno prosvećivanje je potrebno u jačoj meri nego što se na njemu radi i njemu se mora posvetiti naročita pažnja bilo*

u sklopu opšteg prosvećivanja bilo odvojeno. Svakako da opšta prosveta, naročito ako se pravilno izvodi, služi i zdravstvenom napretku. Poznato je, da je zdravstveno stanje kod onih naroda povoljnije gde je kultura, prikazana brojem pismenih, veća, ali sve to nije dovoljno. Zdravlje nije ni ovde na onoj visini na kojoj bi trebalo i moglo da bude.

Imajući pred očima današnje stanje, prilike kao i potrebe, nameće se odmah pitanje samog izvođenja, da bi se postigli zadovoljavajući rezultati. Na prvi pogled izgleda to veoma lako s obzirom na spomenute prirodne nagone za samoodržavanjem, ali iskustvo kazuje, da ovaj rad nije ni jednostavan ni bez teškoća. Glavna prepreka za njegovo sprovođenje je činjenica, da briga o zdravlju više nego i jedan drugi posao i manifestacija ljudske delatnosti mora da vodi računa o okolini i da se zasniva na socijalnoj svesti. Međutim čovek od prirode više misli na svoja prava nego na dužnosti; a *biti zdrav, čuvati zdravlje velika je dužnost ne somo prema sebi nego i prema celom društvu.* Uspeh zdravstvenog prosvećivanja zavisi prema tome od socijalne svesti. Podizanje socijalne svesti pak treba da bude deo opšteg prosvećivanja. To znači, da će zdravstveno prosvećivanje biti uspešnije i lakše tamo, gde rad na opštem prosvećivanju u većoj meri ide za oplemenjivanjem i duhovnim podizanjem, stvarajući ljude. Prelazeći preko pojedinosti o ovom važnom, pitanju jer bi to bio problem za se, ovde je dovoljno naglasiti i podvući, da današnja prosveta ne zadovoljava potrebe zdravstvene propagande, pa se mora postaviti zahtev, i iz ovoga razloga, *da opšta prosveta pođe putem, koji će više stvarati karaktere i ljude, podizati etičke i socijalne vrednosti,* a ne samo davati suva znanja o životnim pitanjima i naučnim problemima. Prosveta dalje mora potpuno razumljivo da obuhvati u svoj program, posredno ili neposredno, i sva pitanja narodnog zdravlja.

Ovako shvaćena i sprovedena prosveta stvara, pored ostalog, ljude oslobođene svih štetnih zabluda i svesne svojih dužnosti, koji će na taj način postati i najbolji saradnici na zdravstvenom prosvećivanju. Oni će sve pouke razumeti i prihvatiti, oni će ih i pravilno primeniti i dalje raširiti. Društvo sa ovako prosvećenim ljudima neće u svojoj sredini moći držati i trpeti vračare i nadrilekare, niti je takvo društvo pogodno za njihov opstanak, a baš ti nadrilekari u raznim oblicima u najvećoj meri sprečavaju podizanje zdravstvene svesti i ometaju pravilan razvitak zdravstvene kulture. Nadrilekarstvo je posledica vremena, kad su medicina i higijena bile zapostavljene i kad se život predavao sudbi i drugom svetu. Ono je posledica nedovoljnog znanja o zdravstvenim pitanjima i konzervativizma u tom pogledu, ali isto tako i posledica nedovoljne socijalne svesti. Zdravstveno prosvećivanje deluje pozitivno u oba pravca, ali mora imati tačno određen sistem i program, pa da sigurno uspe. Ne sme se dozvoliti da se poukama o zdravlju i zdravstvenim prosvećivanjem stvaraju nadrilekari, a to će neizbežno nastati, ako se ovim radom prede granica potrebnih pouka i ako one ne budu imale dovoljno osnova u opštoj prosvećenosti. Utvrditi pak granicu, dokle ide potreba znanja o zdravstvenim pitanjima za prosvećenog čoveka nije lako, ali se može pouzdano reći: znanje o sastavu i delovanju čovečijeg tela, o nezi pojedinih organa, o opštim načelima sprovođenja mera predohrane, socijalne i javne higijene, kao i o ukazivanju prve pomoći mora da bude sastavni deo znanja svakog pojedinca. Razume se, to znanje ima da bude pruženo postepeno prema psihičkom razvitku pojedinaca i okolnostima života. *Zdravstveno prosvećivanje je životna potreba, ono treba da postane sastavni deo života, jer služi napretku i podizanju svakog pojedinca i cele zajednice.*

Ako se ovo pitanje posmatra još i dalje na osnovu spomenutih načela, ima da se utvrdi kad, gde i kako treba da se izvede zdravstveno prosvećivanje. Škola dolazi dockan. Životne potrebe nastaju već od samog rođenja. Dete stoga već od rođenja treba privikavati na higijenski život i davati mu potrebna znanja o zdravlju. Ovde je higijensko i fizičko poučavanje i vaspitanje program i cilj, od koga zavisi ne samo budućnost te dece, nego i celog naroda. Da se taj cilj izvede, moraju na prvom mestu roditelji biti svesni i sposobni za taj rad. Dolazi se tako do porodice, koja u svakom pogledu čini osnovicu društva, pa onda razumljivo utiče na zdravstveni napredak naroda. Od nje u najvećoj meri zavisi celishodna i pravilna primena higijene u svim pravcima života. Roditeljska kuća je prva škola, u kojoj se deca uče svemu što im je za život potrebno; tu stiču prva i glavna znanja, osposobljavaju se za život i rad. Tu se prema svemu, ako se stvari pravilno postave, pojavljuju dva pitanja koja treba odvojiti i upravo zasebno posmatrati: *Roditelji treba da budu i subjekt i objekt u radu na zdravstvenom prosvećivanju.* Uloga i zadaća roditelja u zdravstvenom prosvećivanju pune su stoga odgovornosti i znače za njih veliku dužnost u društvenoj zajednici. Ovde treba naglasiti da samo znanje nije dovoljno za primenu korisnih akcija nego treba imati volje, ljubavi i svesti za tu primenu i za sprovođenje stečenog znanja, koje treba da prede u naviku. Veoma često se dešava, da ljudi sa ogromnim pozitivnim znanjem to znanje u životu ne primenjuju, pa ne mogu da posluže ni kao primer drugima. Tako rade ne samo na sopstvenu svoju štetu, nego svojim postupcima često razbijaju i najbolje namere u pravcu vaspitanja okoline. To vredi za sve, a naročito za roditelje. Zbog toga često strada i higijensko vaspitanje dece. Da bi se to suzbilo, *potrebno je da se posveti naročita pažnja higijenskom prosvećivanju mladih i budućih majki* na kojima leži glavni posao oko nege i vaspitanja dece.

Uspeh zdravstvenog prosvećivanja zavisi od načina izvođenja i primene raznih metoda. U obzir dolaze: živa reč, pisana propaganda, slike, tabele, izložbe, mulaže, predstave, natjecanja, tečajevi, fil-

movi itd. U radu na zdravstvenom prosvećivanju i primeni ovih sredstava veliki broj članova društva, prema prilikama i okolnostima, mora da bude i učitelj. Zdravstveno prosvećivanje pak mora da obuhvati ceo narod i da prati svakog pojedinca od kolevke do groba, jer se higijenski propisi menjaju prema uzrastu, polu, zanimanju, položaju, fizičkom razvitku itd. Postoje opšta načela za sve jednaka, ali postoje i naročiti zahtevi u pogledu čuvanja zdravlja, prema gornjoj raspodeli. *Rad na zdravstvenom prosvećivanju mora dalje da se zasniva na utvrđenim načelima i naučnim istinama*, a sam način izvođenja mora da odgovara prilikama, i stepenu kulture. Predavači i organizatori moraju da razumevaju ne samo predmet koji propagiraju, nego i sam narod i njegov život.

Ceo način života i društveni odnosi zahtevaju da zdravstveno prosvećivanje bude stalno u okviru životnih potreba, sa što više stvarnih primera i objašnjenja, pristupačnih shvatanju i razumevanju onih, kojima je propaganda namenjena. Način izlaganja, jasan i tačan, bilo koje sredstvo da se upotrebi, treba da bude ubedljiv, sa slikovitom i interesantnom sadržinom, bez preterivanja. Istina i odmerenost u ovome radu donose uvek više koristi od trenutnih uspeha postignutih iznošenjem neverovatnih i netačnih činjenica. *Demagoška sredstva u zdravstvenom prosvećivanju nemaju mesta niti su potrebna.*

U sprovođenju zdravstvenog prosvećivanja kao veoma dobar metod i sredstvo pokazuju se naročito praktične škole za žene, kao i za muškarce, u prvom redu za omladinu. Ovakve škole imaju tu dobru stranu, što istovremeno služe i poučavanju i vaspitanju. Teorijska predavanja nikad ne daju tako povoljne rezultate kao praktične škole. Naročito je slab uspeh teorijskih predavanja kod širokih i manje školovanih slojeva. Za njih suve poučke pretstavljaju nešto nedokučivo a često i neshvatljivo. Sve pouke imaju pak u toliko više uspeha, u koliko su više u vezi sa stvarnim životom. Ne treba, nikako zaboraviti ni to, da je privredna svest naroda jača nego zdravstvena. Iako to možda i nije uvek poželjno, ipak u stvari ne pretstavlja nikakvu smetnju zdravstvenom prosvećivanju. Poznato je i utvrđeno da najveći deo privrednih pitanja stoji u tesnoj vezi sa zdravstvenim, da zdravlje zavisi od privrednih činilaca. Treba stoga podvući da privredno prosvećivanje može uvek korisno da posluži i zdravstvenom, samo ako u svoj program unese u dovoljnoj meri higijenske elemente. Praktične škole, koje po svojoj prirodi ogovaraju svim ovim uslovima, a u kojima se uči spremanje stana, spravljanje jela, uređenje kuće, čišćenje uređenje dvorišta, staja, đubrišta, dovođenje vode, nega dobrih rasa živina, povrtarstvo itd., služe najkorisnije higijenskom unapređenju naroda, u većoj meri nego svi drugi metodi i sredstva. *Zdravsteno prosvećivanje mora da pođe putem, koji veže zdravstvene probleme sa privrednima, da proističe iz stvarnih potreba i da uvek daje pouke koje se mogu primeniti.*

Rad na zdravstvenom prosvećivanju zasnovan na ovim načelima treba da dobije izrađen sistem, ali uvek elastičan, tako da se može prilagoditi stvarnim potrebama i prilikama. Sistem mora da bude takav da obuhvati što veći broj stanovništva, a sledstveno da ima i što veći broj saradnika. Uvažujući sve pozitivne i negativne strane raznih sistema u ovom radu nije teško doći do zaključka, da je *decentralizam u zdravstvenom prosvećivanju neophodan i da privatna udruženja imaju da ponesu najveći deo tereta neposredne akcije u narodu.* Razume se, da načela primene imaju da ostanu uvek ista. Uostalom, ko ih se ne drži ne će imati uspeha.

Privatne organizacije, organizovan narod, nesumnjivo u ovom radu imaju naročito značenje i mesto. One mogu lakše da razviju širi program zdravstvenog prosvećivanja. Država treba da ove akcije samo pomaže i da im stvori potrebne uslove reformom opšte nastave i da pomogne taj rad svojim stručnim ustanovama i materijalom.

Naglašeno je da zdravstveni napredak ne ide paralelno sa opštim napretkom. Potrebne su popravke u svim pravcima ljudske delatnosti, koje će postaviti brigu za zdravlje na ono mesto koje zaslužuje. Istina je, da zdravstvena kultura može napredovati i bez neposrednih akcija u tom pravcu, ali taj put je spor i nesiguran. Historija nam to najbolje svedoči. Potrebno je stoga davati pravac u podizanju zdravstvene kulture kao i u svim drugim manifestacijama društvenog života. Narodu treba dati potsreka, da razvije svoje pozitivne snage u cilju čuvanja i unapređenja svoga zdravlja. Uspeh pak u ovom radu može se očekivati najbolje, ako se on izvodi uz saradnju samog organizovanog naroda. To sve pokazuje ne samo pravac nego i sadržinu zdravstvenog prosvećivanja. Jugoslovensko društvo za čuvanje narodnog zdravlja u organizovanju Izložbe odgovorilo je svim uslovima ovako smišljene propagande. Pokazalo je snagu privatne inicijative, način uspešne tehnike i obrade raznih zdravstvenih pitanja kao i njihov značaj. Izložba je bila poučna za sve i mogla je zainteresovati sve bez razlike na pol, uzrast, zanimanje i školovanje. Ona je bila slika celoga života. Ona je odgovorila svim osnovnim načelima celishodne propagande; imala je karakter praktične škole. Izložba je ne samo utvrdila nego i pokazala gde leži uspeh rada na zdravstvenom prosvećivanju i unapređenju naroda.

Cilj je bio izložbe pored ostalog da pokaže i onim neupućenima, da snaga i vrednost naroda leže u zdravlju, da je zdravlje osnov svake druge delatnosti i da rad na zdravstvenom prosvećivanju ima odsudno značenje za celu budućnost naroda, ali ona je pokazala i to kakav treba da bude pravac rada u zdravstvenom prosvećivanju. Izložba je u svom izvođenju potvrdila konačno i to, da je u radu na zdravstvenom prosvećivanju najsigurniji put preko organizovonog naroda isto kao što je svojim objektima učinila to isto i za sam rad na čuvanju i unapređenju zdravlja.

NA PRAVOM PUTU

D-r Bojan Pirc

Nauka o čuvanju narodnog zdravlja može da zabeleži velike uspehe, jer je pronašla mnoge stvari veoma važne u pogledu unapređenja čovečijeg zdravlja. Ali, najveći deo toga što je pronašla i najveći deo toga u čemu je uspela, krije se još u različnim stručnim časopisima, analima, i čuje se samo u najužem krugu, na predavanjima stručnjaka. Koliko je god težak taj deo zadataka, koji nauka o zdravlju ima, ipak je daleko lakši od drugog zadatka: da se svi ti pronalasci

Dr. Bojan Pirc
sekretar Izložbenog odbora

iskoriste najširom primenom u narodu. Za ovo je naime potrebno, da se sa tim uspesima nauke o zdravlju svi upoznaju, da zatim svi uvide njenu korist i da na kraju — kao posledica toga, njena načela primene u svom svagdašnjem životu.

Iz toga sleduje, da je prvi korak od laboratorije, a u svrhu da bi nauka o zdravlju imala potrebnu praktičnu vrednost, pronaći uspešan način kako bi se sve to unelo u narod i kako bi se on upoznao sa svim tim rezultatima. Taj zadatak izvodi se pre svega *zdravstvenim prosvećivanjem*. Praktična vrednost nauke o zdravlju uslovljena je pitanjem, koliko joj je uspelo da prodre u narod. Razumljivo je zato, da se zdravstvenom prosvećivanju pri praktičnoj primeni higijene mora poklanjati najveća pažnja.

Rad na zdravstvenom prosvećivanju širih narodnih slojeva postao je tako jedan od najvažnijih momenata rada na podizanju narodnog zdravlja. Kod ovoga prosvećivanja upotrebljavaju se sva moguća sretstva za koja je iskustvo pokazalo, da mogu biti uspešna.

Pored *predavanja* iz svih oblasti higijene i medicine, kao i iz drugih nauka, koje stoje sa ovima u posrednoj ili neposrednoj vezi i koje imaju uticaja na zdravstveno stanje naroda, najobimnija je *literatura*, koja se bavi tim istim pitanjima. Živa i pisana reč važna i najraširenija su sretstva, kako za sve druge vrste prosvećivanja, tako i za zdravstveno.

Ali, znamo da svaka reč mnogo bolje ostaje, da uhvati mnogo bolji koren u narodu, ako je praćena slikom. I tako se pored reči primenjuju u zdravstvenom prosvećivanju i slike, modeli itd., sve što se može videti i zato lakše razumeti, bolje shvatiti. Ne samo predavanja na selu, već i predavanja među mnogo pismenijom publikom mnogo su uspešnija, ako slušalac pored sluha upotrebljava i vid. Ne samo da je pažnja bolja, već i razumevanje je lakše, i pamćenje trajnije.

Zato nije čudo, što se za uspešnu primenu zdravstvenog prosvećivanja u veliko počeo upotrebljavati ovaj metod. On je naročito iskristalizovan u priređivanju *higijenskih izložbi*.

U našoj zemlji, gde se naročito posle rata toliko radilo u svima pravcima zaštite i unapređenja narodnog zdravlja, radilo se i u tom pravcu. Priređivane su bile higijenske izložbe u raznim mestima; među njima bila je jedna od prvih u Ljubljani 1923 godine koju je organizovao Higijenski zavod kao deo Ljubljanskog velesajma. Smeštena tada u dve Dekerove barake, docnije se je lepo razvila usavršavajući se po obliku i obimu od godine do godine. Izložba u Ljubljani imala je, što je razumljivo, više lokalni značaj, ma da je imala mnogo stvari opšte vrednosti. Od izložbi koje su onde i po drugim mestima docnije priređene naročito vredi pomenuti „Mati i dete", „Asanacija sela", „Zdravlje Dravske banovine", „Malarija", „Zarazne bolesti", „Alkoholizam" itd.

Izložbe su dalje, priređivane u manjem obimu

u svim mestima, gde postoje higijenski zavodi. Po postojećim propisima svaki higijenski zavod raspolaže sa higijenskim muzejem, a ostale higijenske ustanove izložbama, većim delom pokretnim, kojima je zadatak, da se kreću od sela do sela i svuda šire potrebno znanje o onome što je najmanje poznato, a što mnogi misle, da je njima dobro poznato.

Sve su te izložbe manjeg obima, ali sa svih strana gde su bile priređivane čule su se samo pohvalne reči o njihovoj korisnosti u pogledu delovanja na posetioce.

Druge zemlje, naročito Engleska i Nemačka, u tom pogledu su daleko ispred nas. U Nemačkoj je 1911 god. bila priređena Higijenska izložba velikog obima. A u najnovije vreme 1930 godine, opet na istom mestu, u Drezdi, priređena je velika međunarodna izložba nevidenih razmera. Takoreći sav svet bio je zastupljen na ovoj izložbi i moglo se primetiti, da je interesovanje za takvu izložbu bilo ogromno.

Imajući u vidu sve ove činjenice osećala se potreba, da se i kod nas priredi jedna izložba, širih razmera, na kojoj bi učestvovala cela zemlja. I tako se došlo na ideju, da se ove godine priredi u Beogradu velika higijenska izložba u vremenu od 19 avgusta do 20 septembra.

Jugoslovensko društvo za čuvanje narodnog zdravlja, koje je ovu izložbu priredilo, učestvovalo je još pre 25 godina na higijenskoj izložbi u Londonu. Još 1896 godine priređena je i jedna domaća izložba, iako skromnih razmera. Pošto je bila sada izložba zamišljena u velikom obimu, bilo je potrebno skupiti za saradnju još i druge ustanove i društva.

Izložba je bila dostojna velikog rada, koji je kod nas bio izvršen posle rata od strane države, njenog Ministarstva narodnog sdravlja, i postojećih privatnih zdravstvenih organizacija. Taj je rad i postignuti uspesi stavio našu zemlju u tome pogledu za primer ne samo zaostalim već i mnogo naprednijim državama. Pri tome radu skupilo se raznog materijala i izrađeno je veoma mnogo objekata za ciljeve zdravstvenog poučavanja. Onome koji je samo taj materijal poznavao, nije izgledalo smelo prirediti izložbu ovakvih razmera kao što je ova koju je narod iz cele zemlje toliko marljivo posećivao.

Tako je ova izložba s jedne strane pokazala što i kako se kod nas radi na poboljšanju zdravlja u narodu, a sa druge strane fiziološke činjenice i pronalaske, iskustva higijene i socij. medicine sa kojima je potrebno upoznati najšire narodne slojeve u svrhu unapredenja njihovog zdravlja.

Mada je za ovaj deo izložbe, koji je činio njen *„Poučni deo"* upotrebljeno preko 3000 m² sala i vestibila Tehničkog fakulteta, nije bilo moguće izložiti sav prikupljeni materijal, a još manje izložiti sve u željenom obimu. Nemoguće je bilo izložiti sve iz same higijene a kamo li ulaziti u druge nauke sa kojima higijena i socijalna medicina graniče i koje su isto tako od većeg značaja po čovečije zdravlje. Ako je pošlo za rukom da izložba utiče na posetioca time što mu je pretstavila nauku o čuvanju zdravlja onako, kako ona zadire i u one aktivnosti čovekove, za koje on ne bi mislio, da ga potseti kako pri svakom svom radu treba da se pita, kako on utiče na njegovo zdravlje, izložba je pravilno uređena. Pojmovi o higijeni veoma su magloviti. Malo čistoće, „Ne pljuj na pod", negovanje tela, i, već ih ima mnogo koji su ubedeni da znaju sve iz higijene. Ova izložba dokazuje mnogima, da za poznavanje higijene i za njenu primenu treba još mnogo i mnogo da uče.

Pri posmatranju mnogih, koji su razgledali izložbu moglo se čuti i videti, kako i oni slojevi našeg društva, za koje to ne bi očekivali imaju skučene pojmove o higijeni. Čini im se mnogo ono što vide; a sve što su videli to su tek fragmenti pojedinih problema iz nauke o zdravlju koje će — nadamo se — iduće higijenske izložbe detaljnije prikazati i obraditi, kad se budu posvetile samo pojedinim od sada iznetih problema.

Drugi deo izložbe *„Komercijalni"* ili *„Privredni"* u stvari je bio velesajam privrede, koja stoji u vezi sa higijenom. Pojam higijene se sve više proširuje pa obuhvata ceo čovekov život. S toga su i grane privrede koje zavise ili stoje u vezi sa higijenskim načinom života mnogobrojne. Nije zato čudo što je i ovaj deo ispao toliko opširan. Ma da je odbor od prvog početka smatrao za potrebno da se uz poučni deo organizuje i privredni, ipak nije tada mislio da će on zauzeti takav obim.

No ovo je bilo izložbi kao celini samo na korist. Jer time se je pokazalo da su higijena i privreda u tesnoj vezi i da higijena kao nauka utiče na razvoj i pravac celokupne privrede, kada higijenska načela nađu put u narod i kada ih ovaj primeni. A i ovo se postiže prosvećivanjem.

Zato je sasvim opravdano da jedna ovako visoko prosvetna priredba izgleda kao celina tek kada vidno prikaže tu vezu na način kao što je bila organizovana I. zemaljska higijenska isložba. Kao što je istina da higijensko stanje pojedinog čoveka zavisi od njegove privrede isto tako je tačno da privreda, industrija i zanati — velikim delom zavise od higijene kao nauke.

Ovo kod nas nije bilo priznato. Izložba je to pokušala da dokaže. Da higijena dobije svoje određeno važno mesto u celokupnom narodnom životu, da joj se to značenje prizna uopšte a i i od strane privrednog sveta to je bila misao kod organizovanja privrednog dela. Da je ovde bio postignut uspeh prvenstveno zbog tesnog dodira sa izlagačima privrednicima i zbog saznanja njihovog mišljenja, to pouzdano možemo da tvrdimo.

Drugi motivi, kojima se je odbor rukovodio u organizovanju ovog dela bili su: što veći publicitet, intenzivnije posećivanje publike, uređenje spoljašnjeg izgleda priredbe, ali njih ne treba detaljnije navoditi, jer su bili sekundarnog značaja.

Komercijalni deo je iziskivao najviše izdataka, najviše tehničkog i administrativnog rada, dok su prihodi bili sasvim mali, ali imajući u vidu gornje principe odbor nije žalio truda za njegovo uređenje.

„*Zabavni deo*" bio je u programu već od samog početka. No Izložbeni odbor je hteo organizovati atrakcije higijenske vrednosti i značenja, smatrajući da bi time privukao veću pažnju,i time povećao broj posetilaca u poučnom i privrednom delu pored želje da prikaže higijenske, korisne, zabave. Na predlog Materinskog udruženja, koje je već tradicionalno priređivalo u isto vreme svoj vašar, prvobitna zamisao je izmenjena pa se sa njim sporazumeo o zajedničkom organizovanju toga dela.

Što se same organizacije izložbe tiče pokazalo se, da je bila pravilno zamišljena, kako bi se sa što manjim izdacima mogao postići što bolji efekt.

Izložbu je priredilo privatno društvo, a oslonilo se pre svega na iskustva, rad i stručnu pomoć državnih higijenskih ustanova. Saradnja privatne organizacije i državnih ustanova, ovom prilikom pokazala se kao veoma uspešna. Elastičnost u radu privatne organizacije vezane za solidarnost i ugled državnih institucija olakšala je celokupan posao.

Specijalan odbor Jugoslovenskog društva za čuvanje narodnog zdravlja, koji je funkcionisao kao centralni Izložbeni odbor, pomogli su banovinski odbori u svim banovinskim mestima. Svi ovi imali su svoje sedište u higijenskim zavodima, koji su upravo bili stožeri celokupnog rada na prikupljanju materijala i na propagandi u odnosnoj banovini, kao što je Centralni higijenski zavod bio glavna pomoć Izložbenom odboru za ovaj rad u Beogradu.

Banovinski odbori u mnogo čemu su olakšali rad Izložbenog odbora, a pre svega u prikupljavanju propagandnog izložbenog materijala. Bili su u glavnome sastavljeni od uglednih lica i javnih stručnih radnika na zdravstvenom polju. Zato su mogli najbolje znati, gde se takav materijal nalazi, kao i uspeti, da ga za izložbu dobiju. U tome radu su banovinski odbori odlično uspeli. Pored prikupljenog higijenski zavodi su za izložbu izradili i naročiti materijal.

Banovinski odbori su za taj rad umeli naći kao pomočnike još raznovrsna privatna društva kao i opštinske ustanove, što sve Izložbenom odboru iz Beograda ne bi bilo moguće. Tako su banovinski odbori bili u stanju vagonima slati materijal iz njihove banovine, bez većih troškova za Izložbeni odbor već sređen po važnosti i grupama. Na osnovi svega toga materijala Izložbeni odbor izradio je kartoteku o celokupnom materijalu u zemlji, koji je bio upućen za izložbu. Tako se danas tačno zna šta u tu svrhu imamo, gde se nalazi i šta još treba.

Drugi važan momenat u organizaciji bilo je organizovanje stručnih referenata Izložbenog odbora. Izložbeni odbor zamolio je poznate stručne radnike na njihovom području da mu pomažu pri uređenju odseka. Oni su uzeli na sebe posao oko organizacije tih otseka starajući se za potreban materijal a oslanjajući se na odbor u pogledu tehničkog izvođenja njihove zamisli.

Da bi se u raznolikom izložbenom materijalu ipak postigla potreban homogenost, ma da su materijal pripremala i skupljala raznovrsna lica i ustanove, Izložbeni odbor je još na početku ovoga rada izdao upustva u kojima je naročito podvukao sledeće zahteve u pogledu na izložbeni materijal:

Statistički materijal treba da bude isključivo domaći, strani će poslužiti jedino kao komparacija ili argumentacija.

Prikazivanje pojedinih činjenica treba da bude prvenstveno u pozitivnom smislu a ne u negativnom što znači, da se na pr. više prikazuju povoljne posledice jedne higijenske pouke, a ne nepovoljne, ako se po njoj ne postupi.

Izložbeni materijal treba da ima dinamičan karakter.

Svaki odsek ima da bude zaokrugljena celina za se uzimajući u obzir druge odseke na izložbi, treba da s njima stoji u izvesnoj vezi.

U većoj meri treba, da su kao izložbeni materijal modeli i mulaže, kao i drugi plastični načini prikazivanja, dok broj tabela naročito u brojevima treba svesti na minimum.

Kod svakog problema istaći kako se on kod nas javlja i što se kod nas do sada na njemu radilo.

To su glavne linije izdatih upustava. Koliko se njima uspelo, pokazala je izložba; u različitim otsecima i kod banovinskih odbora nisu podjednako shvaćena. Ovo je razumljivo, jer se predmeti za izložbu velikim delom nisu na novo izrađivali, već se za to upotrebio već postojeći materijal, koji nije uvek bilo moguće prepraviti u smislu intencija Izložbenog odbora. No, u glavnome treba reći da je uredaj otseka odgovarao stavljenim zahtevima u tom pogledu.

Uska saradnja privatnog društva sa državnim ustanovama, u priređivanju izložbe, uređenje poučnog dela njegovo vezanje i za privredni deo sa naglašivanjem međusobnih odnosa, rad banovinskih odbora i saradnja mnogih drugih privatnih društava kao i volja i sposobnost stručnih referenata, sve to je doprinelo da je izložba postala velika zdravstvena manifestacija.

Prva zemaljska higijenska izložba je uspela, kako su je zamislili priređivači, ona je uzela razmere koje je stavljaju u red najvećih priredbi u Jugoslaviji uopšte. Po svojoj organizaciji, po broju posetilaca i celokupnom svom uspehu pokazala je, da se Jugoslovensko društvo za čuvanje narodnog zdravlja izvodeći svoj program nalazi na pravom putu.

Техничко уређење земљишта и павиљона

Арх. Светолар С. Милешић

Циљ Изложбеног одбора био је не само да приреди једну импозантну здравствену манифестацију да покаже напредак хигијене у нашој отаџбини, и да упозна широке слојеве народа са здравственим проблемима већ да да при-

Арх. Светолар С. Милешић
члан Изложбеног одбора

лике и нашем привредном свету да покаже шта све од хигијене може домаћа радиност и индустрија да пружи нашем па и страном потрошачу.

Да би се ова идеја могла привести у дело требало је на неки начин створити прилику и место излагачима да изложе своје производе и робу.

Зграда Техничког факултета Универзитета, односно просторије у њој, које је Универзитет тако свесрдно и гостољубиво уступио Изложбеном одбору, биле су и сувише тесне да приме у себе цео научни и комерцијални део изложбе. Тада Изложбени је одбор дошао на мисао да искористи терен иза зграде факултета, чија површина износи око 40.000 m², и да ту смести овај комерцијални и забавни део

Проблем је био доста компликован с обзиром да је земљиште било врло неправилно, а поред тога није било са те стране ни једног излаза из зграде факултета.

Пре свега требало је уредити земљиште које је било само један неограђени и неуређени простор. Извршило се санирање терена, које је потом заграђено у дужини од 692 m. Затим је извршено постављање канализације у дужини од 215 m. и изведен водовод од 750 m. Ради снабдевања водом постављене су две чесме, од којих једна велика и декоративна у комерцијалном делу и друга мања између комерцијалног и забавног дела. По извођењу канализације и водовода приступило се подизању зграда: главног павиљона са терасама грађеног за ресторан, изложбених павиљона и јавних нужника потпуно хигијенски удешених са спирањем. Затим је извршено нивелисање целог терена и пошљунчавање 25000 m².

У оном извођењу требало је створити и комуникацију између зграде и отвореног дела изложбе, друго, разместити павиљоне и поједине атракције тако, да они задовоље и естетски изглед и практичну страну ових делова изложбе. Да би се добио тај континутет између ова два дела, Изложбени одбор решио је овај проблем на један врло оригиналан начин тако, да је два прозора са једне стране факултета претворио у врата и са два дрвена моста спојио зграду са терасом ресторана овог отвореног дела изложбе и тако омогућио потребну комуникацију.

Овим је био и цео проблем решен. Излазећи на терасу ресторана израђеног од дрвета у модерном смислу са целокупним кон-

Хигијенска чесма на изложби

фором, телефоном и радио-станицом, са укупном површином од 650 m. који је подигнут на платоу иза факултета (где су биле трибине соколског слета) посетиоцу се отвара видик на овај део изложбе, а преко њега пружа и диван изглед према Дунаву и банатској равници. Ово је била и полазна тачка пројектанта при пројектовању.

Једном нормалом повученом према улици Краљице Марије, одељен је комерцијални од забавног дела низом малих продавница медених колача, играчака и других мањих атракција забавног дела у дужини од 123 m. Сваки овај део сматран је као једна целина, с тога је у средишту комерцијалног дела подигнута једна монументална чесма, а око ње укусни приватни павиљони. У средишту пак послужили за излагање нашим излагачима. Сваки од ових павиљона имао је по 350 m² површине.

Цео терен био је укусно покривен енглеском травом, цвећем и другим зеленилом тако, да је на посетиоце остављао пријатан утисак.

У забавном делу, који је организован по споразуму са Материнским удружењем, постављена је као централни објекат огромна водена клизаљка око 100 m. дуга на којој су се дизали чамци на висину од преко 18 m. да би се муњевитом брзином опет спустили у вештачко језеро прскајући воду на све стране. Око ове главне ређале се и остале атракције: уклета кућа, жељезница духова, ђаволји точак, кринолине, тобоган, вртешке, аутодром и многе друге које су до дубоко у ноћ осветљене мно-

Поглед са ресторана на трговачки део са павиљонима. Лево игралиште.

забавног дела уређен је водоскок. Од ових радова вреди истаћи павиљон сапуна „Сабља" као најоригиналнији. Цео је павиљон био у виду сапуна за прање, који се ослања на четири стуба, сапуна за бријање. Интересантан је био и павиљон фирме за израду сапуна „Дафина" у модерном смислу лепо декорисан, као и павиљон „Траверза" израђен од најновијег, савременог грађевинског материјала са свима нијансама „Терабоне" за фасаде. Код чесме се сутичу и све стазе са свих страна. Дуж ограде поређани су изложбени павиљони један за другим. Одбор је испрва мислио само на један, но захваљујући одзиву на који је наишао код наших предузимљивих привредника, што је потребно и овом приликом подвући, подигао је три. И ови павиљони изведени су у модерном стилу, бетонирани, са тремовима који су исто тако

гобројним шареним сијалицама, увеселавале посетиоце и пружале чаробну слику у ноћи.

Целокупним својим изгледом овај део изложбе, комерцијални и забавни, може се слободно упоредити са ма којом сличном манифестацијом, у другим културним градовима Европе. Мислим да није нескромно и претерано рећи да се овако уређеном хигијенском изложбом знатно допринело подизању угледа како нашој престоници тако и целој земљи.

Да је све то добило овако лен изглед заслуга је и предузимача инж. г. *Алексе Турбина*, који је својом солидном израдом успео да оствари замисао Изложбеног одбора. Теренске радове, канализацију и водовод извео је инж. г. *Мирко Бралиловић*, а надзор над свим техничким пословима у име Изложбеног одбора вршио је инж. г. *Петар Чепурњак*.

Летопис изложбе

I ПРЕ ИЗЛОЖБЕ

ОДБОР

На седници Југословенског друштва за чување народног здравља дне 12 јуна 1932 решено је да се као део друштвеног програма у 1932/33 години организује 1933 године велика хигијенска изложба. На идућој седници био је изабран одбор од 7 чланова, који је у свом саставу доживео две промене: г. г. Д-р К.

Љубомир Хофмановић
члан Изложбеног одбора

Шнајдер и Д-р С. Рамзин, због преоптерећености, поднели су останке и на седници Главног одбора дне 12 маја 1933 г. на њихово место били су изабрани г. Љ. Хофмановић и г. инж. В. Тошевић. Главни одбор одобрио је да Изложбени одбор ради по нарочитом правилнику који гласи:

Правилник

одбора Југословенског друштва за чување народног здравља за приређивање Југословенске националне хигијенске изложбе

1) Задатак је Изложбеног одбора да води све послове око организације и припреме Југословенске хигијенске изложбе, а на основу овлашћења и начелних одлука Главног одбора.

2) Под организацијом и припремама подразумева се:

а) одлука о времену и месту за изложбу,

б) прикупљање прихода и њихова употреба,

в) подизање потребних објеката,

г) прикупљање потребног материјала,

д) склапање уговора са излагачима,

ђ) сарађивање са установама, надлештвима и друштвима у погледу изложбе,

е) бирање и награђивање канцеларијског и стручног особља,

ж) уређење.

3) За све послове начелног карактера, а ширег обима, у колико нису предвиђени тач. 2 тражиће се увек одлука Главног одбора.

4) Изложбени одбор изводи програм по чл. 2, а своје извештаје подноси Главном одбору Југословенског друштва за чување народног здравља пред сваку седницу. Главни одбор може на све извештаје ставити своје примедбе и давати савете.

5) Чланови Главног одбора у свему потпомажу рад Изложбеног одбора на његову молбу.

6) Изложбени одбор састоји се из 7 чланова Главног одбора. По потреби Изложбени одбор може кооптирати још три лица.

7) Изложбени одбор има свога претседника, секретара и благајника. Одбор има своју канцеларију, свој штамбиљ, деловодни протокол и своје књиговодство.

Ing. Велисав Томашевић
члан Изложбеног одбора

8) Главни одбор финансира Изложбени одбор док овај не стекне довољно властитих прихода.

9) Рад Изложбеног одбора подлеже у рачунско-административном погледу сталном надзорном одбору према друштвеним правилима.

10) Седницама Изложбеног одбора могу присуствовати чланови претседништва Главног одбора чију ће сарадњу и савете као главних функционера Друштва Изложбени одбор свесрдно примити. Исто тако Изложбени одбор је дужан претседништво стално и редовно обавештавати о стању послова

11) По свршеној изложби Изложбени одбор подноси Главном одбору прегледан биланс. О употреби вишка или покрићу дефицита решава Главни одбор.

На првој својој седници дне 7 јула 1932 г. Изложбени одбор се конституисао а доцније у смислу горњег Правилника кооптирао још два члана: г-ђе Иванић Анђелку и Андоновић Зорку. До почетка изложбе одбор је одржао 48 седница.

У свима бановинама на позив Изложбеног одбора организовали су се Бановински одбори, који су радили по овом програму:

Упуства

за рад Бановинских одбора за I земаљску хигијенску изложбу.

1) Бановински одбор састоји се из одговарајућег броја лица, која су било по свом положају, по свом раду, или из других разлога заинтересована на здравствено - просветно - социјалном раду или такав рад својим положајем или утицајем могу и хоће да помогну код других лица и установа. Зато у одбор треба да уђу виши чиновници-лекари, репресентанти државе у бановини, претставници индустрије и трговине, претставници свих просветних и културних организација и т. д.

Мг. Ph. *Јован Викторовић*
члан Изложбеног одбора

2) Бановински одбор ради на овим задаћама:

а) прикупља материјал за здравствено-васпитни део изложбе,

б) ради на томе да индустријске и трговачке фирме из те бановине у што већем броју учествују на комерцијалном делу изложбе у смислу пословног реда за изложбу,

в) врши пропаганду за посету изложбе на све могуће начине,

г) свима заинтересованим даје сва потребна упуства и информације о изложби.

Са бановинским одборима Изложбени одбор је био у сталном писменом и повременом личном додиру тако да је постојала стална сагласност у раду тих одбора. Састав бановинских одбора био је различит према нарочитим потребама и месним приликама.

АДМИНИСТРАТИВНИ ПОСЛОВИ

Изложбеном одбору, одмах на почетку, ово су биле главне бриге: пронаћи погодно место за изложбу и добити дозволу за његову употребу, прикупити и израдити одговарајући изложбени материјал, обезбедити потребна новчана средства и извести потребну пропаганду за посету те исту омогућити што већем броју лица

По разгледању разноврсних зграда које би дошле у обзир за смештај изложбе нашла се зграда Техничког факултета као најпогоднија, нарочито због земљишта иза њега. Одбор је умолио деканат Техничког факултета за зграду и овај, разумевајући важност приредбе, одмах је изашао на сусрет молби. За земљиште одбор се обратио и Београдској општини, од које је добио извештај да је земљиште власништво факултета и да се њему треба обратити. Пошто је факултет већ дао свој пристанак било је тиме ово питање потпуно решено. Сад је наступио проблем преуређења тога земљишта и подизања павиљона, што је захтевало много труда, материјалних средстава и стручног разумевања.

Прикупљање материјала је почело у бановинама преко бановинских одбора, а у Београду је Централни хигијенски завод дао на расположење материјал Хигијенског музеја да се из њега изберу потребни предмети. Поред тога је Изложбени одбор у властитој режији припремао и нов материјал узимајући на рад сликаре, цртаче, моделере и друга стручна лица. Резултат рада Изложбеног одбора као и одбора у бановинским седиштима на прикупљању материјала је био тај да су се огромне просторије Техничког факултета од преко 3.000 m² патосне површине показале као премале да би сав материјал у њима нашао места. Зато се одабирао најпогоднији и најбољи материјал, а остали, који се није могао употребити, сместио се у доста пространој нарочитој сали. Овим је изложба више изгубила у квантитативном него у квалитативном погледу.

За обезбеђење потребних новчаних средстава за припремне радове, подизање павиљона итд., ишло је веома тешко и поред тога што је Југословенско друштво за чување народног здравља било спремно и вољно да уложи за изложбу и њене потребе као привремену позајмицу сву своју готовину. За уклањање ових тешкоћа одбор је употребио ве-

лики део своје енергије. Због штедње у државном буџету није било лако могуће остварити обећање г. Министра социјалне политике и народног здравља, које је дао представницима Изложбеног одбора као и у писменом саопштењу још 28. XI. 1932 увиђајући сам важност и потребу оваке једне приредбе. Молбу за ову помоћ одбор је поднео 31. X. 1932 год. а помоћ је била остварена тек августа 1933 г. тј. на неколико дана пред сам почетак изложбе, иако је одбор већ раније морао да подмири своје обавезе.

Исто тако дошла је доцкан за сам рад и помоћ Министарства просвете, али је њом у највећој мери покривен неизбежно настали дефицит већих размера.

Пошто одбор није имао веће готовине нити је за времена добио обећану помоћ која у довољној висини није била ни предвиђена, одбор је настојао и молио усмено и писменом претставком да му бар Министарство шума одобри бесплатно или уз повољне цене резани грађевни материјал. После дугих преговора, који су почели већ месеца новембра 1932 и делимичног одбијања, одбор је добио решење о повлашћеној цени, које није могао искористити, јер је временски доцкан дошло а поред тога и саме повлаштене цене нису биле прихватљиве с обзиром на пијачне цене, кад се срачунају и сви трошкови у вези са тим.

Даљи важан посао је био да се омогући што већа посета из унутрашњости. У том циљу Изложбени одбор је Министарству саобраћаја поднео неколико разних молби о томе са различним предлозима према сугестијама самог Министарства које је сматрао умесним да би их Министарство у свом решењу могло потврдити и сагласно њима дозволити повластице у овој цени. Прву молбу Одбор је упутио 10 XI 1932 г., решење је било негативно, на другу молбу решење је опет било негативно, на трећу претставку одборовој молби је удовољено по Највишој жељи, тек решењем од 14. VII 1933 г. За ове молбе било је у Министарству неколико интервенција угледних личности и велики део напора Изложбеног одбора утрошио се за решење овог проблема. Исти је случај био и са повластицом за превоз изложбеног материјала, на што је одбор рачунао нарочито с обзиром на недовољну новчану помоћ.

Од осталих радова који су за успех изложбе били потребни а лакше изводљиви Изложбени одбор је као нарочито важан задатак истакао рад на пропаганди.

Г-ђа Анђелка Иванић
члан Изложбеног одбора

РАД НА ПРОПАГАНДИ

Одбор је издао у циљу обавештавања јавности 30.000 плаката, за које је скицу израдио академски сликар г. *Марковић М.*, који је надгледао и само штампање, а извела га је штампарија Централног хигијенског завода. Поред тога плакатирано је било 20.000 плаката у црној боји: 2.000 у Београду, а остало у бановинама посредством бановинских одбора. Почетком августа плакатирано је опет 10.000 великих плаката у бојама. Послати су свима железничким станицама, општинама Дунавске бановине, а плакатирани су у свима већим градовима, као и у мањим близу Београда.

Истовремено, одбор је штампао летке са позивом на изложбу, које је слао за растурање приликом разних скупштина, конгреса итд., а послао их је исто тако свим бановинским одборима за употребу у исту сврху.

Проспеката у боји са описом изложбе штампано је 12.000. Послани су различним лицима по адресару Југославије. Исто тако штампано је 8.000 проспеката са пословним редом за излагаче који су распослати привредницима у држави са пријавом за изложбу.

Различне локалне новине у бановинама показале су много сусретљивости и бесплатно донеле целе стране текста о изложби са позивом за посету. Нарочито су се у томе истакле новине у Сплиту, на Цетињу, Новом Саду, што је највише заслуга тамошњих бановинских одбора. Изложбени одбор је слао бановинским одборима и чланке, које су ови објављивали у њиховим месним новинама а делимично су их бановински одбори и сами састављали.

У пропаганди одбор се је наслонио и на друштво „Путник" са којим је начињен и споразум о продаји легитимација за возну повластицу и посету изложбе.

ПОМОЋ И САРАДЊА ХИГИЈЕНСКИХ УСТАНОВА

Централни хигијенски завод у Београду, Школа народног здравља у Загребу и хигијенски заводи у седиштима бановина у сваком погледу помогли су Изложбени одбор и може се рећи да без њих приредба не би била могућа. Ови су то радили из сопствене иницијативе а г. Министар социјалне политике и народног здравља упутио их је на сарадњу решењем бр. 19958 од 23. нов. 1932 године.

ZDRAV
PROSV
PRVA ZEMALJSKA
HIGIJENSK
IZLOŽB
ПОСЕТИТЕ
ВЕЛИКА ЗЛА
ВРЕМЕ
Kroz Higijensku izložbu

Заводи су били центар рада бановинских одбора, који су у њима имали своје седиште

Поједине установе средиле су целе отсеке изложбе тако Школа народног здравља у Загребу отсек „Здравствено просвећивање" и отсек „Исхрана", Хигијенски завод у Сплиту постарао се за уређење отсека „Маларије" Сви заводи послали су велики амтеријал, а Централни хигијенски завод поред тога одредио је своје расположиве снаге за припремање и уређење изложбе. Нарочито треба поменути помоћ, која се састојала у томе, што су се скоро све штампане ствари израдиле у његовој штампарији, а одбор је набављао само потребан материјал хартију и боје.

Поред тих помоћи Хигијенски заводи су исплатили Изложбеном одбору према решењу Министарства социјалне политике и народног здравља издатке за неке техничке радове на изложби и то у овим износима :

Централни хигијенски завод	Београд	19.685,—	динара
Хигијенски завод	Љубљана	4.985,—	„
„ „	Загреб	16.000,—	„
„ „	Сплит	5.999,08	„
„ „	Бања Лука	4.999,50	„
„ „	Сарајево	5.956,—	„
„ „	Цетиње	4.990,—	„
„ „	Нови Сад	5.971,90	„
„ „	Ниш	4.998,—	„
„ „	Скопље	5.980,40	„

СМЕШТАЈ И УРЕЂЕЊЕ

Поучни део изложбе имао је 18 отсека и био је смештен у 17 соба и 10 вестибила зграде Техничког факултета у површини од око 3.000 м².

Отсеци су били ови:

У приземљу: Хигијена рада; Исхрана; Спорт; Демографија; Лична хигијена, Организација здравствене службе; Болнице и прва помоћ.

I спрат: Пропаганда; Лутканство; Туризам и бање; Алкохолизам; Одојчад; Школско доба; Туберкулоза; Полне болести; Прозрачан човек;

II спрат: Стан и насеље; Заразне болести; Маларија; Одбрана од отровних гасова;

Просторије су биле стављене на расположење празне, зидови се нису смели бушити па је било потребно припремити их на погодан начин. Зато су направљене превлаке зидова јутом и направљени од ње постаменти. Као доказ величине овога рада може послужити чињеница да је за тај посао утрошено око 5000 метара јуте и неколико десетина килограма ексера.

Када су собе и вестибили тако спремљени (посао је почео 5 августа) монтиран је изложбени материјал. Због краткоће времена радило се је често до 2—3 сата ујутро, а последња два дана целу ноћ. У томе раду је Изложбеном одбору и референтима био од велике помоћи г. *Младен Широла*, кустос хигијенског музеја у Загребу и секретар бановинског одбора у том месту.

Паралелно са овим радовима од 1 маја уређиван је терен иза факултета за трговачки и забавни део. Пошто су сви објекти били подигнути на време исто као и смештај објеката у згради задњи дан био је употребљен за украшавање. Цео посао био је потпуно на време завршен.

САРАДЊА ДРУШТАВА И УСТАНОВА

Својим радом, су помогли Изложбеном одбору, односно изложили или позајмили предмете за изложбу у већој мери ова приватна друштва:

Из Београда: Савез здравствених задруга; Материнско удружење; Српска мајка; Савез трезвености; Савез трезвене младежи; Савез трезвењака железничара; Југословенска ложа гут-темплерска; Савез скаута; „Путник"; Удружење књижара; Пчеларски савез; Црвени крст Краљевине Југославије; Руски црвени крст.

Из Загреба: Савез спортских савеза; Средишњи уред за осигурање радника; Градска општина. Средишњи уред за осигурање радника у Загребу уредио је цео отсек „Хигијена рада".

Из Љубљане: Звеза за тујски промет; Сокол I; Местна обчина.

Г-ђа Зорка Андоновић
члан Изложбеног одбора

ЦЕНЕ УЛАЗНИЦАМА

Одређивање цена за улаз одбору је задавало много бриге. Требало је створити приходе, а у исто време омогућити широким слојевима приступ. Решено је, да за поучни део буде улазница у почетку изложбе 8.— дин. за одрасле, а за војнике и децу 4.— Да би се приступ омогућио и најсиромашнијим слојевима, уведени су били прво један па затим два популарна дана са улазном ценом од 4 и 2 динара, а од 16 септембра даље стално су биле у важности ове снижене цене. По цени од дин. 8 посетила су изложбу 20.282 лица, по 4 дин. 34.342, сви остали по цени од 2 динара. Школска деца су плаћала по 1 динар, а велики број посетилаца је ушао бесплатно, нарочито они у групама.

Може се рећи да је приступ ипак био свакоме омогућен.

II ЗА ВРЕМЕ ИЗЛОЖБЕ

ОТВАРАЊЕ ИЗЛОЖБЕ

За отварање изложбе било је распослато преко 800 позивница претставницима јавног живота у целој држави.

Према програму изложба је у суботу 19 августа ујутро потпуно уређена чекала на прве посетиоце.

Тачно у 11 часова почело је отварање изложбе. Највиши покровитељ послао је као свога изасланика свог првог аћутанта г. Генерала *Јечменића Милана*. Од чланова владе били су г. г. *Томашић* Др. *Љубомир*, министар пољопривреде; *Лазић Живојин*, министар унутрашњих послова; *Ђорђевић* Др. *Милорад*, министар финансија. Отварање су својим присуством почастили и посланици страних држава. Присутни су били изасланици и претставници политике и народног здравља отворио је затим изложбу кратким говором, који су сви присутни као и речи претставника друштва саслушали са највећом пажњом.

После тога гости су разгледали изложбу задржавајући се преко 2 часа. Затим је изложба била отворена за друге посетиоце.

УГЛЕДНИ ПОСЕТИОЦИ

У току изложбе показао је своје интересовање за ову приредбу велики број угледних личности. Изложбени одбор није сазнао за све јер су многи дошли ненајављени, па је био обавештен или је дознао за време саме посете само за неке од њих. Тако су Изложбу посетили:

Министар социјалне политике и народног здравља г. *Иван Пуцељ*, Манистар правде г. *Божидар Максимовић*, Министар саобраћаја г. *Лазар Радивојевић*, Министар војске и морнарице г. *Драгомир Стојановић*, Министар иностраних послова г. *Бошко Јефтић*, Министар просвете г. *Д-р Раденко Станковић*, Бан Савске бановине г. *Д-р Иво Перовић*, Бан Дунавске бановине г. *Добрица Машковић*, Бан Дравске бановине г. *Драго Марушић*, па г. г. претседници општина: Загребачке г. *Иво Крбек*, Београдске г. *М. Петровић*, Љубљанске г. *Д-р Л. Пуц*. *Д-р Славко Милетић*, Генерал *А. Димитријевић*, Проф. *Буријан Рихард*, велики број проф. универзитета и високих држ. функционера.

Изложбу су посетили дне 10-IX сви директори хигијенских завода.

Од страних посетилаца: били су на изложби поред осталих: Чехословачки посланик г. *Д-р Павел Велнер*, француски посланик г. *Нажијар*, грчки посланик г. *Мелас*.

Свечано отварање изложбе у присуству изасланика Њ. В. Краља, г. нунција г. Пелегринетија, министара г. Д-р Љ. Томашића, г. Ж. Лазића и г. Д-р М. Ђорђевића

бановина, градских општина као и великог броја просветних, културних и привредних удружења.

Прве речи је проговорио претседник Југословенског друштва за чување народног здравља, директор Централног хигијенског завода г. Др. *Стеван З. Иванић*, који је поздравио све госте. Поздравивши госте, г. Др. *Стеван З. Иванић* укратко је објаснио рад друштва на здравственом просвећивању и подвукао потребу сарадње приватне иницијативе са државом која је искристализована баш у овој приредби.

Затим је у име Изложбеног одбора његов претседник, професор универзитета г. Др. *Александар Ђ. Костић*, објаснио важност и потребу ове приредбе.

Министар пољопривреде г. Др. *Љубомир Томашић* као заменик г. Министра социјалне

Милетић Д-р Славко
Министар народног здравља у цена.

Велнер Д-р Павел
опуномоћени министар Ч. С. Р.

Стојановић ђенерал Драг.
Министар војске и морнарице

Борђевић Д-р Милорад
Министар финанција

Станковић Д-р Раденко
Министар просвете

Сркуљ Д-р Стјепан
Министар грађевина

Радивојевић Лазар
Министар саобраћаја

Мелас Леон
опун. министар Републике Грчке

Лазић Живојин
Министар унутрашњих послова

Изложбу су посетили и бугарски привредници, приликом посете нашој земљи, затим бугарски правници, када су пропутовали кроз Београд на словенски конгрес правника. Исто тако били су на изложби лекари балканских земаља, који су учествовали на Балканској медицинској недељи, као и учесници међународног Конгреса трезвењака железничара.

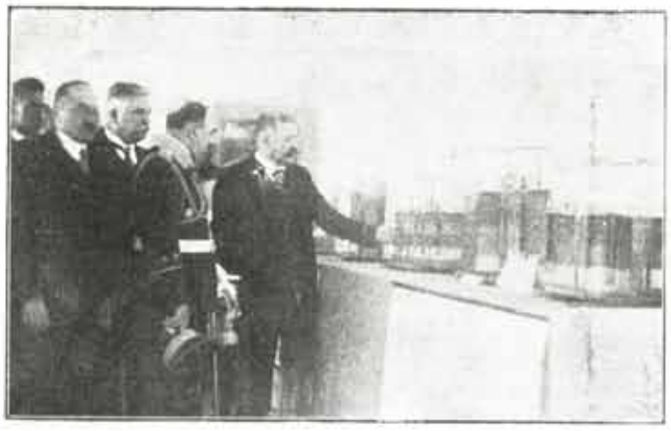

Приликом отварања Председник Д-р Иванић објашњава изасланику Њ. В. Краља и Министру унутрашњих послова

БРОЈ ПОСЕТИЛАЦА

Изложба је била посећена, може се рећи, преко очекивања. Поучни део је посетило преко 100.000 лица, што се види из овога прегледа.

1) Посетилаца са улазницама је било:

19 августа		687	7 септембра		3611
20	„	816	8	„	668
21	„	504	9	„	686
22	„	451	10	„	2821
23	„	890	11	„	888
24	„	695	12	„	1582
25	„	681	13	„	475
26	„	809	14	„	3314
27	„	2688	15	„	497
28	„	1345	16	„	2367
29	„	524	17	„	5443
30	„	631	18	„	1889
31	„	2337	19	„	3743
1 септембра		655	20	„	2111
2	„	1034	21	„	2839
3	„	2090	22	„	1466
4	„	561	23	„	2087
5	„	646	24	„	6441
6	„	1827		Укупно	62.801

2) Посетилаца у групама укупно 22.535, од тога из унутрашњости 9739 лица, и из иностранства 70.

3) Посетилаца са легитимацијама (сви из унутрашњости, даље од Београда) 9835 лица.

4) Званица на дан отварања 460.

5) Сталних бесплатних легитимација за излагаче, референте, чланове одбора, новинаре итд., укупно 960.

6) Бесплатних улазница за једну посету, издато је око 4.600.

На привредни део приступ је био слободан па је према томе број посетилаца и ту био сигурно толико као и на поучном делу, можда и већи.

Број посетилаца у забавном делу био је мањи но што се очекивало, али износи близу 100.000.

На благајни

Долазак Краљеве Гарде

ЗАЈЕДНИЧКЕ ПОСЕТЕ ИЗ УНУТРАШЊОСТИ

На изложбу су дошли посебни возови из Пожаревца и околине (организовао г. прота Бранковић), из Новог Сада (организовао г. Д-р Антић), из Шапца (организовао г. Д-р Бараћ), из Руме (организовао г. Д-р Сувајић).

Посебним композицијама вагона уз редовне возове дошли су посетиоци из Обреновца (организовао г. Михајловић), из Смедерева (г. Д-р Живан Марковић), из Ваљева (организовао г. Д-р Савић), из Лесковца (организовао срески начелник), из Велике Кикинде (организовао г. Сава Николић), из Крагујевца (организовала Бачка књижара). Затим школе из: Вршца, Пожаревца, Руме, Новог Сада, Сиња, Смедерева, Вел. Градишта, Ср. Карловаца, Ст. Футога, Ћуприје, Јагодине, Сомбора и Вуковара.

Укупно је са тим возовима дошло 9739 посетилаца.

ПОСЕТА ШКОЛА

Скоро све београдске основне школе, школе из Земуна и Панчева прошле су кроз изложбу; школе из других места у близини Београда дошле су такође да виде изложбу. Свакој школи био је за тумачење додељен лекар или сестра који су их кроз изложбу провели и изложене предмете објаснили. Укупно је кроз изложбу прошло 15.262 ученика из 183 разне школе. Из унутрашности дошло је 4030 ученика из 47 разних школа.

ОБДАНИШТЕ

У згради је било смештено нарочито обданиште, где су могли родитељи склонити своју малу децу за време разгледања изложбе. Обданиште је уредило и издржавало Београдско дунавско обданиште број 2.

РАД НА ПРОСВЕЋИВАЊУ

Пошто је изложба имала толики обим, постала је за посматрача теже прегледна, нарочито ако је са посетом журио. За два часа

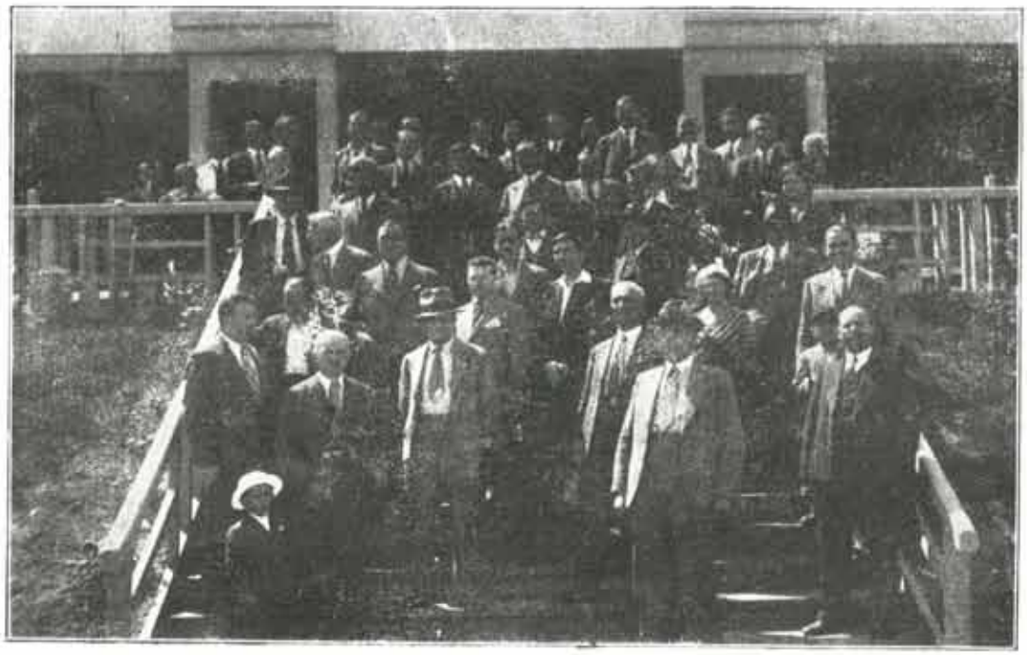

Посета бугарских привредника

било је једва могуће обићи изложбу без сваког већег заустављања код појединих предмета.

Да би посетиоци имали што већу корист од изложбе и да би им разумевање било лакше Изложбени одбор предвидео је две ствари: Оштампао је кратак водич кроз изложбу. Продавао га је по ниској цени од свега 3 динара. Продато је било укупно 2004 комада а 674 подељено бесплатно.

Поред тога у сваком отсеку стално су се налазили тумачи: лекари, медицинари и сестре нудиље, који су посетиоцима објашњавали изложбене предмете и упозоравали их на важније ствари. На тај начин су се могли и мање образовани посетиоци користити изложбом. У неким отсецима ови тумачи су изводили и практичне демонстрације. Као бесплатно издање Земаљске хигијенске изложбе подељено је било на изложби 10.000 брошура о полним болестима „Два зла" од г. Д-р Б. Пирца. Трошкове за издање поднела је као поклон Изложбеном одбору „Југефа" к. д. из Загреба, као свој принос изложби, јер на њој није учествовала као излагач.

Делимично у појединим отсецима, а делимично у одређеној сали одржавана су кратка поучна предавања из области хигијене. Ова предавања су држали г. г. Д-р М. Драгић и Д-р Ж. Марковић.

Свако вече у 19.30 часова даване су бесплатне биоскопске представе са овим програмом: 1. Један или два културна филма, која је бесплатно дало на расположење заступништво „Уфа"-филм из Загреба (г. Клајнлајн) 2. Здравствени филм, производ Школе народног здравља у Загребу. Приказивање је вршено покретном гон-биоскопском апаратуром фирме Д-ра Бреслера из Загреба, која је свој апарат дала исто тако на бесплатну употребу.

Спортски стадион на изложби.

ПРИРЕДБЕ

Највећа приредба у оквиру изложбе био је I здравствени конгрес, који је организован од Савеза здравствених задруга и Југословенског друштва за чување народног здравља а који је одржан дне 11 септембра. Присутно је било преко 500 лица, изасланици различних друштава из Београда и унутрашности поред многобројних угледних гостију пријатеља оваквог рада. На конгресу су говорили г.г. *Драг. Ђенадић*, Д-р *Степ. Игњић*, Д-р *Б. Константинопић* и Д-р *Б. Пирц*, па је донесена резолуција о начелима целисходне акције на унапређење народног здравља.

„Привредник" на изложби

Омладина из унутрашњости на изложби

Конференција директора хигијенских завода одржана је од 9—12 септембра. На њој је поред административних питања била на програму тема у вези са изложбом: Здравствено просвећивање. Реферат је држао г. Д-р Б. Константиновић а кореферат г. Д-р Б. Пирц.

Са Београдским хазена-потсавезом као претставником једне од најздравијих грана спорта начињен је споразум, да ће се на изложбеном земљишту одржавати утакмице. Оне су биле приређене 27 и 28 августа, 3, 6, 9, 10 и 17 септембра. Утакмице су се водиле за пехар г. Вајлера, јувелира из Београда а учествовали су клубови Б. С. К., Југославија, БАСК, Брђанин, Чукарички, (сви Београд); Фрушкогорски (Сремска Каменица). САНД (Суботица); Борац (Нова Градишка); Пехар је добио тим Југославије. За организацију ових утакмица заслуге имају г. Карло Бренер, претседник потсавеза и г. Бора Ристић, секретар потсавеза.

Југословенски луткарски савез је преко загребачког потсавеза извео неколико претстава луткама, које су биле веома добро посећене. Тиме се хтело показати да и луткарске претставе могу корисно послужити као једно од погодних средстава за здравствено просвећивање.

Дне 10 и 11 септембра Југословенско друштво за чување народног здравља одржало је ширу конференцију којој су, поред чланова Главног одбора, присуствовали друштвени пријатељи из Сплита, Скопља, Загреба, Ниша, Љубљане и Новог Сада. Конференција је имала сврху да се пронађу путеви и начини да се друштвена организација прошири и акцију продуби.

Недеља здравља коју сваке године у целој земљи приређује Југословенско друштво за чување народног здравља у месецу мају, ове је године с обзиром на изложбу приређена од 9—16 септембра. У Београду су њену организацију, извели чланови Главног одбора: Г-ђе Наталија Смиљанић, Даринка Тиосић Д-р Војислав Кујунџић и Д-р Б. Пирц. Недеља здравља се је свршила 16 септембра друштвеним кермесом на забавном делу изложбе.

Жиг поштанског уреда на изложби

РАЗНО

На изложби је пословао засебан *поштански уред*, који је имао и свој властити жиг са натписом I земаљска хигијенска изложба. Ова је околност много олакшала послове из-

Школа на изложби

ложбеном одбору, његовој канцеларији, излагачима и посетиоцима.

За обавештавање посетилаца као и за њихову разоноду био је монтиран *радио* са мегафоном са три јака звучника, тако да се његов глас чуо по целом комерцијалном и забавном делу. Монтажу је извршила радња „Радиотон". Преносио је програм београдске радио-станице, поред тога је давао посетиоцима потребна обавештења, а уз то и музику са грамофонских плоча.

Сваке суботе и недеље у забавном делу свирала је музика или војна или Дома малолетника.

За обезбеђење павиљона од пожара уведено је било стално дежурање ватрогасаца, који су имали стално на лицу места модерни ватрогасни аутомобил. О овом раду водио је стално надзор командир ватрогасне чете г.

Оркестар ученика Дома малолетника на Изложби

г-ђа Наталија Смиљанић
потпредседница Југ. друштва за чување нар. здравља

Милосављевић Милорад, више но што му је то била дужност.

Члан кварта г. *Срећковић Драгослав* у сваком погледу био је Изложбеном одбору на услузи, одлично спровео полициску службу тако да је било потребно веома мало интервенција власти, што је иначе код приредби овога обима чест случај.

Изложбена *канцеларија* је радила непрекидно од 8 ујутро до 9 увече.

Поглед на изложбу са авиона

RAČUN PRIHODA I RASHODA

A) PRIHODI:

	Dinara	Dinara
I POMOĆ MINISTARSTVA SOCIJALNE POLITIKE I NARODNOG ZDRAVLJA	100.000.—	100.000.—
II POMOĆ MINISTARSTVA PROSVETE	50.000.—	50.000.—
III ULAZNICE		
1. Od prodatih legitimacija	155.084.—	
2. Od ulaznica za poučni deo	325.518.—	
3. Od „ za skupne posete	32.372.—	
4. Od „ sa zabavni deo	359.524.—	872.498.—
IV NAPLATE OD IZLAGAČA		
1. Od trgovačkog dela za iznajmljeni prostor	152.480.—	
2. Od „ „ za električno osvetlenje	5.920.50	
3. Od zabavnog dela za iznajmljeni prostor	81.950.—	
4. Od „ „ za električno osvetljenje	28.074.—	
5. Na ime prijave	8.700.—	280.124.50
V MATERINSKO UDRUŽENJE ZA ZAJEDNIČKE IZDATKE	34.847.25	34.847.25
VI OSTALI PRIHODI		
1. Od oglasa, vodiča i dr.	17.037.—	
2. Od ulaznica pozorišta lutkama i hazene	6.166.—	
3. Razni	26.790.99	49.992.99
	Svega prihoda:	1.387.462.74

B) RASHODI

	Dinara	
A. DRŽAVI I OPŠTINI		
1. Takse i poreza	19.637.—	
2. Takse na ulaznice	73.560.—	
3. Pošta i telefon	7.854.—	
4. Za prevoz materijala železnicom	23.060.50	
5. Osvetlenje i voda	102.279.94	
6. Dekorisanje električnim sijalicama	17.900.—	
8. Crvenom Krstu	16.856.50	261.147.94
B. TEHNIČKO UREĐENJE		
1. Ograda oko zemljišta	39.444.—	
2. Glavni paviljon sa terasom	155.000.—	
3. Tri izložbena paviljona u trgovačkom delu	285 000.—	
4. Tri javna nužnika sa spiranjem	21.000.—	
5. Nivelacija i parkiranje celog zemljišta	19.624 90	
6. Kanalizacija i vodovod sa česmom (9500 din.)	46.367.89	
7. Šljunak za staze	15.462.—	
8. Električna instalacija	12.859.10	
9. Drugi tehnički radovi	12.717.70	607.485.59
C. LIČNI IZDACI		
1. Putni troškovi i dnevnice izložbenom odboru	4.251.—	
2. Putni troškovi i dnevnice Odboru u Zagrebu	9.409.75	
3. Putni troškovi i dnevnice drugih osoba	2.807.—	
4. Administrativno osoblje	10.700.—	
5. Stručno osoblje (tehničari, crtači, fotografi i dr.)	37 002.—	
6. Sestre, razvodnici i tumači na izložbi	16.245.80	
7. Blagajnici i kontrolori	45.458 —	
8. Pomoćno osoblje, posluga, čuvari, stolari i dr.	66.109 55	191 983.10

	Dinara	Dinara
G. ORGANIZACIONI TROŠKOVI		
1. Hartija za propagandu i administraciju	22.477.—	
2. Reklamne slike, plakati, skice i dr.	12.437.98	
3. Kancelarijski materijal	2.632.50	
4. Provizija skupljačima oglasa i izlagača	8.241.—	
5. Materijal za štampanje plakata i vodiča	2.727.—	
6. Interes na pozajmicu, ured, osiguranje zgrada	10 220.45	
7. Radio-ton	7.750.—	
8. Muzika	5.805.—	
9. Prevoz materijala	1.669.50	
10. Naknada za oštećene ili nestale predmete	5.503.80	
11. Popravka prostorija	5.903.50	
12. Razno; organizacija poseta, hazena i dr.	8.989.55	94.357.28
D. UREĐENJE POUČNOG DELA IZLOŽBE		
1. Materijal za izradu modela, slika i dr.	18.684.15	
2. Umetničke slike	7.000.—	
3. Ban. odboru Zagreb za uređenje	30.767.25	
4. Ban. odboru Split za uređenje	10.000.—	
5. Lutkarstvo (izložba i predstave)	13.422.25	
6. Letve i građevinski materijal	3.128.50	
7. Juta i platno za smeštaj objekata	25.712.10	
8. Farbanje paravana	3.056.51	
9. Drugi troškovi	19.895.44	122.966.20
Đ MATERINSKOM UDRUŽENJU ODGOVARAJUĆI UDEO PRIHODA	133.005.65	133.005.65
	Svega rashoda	1,410.645.76
	Svega prihoda	1,387.462.74
	Manjak	23.183.02

Gornje cifre pokazuju prethodni obračun prihoda i rashoda oko uređenja I zemaljske higijenske izložbe. One će se kod konačnog obračuna možda nešto izmeniti u korist prihoda, ako se ostvare sva potraživanja ali ipak o nekom naročitom višku ni u najpovoljnijem slučaju ne može biti govora. Ceo rad izvođen je prema unapred sastavljenom budžetu, koji nije ni predviđao viškove jer je odbor smatrao da je cilj izložbe propaganda a ne zarada. Predviđene stavke u predračunu su ostvarene tako reći sa 90% što znači da je on bio realan i da se dobro ekonomisalo.

Iz navedenih stavki izlazi jasno da je Odbor izvršio ceo posao stvarajući prihode sopstvenim radom i organizacijom. Državna pomoć u iznosu od 150.000 din jedva je pokrila izdatke za takse, porezu i prevoz materijala železnicom. Pored toga najveći izdatak je bio za uređenje zemljišta — oko 140.000 din. — od čega Izložbeni odbor nije imao nikakvu korist ostavljajući ga tako uređeno drugima na uživanje. Ulažući toliki kapital Odbor se naime nadao da će moći iskorišćavati paviljone i zemljište bar nekoliko godina, ali se ubrzo uvidelo, da je to i suviše nesigurno. Ne raspolažući novčanim sredstvima sa druge strane, Odbor je morao da naplaćuje ulaz na izložbu, kako bi pokrio koliko toliko svoje izdatke. Svi prigovori o visini ulaznica otpadaju kad se noče navedeni momenti i kad se pregleda izneseni obračun. Sem toga ne sme se zaboraviti visina ulaznica na sportskim utakmicama ili kinematografskim predstavama. Ali pored uvedenih ulaznica Odbor je omogućio povlašćenim cenama i besplatno pristup i najširim slojevima. Tako je jedna ulaznica naplaćivana prosečno manje od 4·— din. što nije mnogo ni s obzirom na ono što se narodu pružilo ni s obzirom na sredstva, kojima je odbor raspolagao.

Lični izdaci, izdvajajući one za uređenje izložbe i plate stručnim radnicima, su minimalni. U svemu oko 26.000.— dinara, od toga otpada za putne troškove i dnevnice članova Odbora za sve vreme svega 4251.— dinara. Na radu su bili zaposleni prvenstveno nezaposleni sem naročitih stručnjaka i blagajnika.

Isplata računa obavljana je redovno i dosta tačno tražeći mogućnosti na svim stranama ne bežeći ni od pozajmice, koju je Odbor u jedno vreme morao podići u iznosu od 50.000.— din. dajući lično svoje potpise. Pa ipak pored svih napora Izložba se svršila deficitom od 23.183,02 dinara, koju će sumu na žalost morati pokriti blagajna Jugoslovenskog društva za čuvanje narodnog zdravlja, u koliko se neka potraživanja ne ostvare. Oslanjajući se na moralni uspeh i opšte priznanje Društvo će to učiniti u ubeđenju da to radi u cilju zdravstvene propagande, što je glavni cilj društva, a čemu je izložba i služila.

Manjak bi bio još i veći da nisu pritekli u pomoć Higijenski zavodi prema rešenju Ministarstva za isplatu nekih materijalnih izdataka oko uređenja u iznosu od 54.879 dinara a Centralni higijenski zavod sa 19685 dinara u istu svrhu i sa 46392 dinara u radnoj snazi oko izrade raznih poslova u štampariji. Ove sume se ne pokazuju ni u prihodima ni u rashodima kao što se ne pokazuju ni pozajmice i njihov povraćaj.

Надзорни одбор
Југословенског друштва за чување народног здравља

Претседник

Недић Благоје — Београд

Чланови:

Гајић Бора — Београд

Пандуровић Живојин — Београд

Рувидић Д-р *Жарко* — Београд

Стефановић Маца — Крепољин

Резолуција здравственог конгреса

Здравствени конгрес Југословенског друштва за чување народног здравља и Савеза здравствених задруга одржан на дан 11 септембра 1933 год. у Београду по саслушању реферата о актуелним здравственим питањима доноси ову резолуцију:

1) Здравствено стање нашег народа захтева да се појачају све акције које иду за унапређењем народнога здравља и у том циљу треба дејствовати код свих фактора, да овоме раду посвете највећу пажњу, а нарочито да се за њега ставе на расположење потребна материјална средства. У овоме погледу свака штедња је нерационална па је жеља да се државни и бановински буџети за здравље не само не смањују него да се и повећају.

2) Општа криза и привредни односи данашњице у најјачој мери истичу важност и указују на потребу заједничке акције у решавању свих питања па и здравствених. Приватне организације у том имају своју велику и значајну улогу, па их треба сматрати и у раду на подизању народног здравља као сараднике јавних установа и у томе треба их помоћи морално и материјално.

3) Схватајући да је рад на заштити и побољшању квалитета наше расе једно од прворазредних и веома прешних националних потреба, жеља је да се и код нас што пре организује спровођење расно-хигијенских мера, које наука предлаже.

4) Полазећи са гледишта да без свесног просветно и здравствено васпитаног народа не може бити сигурна успеха у раду на унапређењу народног здравља, Конгрес подвлачи потребу највеће акције међу широким слојевима народа на здравственом просвећивању и то свим расположивим средствима а нарочито преко организација у самом селу. У том правцу не смеју се тражити уштеде, а целокупна просветна политика треба да и овај рад узме у свој програм.

5) У циљу успешног рада на здравственом просвећивању истиче се потреба рада и здравствених организација међу омладином и женама, са њима и за њих. Исто тако се истиче потреба спремних учитеља и свештеника у народу за тај рад. Њих треба за овај рад оспособити као и материјално обезбедити.

ПОУЧНИ ДЕО

Кроз изложбу

Посматрајући велико интересовање наше публике за изложбу, још више смо стекли уверење, да је наша јавност жељна да многе ствари о људском животу сазна и разуме. Она је на овој изложби, боље него ма у којој другој прилици, показала да јој је стало да се са саставом и радом своје живе машине што боље упозна. То се могло најбоље видети по увек огромној навали у одељењу које се односило на анатомију и физиологију човека. Али одмах треба додати да не треба кривити публику, ако она многе ствари из анатомије и физиологије не зна — јер, ето, она показује за то велико интересовање — него оне који то сазнање не признају и који га коче. То се нарочито односи на познавање наше полне физиологије. Тај одељак на изложби био је просто стално опседнут и до појединих објеката се тешко могло доћи. Сви су желели да сазнаду о раду тих органа, који су досад сматрани као стидни, и сви су тражили о њима објашњење. Наша јавност је на тој изложби најбоље демантовала ону познату „лажну срамежљивост", коју код нас лицемерно бране нека лица, када се тиче изношења чињеница из те важне области људске физиологије. Интересовање и за друге области нашег живота било је велико. Сатима су се бавили појединци у појединим отсецима изложбе и најпажљивије слушали стручна објашњења. Има их који су на изложбу навраћали по неколико пута. Све су то за нас врло утешне појаве, јер нам доказују, да је и наша јавност свесна да јој у здравом животу може помоћи само *знање*. Посматрања која је сваки имао прилике да на изложби учини могла су то поуздано да утврде. Свакоме мора бити јасно, да смо на добром путу, ако се у здравственом просвећивању држимо овог правца. Сви су изложбу најодушевљеније дочекали и најсрдачније поздравили. Код нас до данас ни једна приредба није доживела овако обилну посету као I Земаљска хигијенска изложба, а то је за одбор највиднија оцена и највећа сатисфакција.

Овом изложбом, која је обухватала скоро све важније области људске хигијене, одбор је хтео да нашој јавности покаже како је људска машина сложеног састава и како су разноврсне потребе њеног живота. У 17 великих сала и у пространим ходницима и аулама Техничког факултета смештен је био врло обилан материјал, највећим делом домаћег порекла. Није претерано рећи да је ова изложба претстављала зато *највећу смотру здравствене снаге* наше земље, која је икада код нас приређена, иако је један део материјала, због недостатка простора, остао неизложен.

Разуме се, није овде место да се даје дефинитивна оцена изложбе, али је потребно да се само непристрасно подвуку извесне чињенице, које сваки посетилац може потврдити.

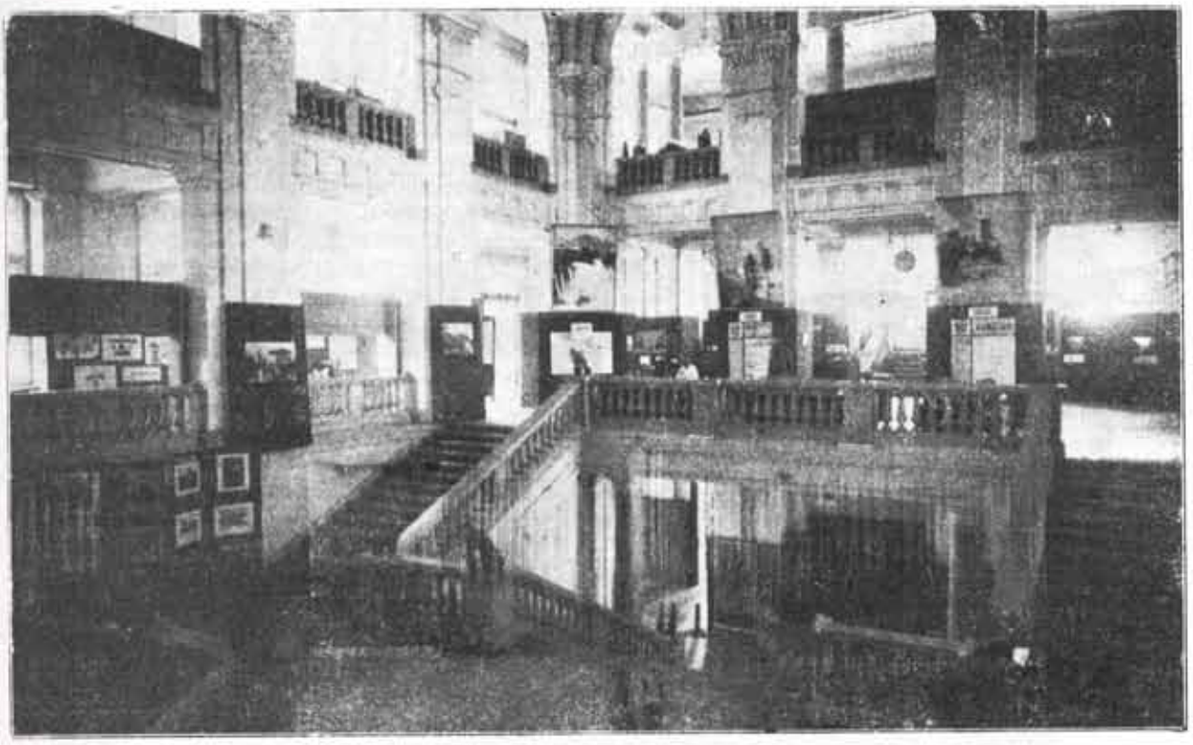

Степениште са изложбеним објектима

У одељку *„Здравствено просвећивање"*, који је уредила Школа народног здравља из Загреба, а који је био смештен у свечаној дворани факултета, показано је пресвега како је природа човека снабдела разним потребама, помоћу којих се људски род одржава. Али је одмах показано и како је човек, обдарен развијеним умом, у стању да, поред оног што му је природа поклонила, свој живот учини што бољим, угоднијим и кориснијим — како за себе тако и за заједницу у којој живи — *стицањем знања*. За сваког мора бити нарочито задовољство да види колико је у ту сврху код нас учињено напора, колико је предавања одржано, колико је књига написано, колико је здравствених филмова израђено. Ова последња метода здравственог просвећивања је и код нас нашла врло способне и вредне поборнике и морамо се радовати када сазнамо, да је и квалитет и број филмова рађених у Школи народног здравља на врло високом нивоу. У то су се могли уверити сви они посетиоци изложбе који су сваког вечера гледали бесплатне биоскопске претставе. — У здравствено просвећивање налазила се и изложба позоришта с луткама, као веома погодног средства за васпитање деце у здравственом смислу, јер имају на програму велики број представа здравствене садржине.

Нико није могао да остане равнодушан, кад је видео колико тегоба и несрећа наноси здравствености *алкохолизам*. У том одељку се могло видети с колико се енергије код нас боре наше противалкохолне организације. Али у исто време човек брзо стиче уверење, да је борба са алкохол-капиталом врло тешка и мучна и да у том погледу треба спровести многе велике реформе.

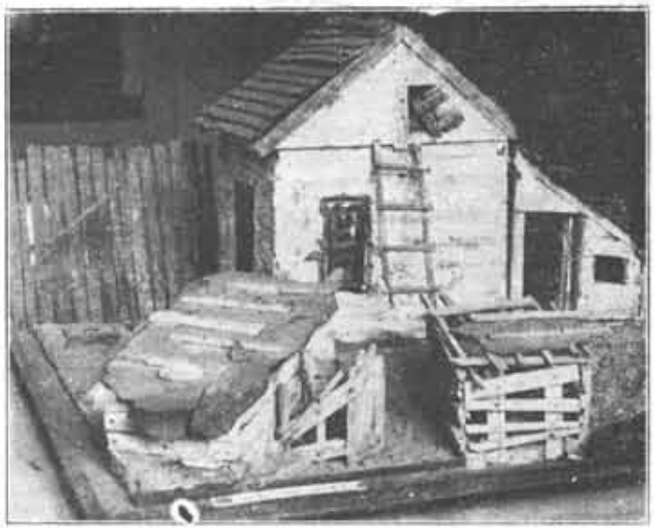

Нехигијенско домаћинство

Оно што је сваког посетиоца морало да испуни великим задовољством је околност да наша земља располаже великим обиљем *минералних извора, бања и климатских места* То је природно благо од неоцењиве користи за нашу земљу. Када се чује да таквих места у нашој земљи има око 500. сваког мора да обузме осећање извесног поноса. Пожелети би се само могло, да сва места буду тако уређена као што је уређена Рогашка Слатина и Врњачка Бања.

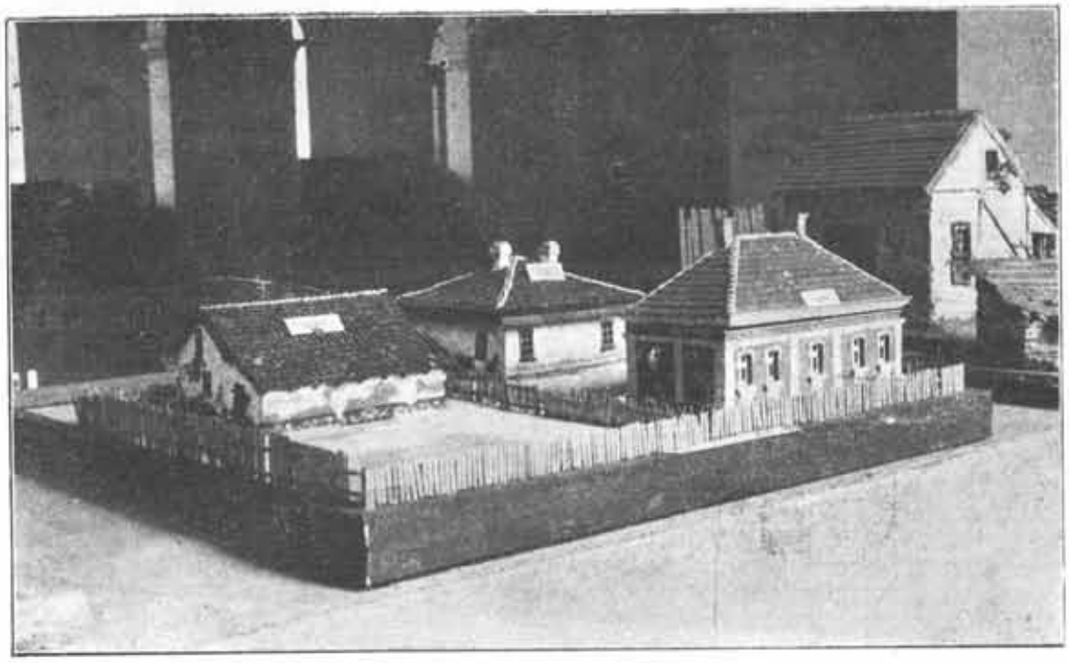

Модел кућа кроз три генерације.

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Одељења која су приказивала *хигијену одојчади, мале и школске деце* пружала су посетиоцима могућност да оцене шта је код нас на том важном пољу народне заштите учињено. Рад школских поликлиника је врло користан и обилан и свако мора разумети потребу, да се на томе не сме штедети. Од особитог је интереса шта је све код нас урађено за заштиту мале деце и одојчади од стране државних и приватних установа. У овом одељку је био изложен рад Универзитетске дечје клинике, Завода за заштиту матера и деце, Друштва „Српска Мајка" и Материнског удружења. Свачију пажњу привлачио је користан рад дечје колоније у Милошевцу, где се сирота деца из вароши смештају у сеоске породице под надзором лекара. Тај начин заштите деце показао се као врло користан и на њему се с успехом енергично ради.

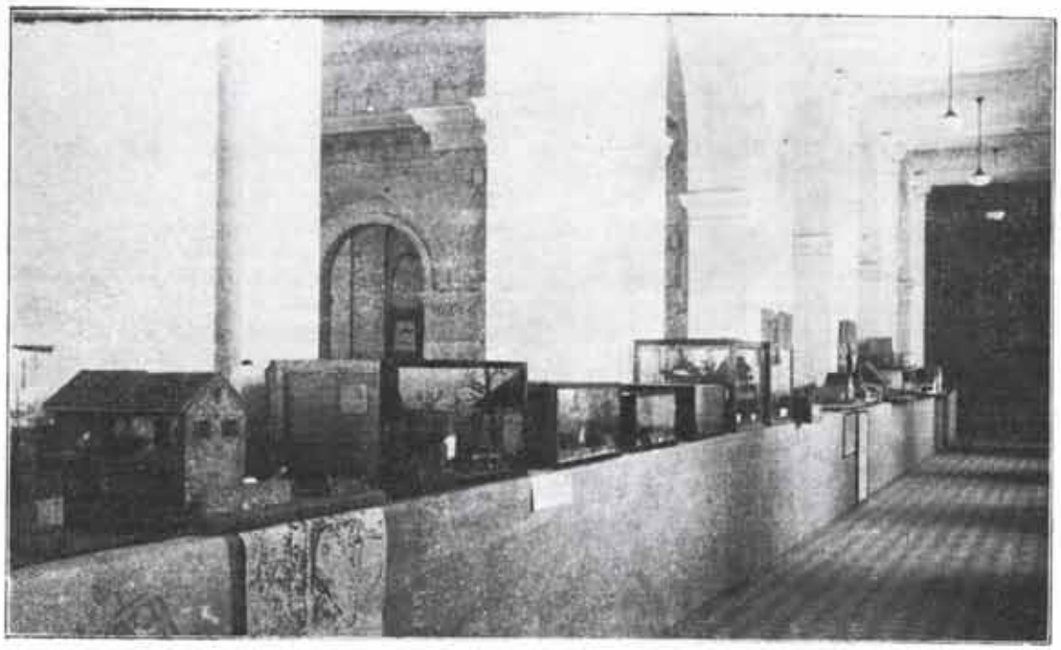

Један део одељка Асанације

Кад је погледао *природне лепоте* наше земље, које је обилно илустровало сликама и диаграмима друштво „Путник" а. д., сваки се посетилац морао одушевити. И у томе се открива неизмерно богатство наше земље с којим се можемо поносити и који има тако велики туристички значај.

Али има и ствари које су посетиоца морале забринути. Изложена су била и два велика зла, која скупо стају нашу земљу: то су *туберкулоза* и *венеричне болести*. У том погледу се не можемо поносити. Туберкулоза необично коси у нашој земљи. У соби, где је било смештено све што се односи на туберкулозу, у једном углу налазила се и једна таблица, која сваком посетиоцу остала урезана у памети. То је таблица, која говори о смртности од туберкулозе у појединим земљама Европе. Ту свака држава има свој крст, али *највећи је крст наше државе* (33 смртна случаја на 10.000 живих становника), нешто је мањи крст Аустрије (30,5), Шпаније (17,9), Италије (16,9), Данске (12,6), а Португалије једва нешто већи од 10. Ту жалосну чињеницу треба да има на уму сваки поданик наше земље и да се труди, да се овај наш црни крст смањи, а не да надвисује све крстове свих земаља. У исто модељку се видело и колика је активност санаторијумског лечења код нас. На пр. Санаторијум *Голник* је 1920 године имао свега *8067* болесничких дана, док се тај број попео у 1932 на скоро *60.000*. Оваква околност у борби против туберкулозе одудара од рђавих навика, од бајања „са седам ножева", од лечења разним чајевима које наш народ још спроводи у сузбијању и лечењу туберкулозе.

Одељак *„венеричне болести"*, на један ретко жив начин приказао је посетиоцима главна венерична и кожна обољења. Мулажама, чији је квалитет без такмаца, приказани су сви стадијуми и сви облици тих обољења. Врло је поучна велика таблица *полних обољења по занимањима*. Ту су посетиоци могли видети на микроскопу и клице које изазивају меки шанкр и капавац (трипер). Дубок утисак остављају на посетиоце случајеви губе (лепре) која још увек у нашој земљи постоји.

У одељку *„Заразне болести"* посетилац је имао прилике, да се увери колика је активност наших државних здравствених установа, Школе народног здравља у Загребу и Централног хигијенског завода у Београду, у изради лечивих серума и вакцина. Нема тако рећи серума и вакцине који се данас у нашој земљи

не справљају. И тиме морамо бити поносни. Сем овога у овом одељку биле су од интереса табеле које показују како су велике богиње последњих година потпуно ишчезле из наше земље, а како је пегавац на путу да ишчезне, иако је у неким крајевима 1920 и 1921 било још доста случајева. Осетно побољшање настаје и у погледу оболења и смртности од шарлаха, захваљујући новим открићима у науци. За овај одељак о заразним болестима везан је био и одељак о *маларији*, у коме се могло видети да је највише заражен крај наше државе Јужна Србија и предео око Книна и Шибеника. Ту се могао посетилац упознати са свим детаљима предохране и лечења маларије, као и са свим напорима који су у том погледу код нас учињени.

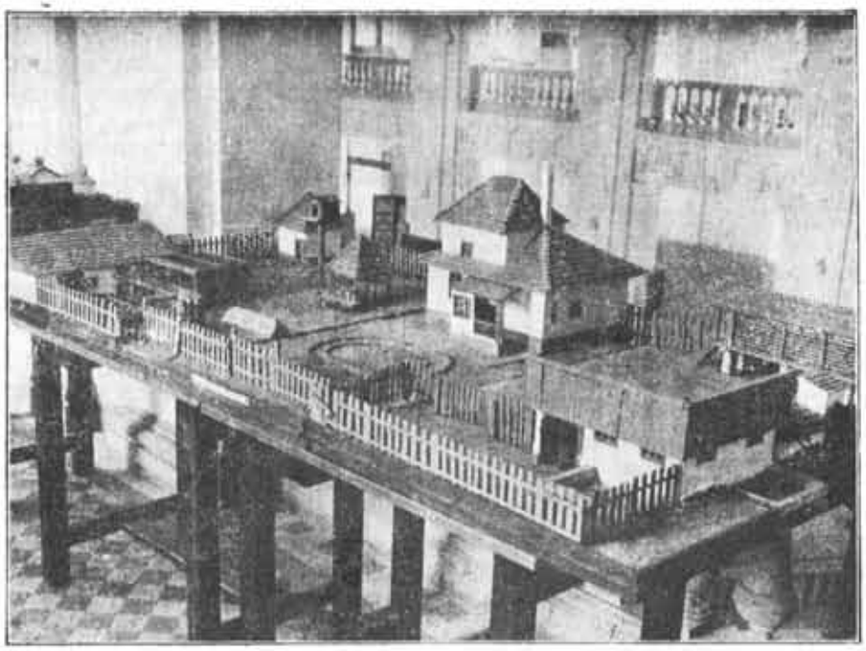

Модел хигијенског домаћинства

Али нигде се посетиоци, нарочито они из народа, нису више задржавали него у одељку за *асанације*, који им је показвао како треба уредити кућу и окућницу, како подићи хигијенски нужник, стају, ђубриште, а нарочито како се снабдети здравом пијаћом водом. Све је то било илустровано многобројним прецизно израђеним моделима.

У приземљу зграде смештени су били одељци који обухватају *личну и расну хигијену, исхрану, хигијену рада и заштиту радника, кретање становништва, здравствену организацију у нашој земљи и назад спорт и физичко васпитање.*

У одељку *личне хигијене* највише је публику привлачила полна физиологија. Ту су, као што је већ речено, свакодневно долазили многобројни одрасли посетиоци свих сталежа. Међу табелама и моделима они су налазили многобројне поуке о оном што о полном животу нису знали, а што су желели увек да сазнају. Жене су се више задржавале око модела који су приказивали ток порођаја. Одлазећи оне су схватиле да је и часно и поштено оно што су научиле и што су чуле, у сваком случају много поштеније од лажне срамежљивости и лицемерства, који на полни живот желе да ставе ознаку нечег стидног и грешног. Табеле које су излагале истину о размножавању људи исто тако дуго задржаваху погледе посетилаца. Сви осећају од каквог је великог значаја расна хигијена, која жели размножавање способних и здравих људи, и сви се питају како је могуће да се досада на размножавање људи није обраћала већа пажња. На сваког су остављале дубок утисак таблице које су показивале како се поједине телесне и душевне болести и аномалије наслеђују и кроз наслеђе

Модел нехигијенског насеља

умножавају толико, да се од два болесна родитеља убрзо створе читава оболела поколења.

Средишњи уред за осигурање радника изложио је све оно што се односи на сигурност и *заштиту радника* кроз *хигијену рада* Сваког објективног посетиоца задивљују напори који су у том погледу код нас учињени.

У одељку „*Исхрана*" посетилац је нашао објашњење зашто се човек храни, чему храна служи и каква она треба да буде тј. шта у себи треба да садржи. Ту је приказан и начин справљања хране. Особиту пажњу посетилаца привлачила је сељачка кујна са судовима у којима се храна справља. Врло велико интересовање изазвало је фактично претстављена количина хране, коју за годину дана поједе један одрастао човек у Југославији. Велику вредност претставља изложена колекција наше пшенице из свих крајева Југославије

Проблем рађања и умирања у Југославији обрађен је био у одељку „*Становништво*". Посетиоци су дуго остајали пред огромним картама Европе, на којима је помоћу колевки и крстова, претстављено умирање и рађање у појединим земљама, па и у нашој. Ту се могла видети сва наша снага и сва наша слабост. Исто тако су се посетиоци могли обавестити колика је смртност од туберкулозе, најзад како расте становништво наших градова и тд. Сви ти подаци пружали су довољно могућности да се оцени биотичка вредност нашег народа.

У соби „*Организација здравствене службе*" у нашој земљи посетиоци су имали да запазе огроман напредак који су начиниле *здравствене задруге*, које су пре 10 година почеле са неколико хиљада задругара, а данас имају близу 60.000 и које су број својих задруга од 10 попеле на 60. Сваког мора да радује кад је видео многе задружне домове, које су сами сељаци подигли и који су у правом смислу расадници културе и просвећености. Пред напорима ових наших чисто народних установа дуго су остајали с дивљењем и странци који су изложбу посећивали. Исто тако се морамо радовати огромном броју завода, здравствених домова и станица, којима наша земља располаже. За напором државе не заостаје ни приватна иницијатива.

Одељење, у коме је било изложено све што се односи на *спорт и физичко васпитање*, показивало је многобројним моделима још једанпут, којим се долази до здравог народа.

Ето, то је све обухватио поучно-стручни део изложбе, укратко речено I Земаљска хигијенска изложба у свом поучном делу. Одбор је тај програм извео што је боље могао и сада, када је изложба свршена, види, да је у томе успео

Успех, који је I Земаљска хигијенска изложба постигла, не припада појединцима већ целом нашем народу. Оно што је на њој успело и лепо дело је многоструких напора који су улажу у жељи, да наш народ живи под бољим околностима и да гледа у лепшу и срећнију будућност.

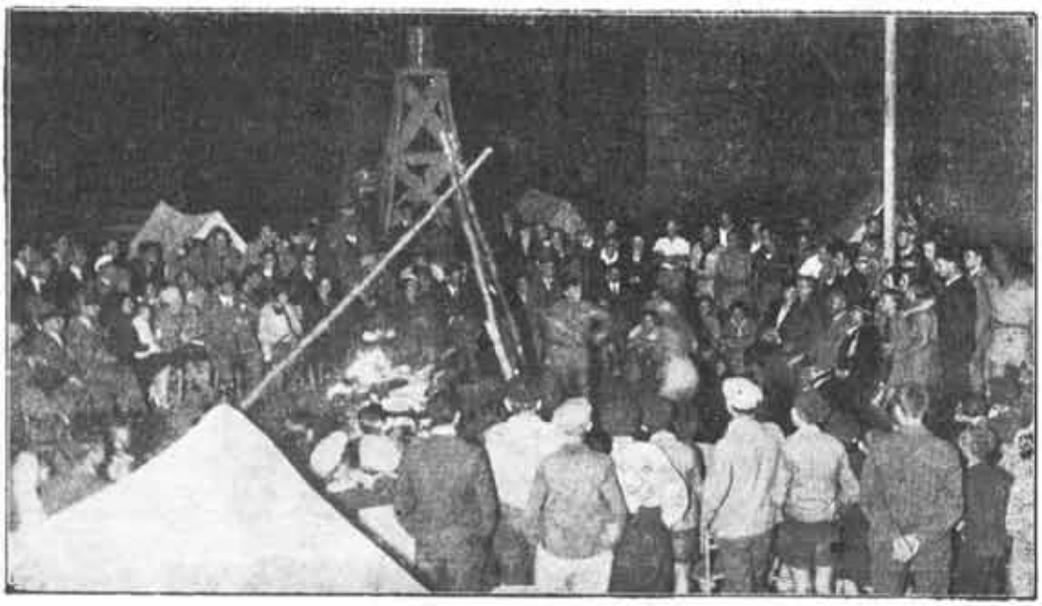

Логорска ватра скауша за време изложбе

Начела и путеви расне хигијене

Покрет за спровођењем захтева расне хигијене спада у најкорисније социјалне покрете садашњице и свакако је један од најпрешнијих задатака сваког народа. Од успеха на том пољу зависи будућност многих народа који су у свом развоју остављени случају и судбини. Људи су најзад увидели да треба да ураде нешто и за своју расу, за њено побољшање и њен напредак. Још је много важније

што су увидели да се зато имају да обрате законима наслеђа, који једино управљају стварним развојем народа и његовим просперитетом. На то их је, можда, нагнало искуство које су стекли у раду на оплемењивању раса домаћих животиња и усева. Ту су они могли да виде шта значе закони наслеђа и одабирања и шта све човек тим путем може да постигне од трајне користи и од велике практичне вредности.

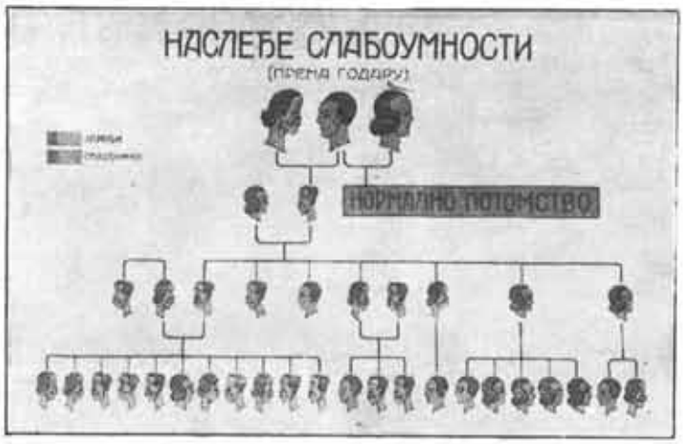

Основа и људске расне хигијене јесте наука о наслеђу, онако исто како је она основа оплемењивања животињских раса. Тамо је човек савршено разумео сав значај закона наслеђа за поправку расе и у том свом настојању он се обраћа једино тим законима. Он врло добро зна на пр. да мора, у жељи да добије племенити сој коња, да укрсти мушко и женско грло племените крви. Исто тако, да би добио одличну врсту свиња, он се обраћа укрштавању одличних родитељских сојева. Тако су код нас постале многе селекционе задруге и установе за одгој добре стоке. Једино од укрштања добрих сорти очекује и пољопривредник оплемењивање и стварање одличних квалитета. На тај начин, јасно је, да све што се у сточарству и пољопривреди постиже у погледу оплемењивања појединих врста почива на оном што се у будућу јединку уноси само путем наслеђивања оних особина које су садржане у наследној материји родитељских оплодних ћелија. Колико у питању поправке или оплемењивања животињских врста чак и најпростији човек правилно мисли може се видети из овог примера:

Сваки сељак би се данас зачудио када би неко, на пр. у практичном коњарству тврдио како је у стању да поправи расу својих коња тиме што ће их добро тимарити, терати у манеж, или подвргавати најсложенијим дресурама. Смејао би се, јер зна да квалитет јединке не зависи толико од тих спољашњих фактора, већ пре свега од наслеђених особина добивених преко наследне материје од оца и мајке. Исто правилно резоновање срећемо код народа и када се тиче оплемењивања и одржавања племенитих биљних врста. Али, на жалост, оно се не среће када се тиче оплемењавања и поправке људске расе. Настојања да се један народ одржи и ојача уродиће тек онда плодом када се ослони на законе наслеђа. Дакле, наука о наслеђу је за расну хигијену оно што је темељ за једну зграду или корен за једно дрво.

Од једног наследно оптерећеног детета не може се начинити одличан члан друштва и добар родитељ, кад за то буде

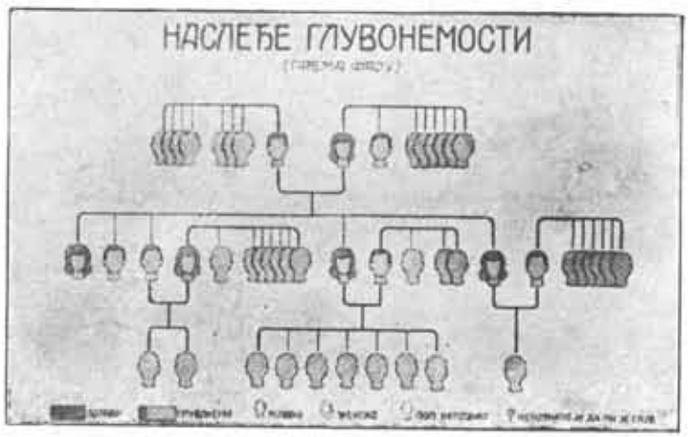

стасао, просто пажљивом телесном негом, хигијенским мерама, правилном исхраном итд. Расна хигијена, пред собом види само законе наслеђа и ако она жели да потпуно успе мора да се тим законима безусловно покорава. Отуда је за успешно спровођење расно-хигијенсхих начела потребно тачно познавање науке о наслеђу. Та је наука процес наслеђивања проучила последњих деценија и код човека и утврдила шта се има сматрати као наследно а шта као ненаследно. Са науком о наслеђу се морају упознати не само и пре свега лекари, него и сви образовани људи. Данас је у том погледу стање врло рђаво. Врло су ретки образовани људи који имају тачног појма о законима наслеђа. Шта више, и међу лекарима се среће мали број оних који су с тим тачно упознати.

Из досада реченог јасно се види да је објект који расна хигијена жели да заштити — раса, а не појединац односно садашњи збир појединаца. Расна хигијена је неумољива и несаломљива тамо где је у питању будућност и интерес расе. Она не преза да удари на појединца без устезања и без милости, само ако то захтевају интереси расе. Због тога се многи, које осећање расне одговорности још није прожело, буне против извесних расно-хигијенских мера. То се нарочито среће у оној грани расне хигијене која жели да спречи размножавање по расу штетних јединки.

Дубоким и прецизним проучавањем читавог низа генерација, које су претходиле рађању дотичне јединке, може се са много сигурности предвидети њена вредност. Ако се у том проучавању открију по расу штетне особине поставља се сасвим оправдано питање спречавања размножавања таквих особа.

У Америци се као што је познато, у расно-хигијенске сврхе врши стерилизација мушкараца, — у неким државицама чак и присилно, — који су наследно оптерећени. Досада је у Америци извршено преко 10.000 таквих операција.

То нам најбоље показује колико широко право расна хигијена жели себи да прибави, разуме се, све у интересу будућности оних који тек имају да дођу а који претстављају будућност развоја. Због тог свог гледања у будућност расна хигијена и долази најчешће у сукоб са садашњицом и садашњим људима, јер су њој пред очима будућа покољења.

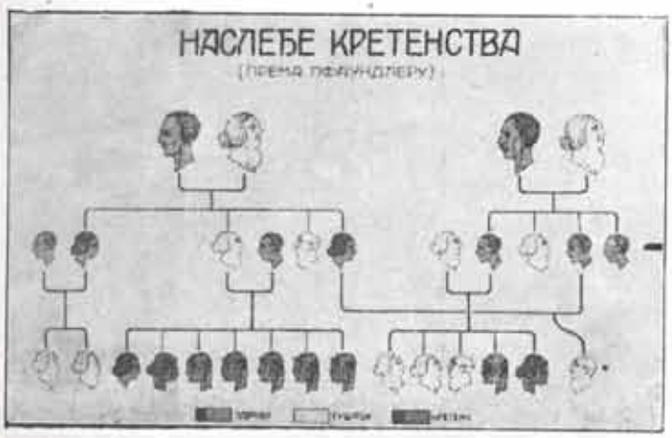

У извођењу свога програма расна хигијена се ослања на два главна фактора: 1) на државу, одн. друштво и 2) на појединца. Мере које расна хигијена тражи од државе сачињавају т. зв. *социјалну*, одн. *колективну расну хигијену*, а мере које тражи од појединца чине т. зв. *индивидуалну расну хигијену*. За постигнуће свога циља расној хигијени стоје на *расположењу* два пута. Један је: повлађивање размножавања здравих и способних особа *(елективна расна хигијена)*, а други: спречавање размножавања болесних и неспособних *(елиминаторна расна хигијена)*.

Расна хигијена хоће да створи човека, коме није толико потребна ни предохрана, ни куративна медицина човека који сам собом преставља и напредак и

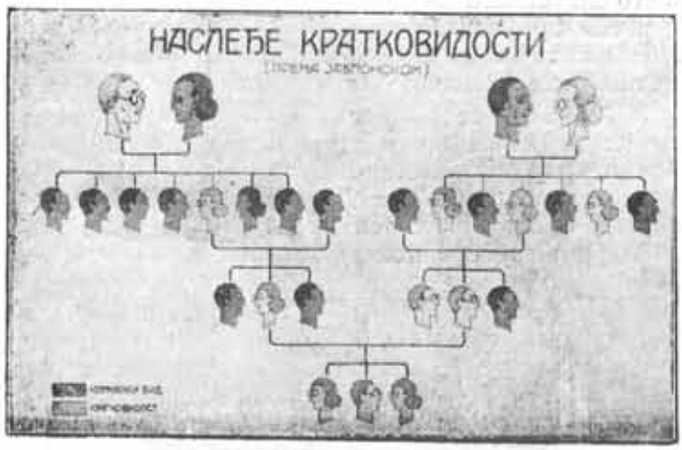

одбрану. Расна хигијена жели да добре особине устали, да их још више оплемени и размножи у једном народу путем укрштања, селекције. Квалитет једне младе јединке је резултат комбинације особина мајке и оца, особина које се удружују и од једне јединке чине нови тип. Одабирање родитеља одличних особина прва је дужност оних који мисле на квалитет расе: од рђавих родитеља никакве хигијенске мере, макар оне биле и најидеалније, неће успети да добију одличне потомке и будуће добре родитеље. Највећа несрећа за људску расу јесте то што данашњи човек, сувише везан за свој лични живот, не осећа да својом прошлошћу и будућношћу припада раси, да је његов живот, до кога он толико држи, наставак оног што је живело у његовим прецима, а део онога што ће живети у његовим потомцима. Кад човек проучава данашње размножавање људи, добива утисак, као да они добре особине очекују од неке мађијске силе ван њих. Само се тако може објаснити оно бескрајно чуђење болесних родитеља што им деца нису здрава и напредна. Сви познајемо често врло угледне и образоване брачне парове, наследно тешко оптерећене и с једне и с друге стране, и готово свакодневно гледамо муке које имају са својом закржљавом и болешљивом децом. Најчудније је у њиховом држању то што се, и поред све своје образованости, и они сами у чуду питају зашто су им деца стално болесна и како је то могуће да им деца нису здрава и добро развијена. Час су склони да сву кривицу баце на неког другог, само не на себе. Једанпут је крива нека прележана болест која код наследно неоптерећеног детета, разуме се, не би оставила никаквих нарочитих последица, некад је крива клима, у којој дете живи, а често чак и лекар, који није био способан да од једног недоношчета и наследно оптерећеног кржљавка створи здраво, једро и напредно дете. Рађање деце остављено је без икакве контроле и одиграва се у људском роду онако како се у сточарству никад неби дозволило. Не може се и не смемо бринути за размножавање животиња, а размножавање људи оставити случају и инстикту. Где би ту био морал? Уосталом, расна хигијена има увек један исти циљ; не може она у животињским расама тражити једно, а у људским нешто супротно.

Расна хигијена види пред собом само законе наслеђа и она само тим путем може заштитити интересе расе. Отуда многе њене мере тешко погађају *садашње* појединце, ма да *будућим* осигурава срећнији живот. Она хоће да поправи квалитет људи, чији је дефект главни узрок данашње моралне кризе у свету, и у томе лежи њен високо моралан и социјалан значај. *Елен Кеј* је имала пуно права када је рекла „Квалитет деце је мерило за моралност родитеља".

Социјална расна хигијена може да постигне свој задатак законодавним, одн. фискалним мерама, ма да много више треба очекивати од развијене социјалне свести дотичног народа и осећања расне одговорности појединаца. Осећање одговорности за квалитет потомака треба да се развије у души сваког будућег родитеља, а то се осећање може развити само кроз дуги низ година, много пре закључења брака, систематским поучавањем сваког појединца у расној хигијени и тумачењем закона наслеђа. Свако треба да је прожет идејом да од његовог квалитета зависи и квалитет његових потомака. Стога пре него се неко реши да стекне децу треба добро да промисли и да се подвргне тачном генетичком прегледу. Родитељство је пуно одговорности. И зато пре него родитељи за своју болесну, кржљаву и неспособну децу окриве болести, прилике па чак и судбину и усуд, — нека погледају прво себе и у себе: можда ће у себи и својим особинама пре и лакше открити кривца него у свему осталом. На то треба стално помишљати, а нарочито пре ступања у брак.

Проф. А. Б. Косанић

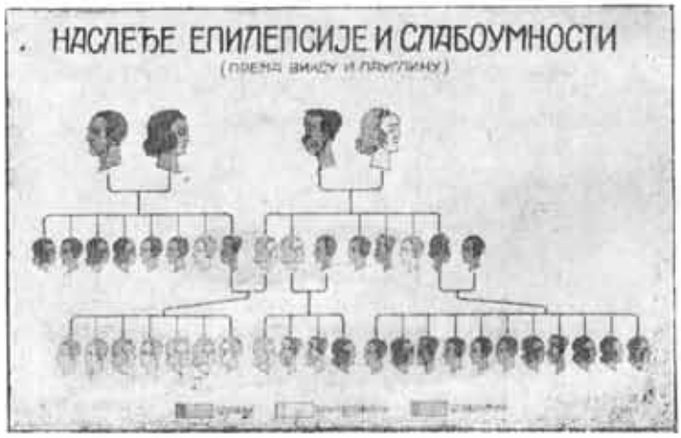

ZAKONI ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA

Odkar obsbtoji človeški rod, vedno mu je bilo in mu je še, življenje največja uganka, ki jo je skušal rešiti — čeprav doslej še vedno brez uspeha. Tudi moderna znanost ne prihaja dosti bližje kot stare ugotovitve. Z vseh strani se skuša približati temu vprašaju od modroslovlja pa do presenetljivih in tehnično dovršenih bioloških poskusov. Gotovo pa je predpogoj za vsako nadaljnje delo in v njegovo olajšanje, da poznamo in se dobro seznanimo vsaj s potekom in opisom življenja od rojstva pa do smrti in to ne življenja posameznika temveč cele skupine ljudi. Življenje je očividno, saj se vrši pred našimi očmi, vendar nam na prvi, površni pogled v dnevnem življenju ne pokaže svojih zakonov, ki jih zato moramo študirati in ko jih najdemo, dostikrat ne vemo zakaj in kako to, da so tukaj. Morda so zakoni, ki o

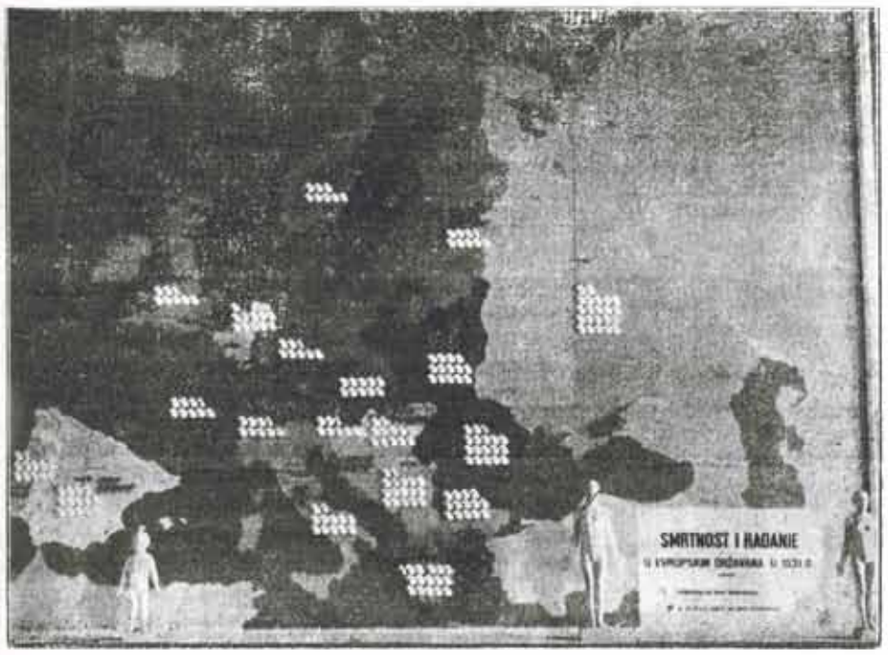

njih sedaj mislimo, da obstoje, samo začasni, samo opis tačasnega življenja, gotovo je vendar, da moramo biti na njih interesirani, saj so zanimivi tako iz našega osebnega stališča kot tudi iz stališča narodovega zdravlja in njegove bodočnosti.

Narod, ki ne ve podatkov o svojem življenju, ne ve niti svoje najbliže bodočnosti in je kot gospodar, ki ne vodi gospodarskih knjig o svojem premoženju ter zato izve za polom, ko je že pred durmi in mu je nemogoče odpomoči. Pravočasna in redna bilanca bi mu še v pravem trenotku napovedala nesrečo, da bi se je mogel izogniti.

Za obstoj naroda in za njegov napredek je važno, da vodimo račune nad rojstvi in smrtmi njegovih članov. Od števila rojstev in smrti in od njihovega medsebojnega razmerja je odvisna narodova bodočnost. Dolgo časa je prevladovalo mišljenje, da narod, ki ima mnogo rojstev, more biti brez skrbi za svoj napredak. To seveda ni res, kajti, kaj nam pomaga, če se mnogo otrok narodi, obenem pa jih tudi mnogo umre. Druga dežela, ki nima sorazmerno toliko rojstev, ki pa ima manjše število smrti, je na boljšem, kajti narod tam ni trošil svoje moči niti denarja za umrlo deco. Na drugi strani pa narod, ki ima visoko število smrti in hoče ravnotako doseči nizko število rojstev, dela na lastni ugonobitvi. Oba ta dva činitelja, porajanje in umrljivost, nista v taki vzročni zvezi, da bi nizko število rojstev prineslo tudi manjše število smrti. Povsod opazovano pravilo pa je, da se začne manjšati tudi število rojstev, kjer začne enkrat padati umrljivost. Umrljivost, oziroma porajanje imenujemo gotovo število smrti oziroma rojstev v določenem številu prebivalstva, navadno računamo rojstva in skupno umrljivost na 1000 prebivalcev, umrljivost na posameznih boleznih pa na 10 ali 100 tisoč prebivalcev.

Rodi se dečkov več kot deklic, razmerje je v različnih deželah različno, navadno pride v večini vseh držav na 52 moških novorojenčkov 48 ženskih. Razlag za ta pojav je več, omenim samo dve: v naravi sploh opažamo, da se rodi več živih bitij moškega spola, drugič pa, kot bomo videli kasneje, kažejo dečki večjo umrljivost kot deklice ter bi nastalo nepravilno razmerje ravno v času, ko je treba, da je število obeh približno isto, to je za časa odrasle mladostne dobe. Razmerje med dečki in deklicami ni vedno popolnoma stalno za isto deželo, navadno se malenkostno spreminja, če pa pridejo večji pretresi v zgradbo narodovega telesa, se precej spremeni. Tako moremo skoro redno opazovati, da je število moških novorojenčkov po vojnah večje kot navadno pojav, katerega si je nemogoče razložiti, čeprav je namen očividen: vojna je pač vzela več moških kot žensk in to je treba zopet izravnati. Ta pojav so zanesljivo beležili leta 1873 po nemško-francoski vojni in še par let kasneje ter tudi po svetovni vojni v mnogih državah.

Število vseh rojstev ni enako vsak mesec v letu, čeprav vzamemo v obzir, da imajo meseci neenako število dni, temveč opazujemo stalno večje

število v februarju, včasih tudi v septembru. April izkazuje navadno najmanjše število rojstev.

Človek ne umira v vseh življenjskih dobah v enakem razmerju, to je z drugimi besedami: umrljivost novorojenčka je različna od umrljivosti šolarja in ta zopet različna od umrljivosti v mladeniški ali odrasli dobi ali zopet v starosti. Novorojenček, ki pride na svet, je zelo podvržen boleznim, ki jih povzročajo deloma neprimerne zunanjne okoliščine deloma pa njegov nepopolen organizem sam in zato vidimo, da ima otrok v prvem letu (čim bližje rojstvu tem več) zelo visoko umrljivost. Ta potem stalno pada, v prvih treh letih precej hitro, potem pa polagoma do dvanajstega leta. Človek v tej dobi ima najmanjšo umrljivost — najbolj zdrava doba, — potem pa zopet stalno raste in v dobi okrog 70 let doseže zopet tako visoko umrljivost kot otrok v prvem letu. Umrljivost se torej zelo spreminja v različnih življenskih dobah. Razmerje med umrljivostjo obeh spolov kaže, da je takoj v početku umrljivost dečkov višja in sploh ima moški večino časa višjo umrljivost kot ženska. Razglabljati vzroke o tem, čeprav so nekateri zelo zanimvi, bi vedlo predaleč.

Če poznamo natančne podatke, kako ljude umiraju v različni dobi, v kakšnem medsebojnem razmerju moški in ženske in kako različni poklici in stanovi, moremo videti, da ima vsak od teh različno umrljivost, (zanimivo je tudi, da imajo samci višjo umrljivost kot zakonci). Tako pa moremo tudi za vsako starost, in spol, poklic in stan napraviti tabele, kako oba spola v različni dobi in različnih poklicih umirata. Na teh tabelah sloni zavarovanje za življenje. Če hoče družba, ki zavaruje, brez rizika — pa tudi ne oderuško — delovati, potem mora spoznati življenske zmožnosti naroda, med katerim deluje, ter z ozirom na nje odrediti plačevanje zavarovalnih prispevkov. Življenska doba ni v vseh narodih enako razdeljena na različno starost in spol in tako morajo imeti amerikanske družbe druge tabele kot na primer nemške, naše ali angleške. Ni moj namen iti predaleč v opisovanju življenjskega zavarovanja, saj tu gre le za glavne obrise v katerih se nam kaže človeško življenje.

Kot je splošno znano tudi umrljivost v istem narodu in gotovih njegovih skupinah ni vedno enaka. To brez vsega vemo že iz higienskega gibanja, ki ima za cilj znižanje umrljivosti. Vidimo tudi, da v sedanjem času umrljivost skoro za vse narode pada. Ponekje traja to padanje že dolga desetletja (Anglija), drugod zopet krajši čas. Umrljivost pa se ne manjša za vse življenjske dobe v isti meri, temveč je padla pred vsem izdatno za detinjsko in potem za mladeniško dobo, dočim je umrljivost za dobo nad 50 let po mnogih deželah ostala ista, razmerje med umrljivostjo obeh spolov pa se ni skoro nič izpremenilo.

Zakaj splošna umrljivost v zadnjih desetletjih v vseh kulturnih državah pada? Če pogledamo bolezni, na katerih ljudje umirajo sedaj, ko je splošna umrljivost manjša in na vzroke, radi katerih so umirali preje, ko je bila splošna umrljivost več kot dvakrat višja, potem moramo videti, ali je umiranje na

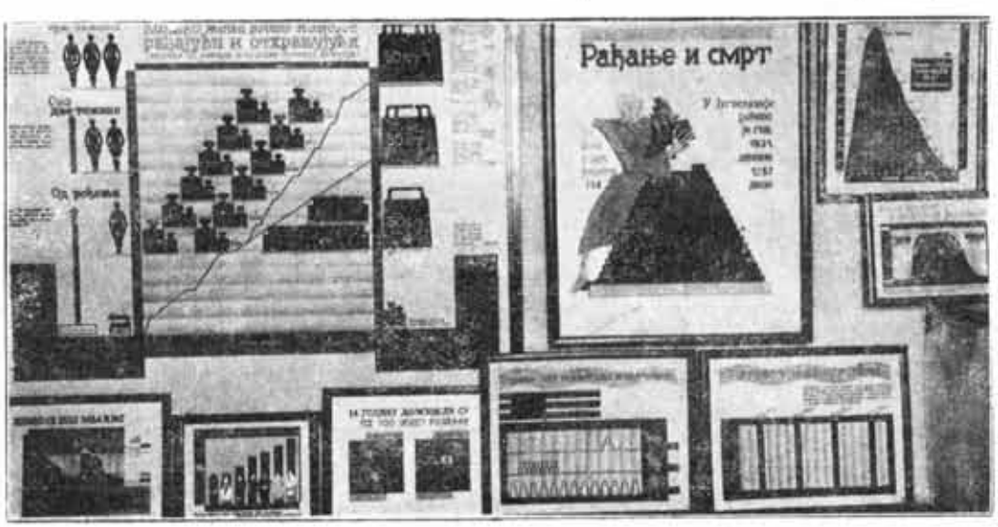

vseh bolezni enako zmanjšano, ali pa za nekatere bolj kot na druge? Brez natančnejšega razmotrivanja na tem mestu lahko rečemo, da je v večjem obsegu padla umrljivost samo na nekaterih skupinah bolezni, na nekaterih je celo narasla, vendar pa je padec veliko večji, tako da je skupna umrljivost še vedno v padanju. Predvsem je padla umrljivost zelo močno na akutnih nalezljivih (kužnih) boleznih in na tuberkulozi. Ta ugotovitev ne velja v polni meri za vse zemlje, posebno jasna je slika v U. S. A., tudi na Angleškem, Francoskem in Nemčiji; pri nas, žalibog, so razmere premalo poznane, da bi mogli potegniti veljavne zaključke. — Kaj je vzrok padanju umrljivosti na teh boleznih? S precejšnjo gotovostjo lahko rečemo, da je temu mnogo uzrok higienski napredek narodov, ki imajo nizko umrljivost.

Bolezni, ki povzročajo v sedanjih časih sorazmerno več smrti, kot so jih preje, so bolezni srca in ožilja ter zlotvorbe (rak itd.). Ker nam gre v tem sestavku le, da na debelo opišemo nekatere življenske zakone, bi vedlo predaleč, razmišljati več o vzrokih porasta teh bolezni.

Gotovo lahko z zadovoljstvom izvemo, da splošna umrljivost pada po vsem kulturnem svetu. Da pa bo padala tudi pri nas v enaki meri kod drugje, zato je tudi pri nas treba, da postane higiensko življenje tako last vsakega posameznika kot je to slučaj drugod na zapadu.

Druga posebnost, ki nam jo pokaže raziskovanje življenja sedaj kot zakon, je, da padajo rojstva. Dve stoletji nazaj so mislili še nekateri, ki so se že tedaj bavili z zakoni umiranja in rojstev, da je število rojstev na isto število ljudi vedno stalno in da vedno ostane stalno. Vendar ni tako! Skoro v vseh kulturnih zemljah pada število rojstev in število otrok, ki pride v celem narodu na eno družino je vedno manjše. Posebno znano je padanje rojstev na Francoskem kje so prišli na eno družino l. 1789

4 otroci, l. 1890 3 otroci l. 1914 samo 2 otroka. Nikakor seveda Francija ni edina dežela, kjer se porajanje niža, tudi ne dežela, kjer bi se to vršilo v največji meri. V U. S. A. je stvar precej zamotana, kajti prebivalstvo teh držav je prišlo skupaj z vseh strani sveta, iz držav, kjer je število rojstev še visoko in iz takih, kjer je nižje. Vendar opažamo sledeče: Prvi, ki se vselijo, (vzeti vsi skupaj iz istega naroda ali države) imajo isto povprečno število otrok kot država, iz katere so prišli, potem pa število rojstev od rodu do rodu pada. Zakonci, ki so otroci v U. S. A. rojenih starišev, imajo izmed vseh najmanjše število otrok, ki je po nekaterih mestih manjše kot na Francoskem v splošnem! Rekord v malem številu rojstev sedaj že nekoliko let ne pripada več Francozom, ker se sedaj manj otrok rodi na Švedskem in Nemškem.

Stevilo rojstev na isto število ljudi je tudi različno v mestih in na deželi in navadno vidimo na deželi višje porajanje Število rojstev je odvisno od števila zakonskih parov, od starosti zakoncev, od leta, v katerem je v dotičnem narodu navada sklepati zakor, v precejšnji meri od socialnega položaja in od kulturne stopnje zakoncev. Od zadnjih dveh činiteljev zavisi v tem smislu, da imajo ljudske skupine v boljšem socialnem položaju in na višji kulturni stopnji navadno manjše število otrok. Kaj je temu vzrok ni tako jasno, kot bi se komu zdelo na prvi pogled: poraba preventivnih sredstev ni v vseh slučajih dokazana.

Pri razmotrivanju tega vprašanja najdemo tudi zvezo in pridemo do vprašanja, zakaj v kulturnih državah število rojstev pada? Vprašanje, ki mu je mnogo učenih komisij skušalo priti do dna, vendar nikjer ne s popolnoma neoporečnim in istim sklepom. Brez dvoma igra v modernem svetu samohotno omejevanje rojstev precejšno vlogo, vendar od njega ne zavisi vse. So drugi vzroki, zaenkrat še v različnih zamislekih, nedokazanih, vendar so mogoči in utemeljeni v smotrenosti narave.

Vprašanje bodočnosti človeštva je tesno zvezano z ljudskim zdravjem in njegovo dobrobitjo. Tukaj omenimo le to, kar je potrebno za dokaz zgorašnje misli. Preje so

vedno mislili (Malthus in drugi), da se bo človek množil vedno hitreje, površina zemlje seveda ne more biti povečana, niti se proizvanje hrane ne more neskončno povečati ter bi zato moral nastopiti čas, ko bilo preveč ljudi, pa premalo živeža na zemlji. Danes je ta teorija že odigrala svojo važnost, ki so ji jo pripisovali preje; saj vidimo na neštetih krajih, da število rojstev pada, ko narod doseže na gotovem ozemlju določeno naseljenost in v tem moramo videti silo, ki ravna tako kot je za človekovo bodočnost prav. Da li se ta sila izraža v tem, da človek propada, kar se tiče razmnoževalne sile, ali na drugi način, to je zaenkrat še neodločeno vprašanje.

Vidimo, da narod, ko doseže gotovo višino kulturnega razvoja in ko je naseljenost v njegovih mejah nekako nasičena, ne raste več in tedaj govorimo o stacionarni populaciji ali stalnem številu prebivalstva, kar je po novejših mišljenjih že dosegla Francija in nekatere manjše evropske države. Stalno število prebivalstva je označeno s tem, da ima toliko rojstev, da more nadomestiti vse izgube: smrti in izseljence.

Kaj dela narod? Kakšna je njegova razmnoževalna sila? V kakšni življenski dobi umira, na čem umira? Kakšno je njegovo porajanje? Kako odpomoči najdenim nedostatkom? Kako pravočasno zabraniti neugodne posledice, katerih početke je videti in za katere je treba najti vzroke? Vse to so problemi, ki morajo zanimati moderno državo, pa tudi vsakega državljana v nji, saj je od narodove bodočnosti zavisno tudi njegovo blagostanje, to vidimo povsod!

V zapadnih državah posebno v Angliji in Združenih državah Sev. Amerike je ta veda silno razvita in vodijo natančno bilanco ravnotako o narodovem zdravju kot o njegovi finančni in gospodarski moči. Da je Amerika zaprla useljevanje, je bil vzrok ta, da so pravočasno (iz amerikanskega stališča namreč) spoznali, da bi Amerika v nekaj desetletjih ne bila več nekdanja Amerika, enotna, vsa govoreča angleško, temveč mešanica narodov! Natačno so preračunali, kako se množe tuji narodi — od Kitajcev pa do nekdanjih avstrijskih narodov — ter kot sem že omenil, našli, da ima pravi Amerikanec najmanjšo razmnoževalno silo. Tako bi ga drugi prerasli, če bi pustili tako številno vseljevanje tujih narodov. Poleg tega so tudi videli, da je tujec cenejša delavna moč, nevajen ugodnega življenja, ki ga ima Amerikanec ter je obstojala za Amerikanca nevarnost tudi v gospodarskem oziru, dalje bi trpela višina kulture (vseljenci imajo kot so pokazali nižjo kulturo, nepismenost) itd., vse to so zračunali v naprej in so določili kvote na tujce v taki meri da se jim teh nevarnost ni treba bati. Brez dvoma moramo priznati, da je bilo to za U. S. A. potrebno, če so se hotele vzdržati na svoji višini. Amerikanci se zavedajo dobre službe, ki jim jo je v tem specijelnem slučaju opravila ta veda ter jo zato upoštevajo in negujejo.

Pri nas vemo malo ali skoro nič o naši narodovi bilanci, dela se tu, dela se tam, uspehe morda vidimo, mordajih tajimo, vendar če hočemo hoditi sigurno pot, moramo poznati zakone našega narodovega življenja in umiranja. Pokazati moremo potem na napake ter najti vzroke, pokazati pa moremo tudi neoporečno na uspehe, ki jih je, oz. bo v bodočnosti pokazalo higijensko delo.

Enako je bilanca narodnega življenja v Franciji, v novejšem času tudi v Italiji in Nemčiji pokazala pota nove populacijske politike.

Služi se pri tem higijene in medicine za popravljanje visoke umrljivosti. To je težko, ali mogoče. Kako pa urediti zapleteno vprašanje rojstev dosedaj, še nikjer ni pokazana uspešna rešitev.

Dr. Bojan Pirc

TURIZAM I HIGIJENA

Od mnogobrojnih pobuda za putovanje, higijena i zdravlje, jesu jedna od najznačajnijih, a u isti mah možda i najstarije. Ljudi su još u pradavna vremena putovali da bi popravili oronulo zdravlje, da bi se lečili od izvesne bolesti ili da bi posle prebolele bolesti ojačali.

Odeljak turizma na izložbi

Anališući tu ljudski potrebu i njeno zadovoljenje, već u veoma starim vremenima nailazimo gotovo na iste elemente koje nalazimo i u modernom turizmu.

Jedan takav, naročito važan elemenat koji se ističe kod putovanja u higijenske ciljeve, jeste poseta lečilišnih mesta. Često, još i danas, u nomenklaturi i istoriji čuvenih lečilišnih mesta i kupališta nailazimo na rimsko poreklo. Iz literature nađenih arheoloških iskopina i drugih tragova nesumnjivo je utvrđeno da je taj kult bio mnogo kod starih naroda (Rimljana) razvijen. Ima nebrojeno dokaza da su ljudi i u srednjem veku mnogo putovali u lekovita kupališta. Nije potrebno naročito naglašavati koliko se taj pokret razvio u današnje doba. Poseta tih higijenskih stanica postigla je dosad nezapamćene razmere.

Razume se da je to i ozbiljan potstrek za razvitak putovanja uopšte, turizma napose.

Posetioci lekovitih mesta, međutim, nisu jedino oni putnici koji putuju zbog zdravlja. Moderno doba i veliki razvitak medicine dao je potstreka mnogobrojnim putovanjima i u centre, gde se nalaze čuveni medicinski kapaciteti, specijaliste u jednoj ili drugoj grani medicine ili u mesta gde mogu da nađu naročitu medicinsku spremu i uređaj, dakle onamo gde su osobito uređene klinike, bolnice, sanatoriji i druge medicinske ustanove.

Ali, pored ove, da je nazovemo, modernije grane turizma — turizma u higijenske svrhe — postoji još i jedna osobena vrsta turizma, turizma koji možemo da nazovemo naprosto higijenskim turizmom.

Ta vrst turisma, to je uopšte putovanje sbog zdravlja, ne zbog posete nekog lečilišta, nekog lekara ili neke ustanove, nego zbog prirode, zbog čistog vazduha, zbog higijenskog života.

Toj vrsti turizma pripada donekle i sportski turisam, i ako ne u celosti. Pored tog dela sportskog turizma koji vršeći sport ima u vidu i uticaj sporta na zdravlje, u prirodi, na čistom vazduhu, u što zdravijim predelima i pod što higijenskijim okolnostima, — pored tog dela sportskog turizma, imamo i pravi, čisti, higijenski turizam: život u prirodi, lutanje po lepim turističkim predelima u cilju zdravlja ili odmora zbog jačanja i

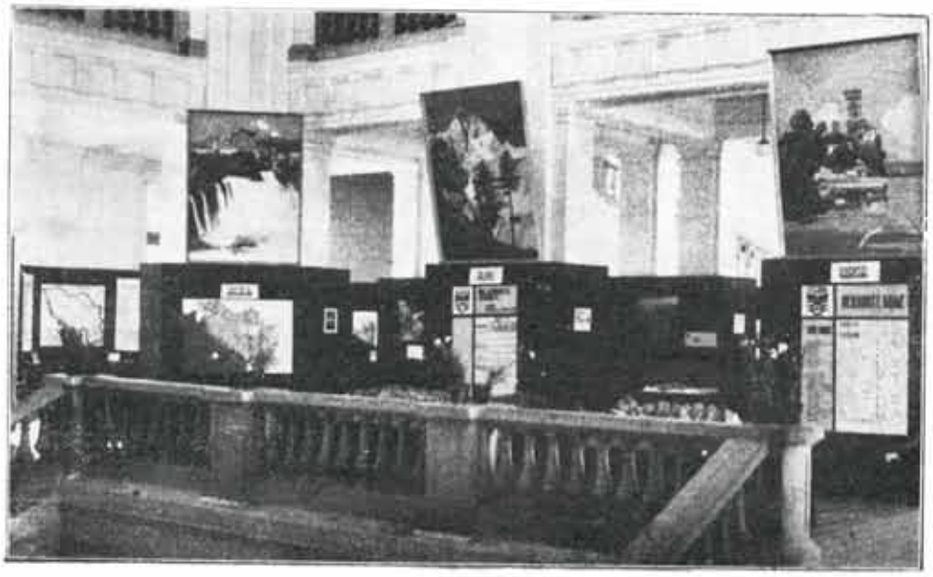

Putnikov izlog na I. zemaljskoj hig. izložbi

Sveti Naum na Ohridskom jezeru

oporavka organizma uopšte i zbog predohrane od bolesti.

Iz ovog kratkog izlaganja dade se bar donekle naslutiti, velika, uprav ogromna važnost i veza higijene sa turizmom. Medusobni uticaj ove dve akcije je naročito blagotvoran i moderna nauka ih sve više iskorišćuje na blagodet i zdravlje čovečanstva.

Taj momenat i uloga turizma u higijeni uopšte, a u našoj higijeni ponaosob, izbio je u punom obimu i na I zemaljskoj higijenskoj izložbi.

Lekovita kupališta, toplice, slatine, kiselice, i svi drugi nazivi kojima ih sve naš narod zove a zašto smo mi u ovo najnovije posleratno doba uzeli loš i potpuno tud naziv, čisto italijansku reč „banja", zauzimala su sasvim opravdano najveći deo te naše veoma uspele manifestacije na polju naše higijene.

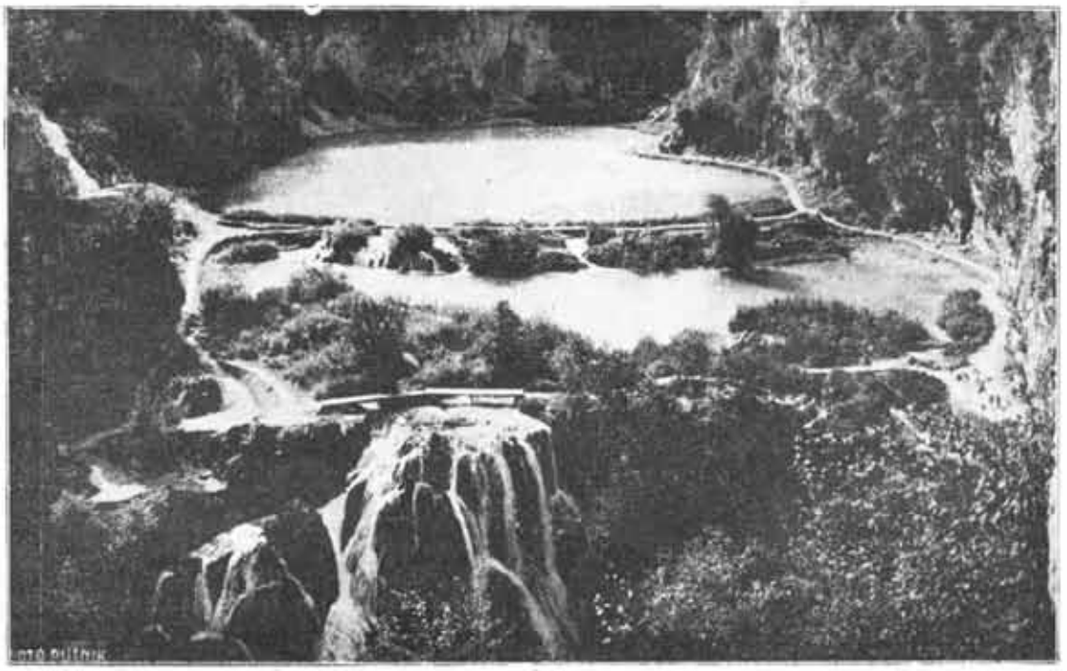

Plitvička jezera

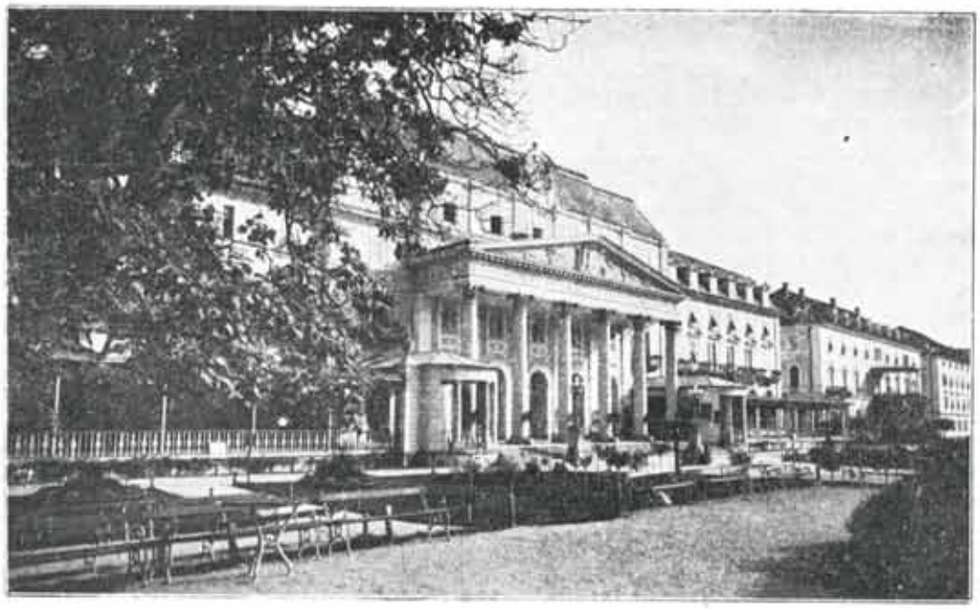

Rogaška Slatina

U *odelenju za turizam* na Higijenskoj izložbi bio je izložen posve novi propagandni materijal, koji je odlično pokazivao *naša lečilišta* a pre svega i iscrpno Vrnjce kao i vrlo interesantne geološke karte i mineralne kolekcije, što je sve služilo dokumentaciji i objašnjenju lekovitosti naših kupališta.

No pored toga niza naših najistaknutijih lekovitih kupališta, postoje *oporavilišta* i mesta sa zdravim i *čistim vazduhom* kuda moderan svet, u saznanju pravog načina *zdravog života* i potreba organizma sve češće ide: to su mesta koja su poznata bilo kao klimatska mesta, zbog svoje naročito *zdrave i pogodne klime*, koliko gorske, šumske, visinske, toliko morske. To su mesta na kojima se, sem turističkih kuća, skromnih pansiona, i sve lepših i bolje uređenih svratišta, počinju ponegde da dižu i moderni i dobro uređeni sanatorijі i druge higijenske ustanove. Na nekim od tih mesta, obično dalje od svakog običnog takovog odmarališta, nalaze se često puta još i skloništa i lečilišta tuberkuloznih. Ovde se ističu Divči Bare, Zlatibor, Jezersko, Gorski Kotar, Pale, Ivanova Korita i t. d.

Sem lečilišta, kojima je osnova lečenja u *le-*

Mostar

kovitosti njihove *vode* (lekovita kupališta, toplice, slatine, kiselice ili „banje"), i onih lečilišta kojima je jedini element terapije čist vazduh, imamo još i treću vrstu turističkih mesta kamo svet hrli da nađe i *zdravlja i odmora i razonode*, kud se dakle polazi i iz higijenskih razloga. Ta treća vrsta, to su uopšte *naša letovališta* i *naša zimovališta*. Letovališta i zimovališta su obično u isti mah i mesta razonode i sporta. Tu se može napomenuti Bled, Bohinj, Kranjska Gora, kod kojih je zimska sezona postala jednako važna kao i letnja.

Konačno, kao najveća atrakcija i kruna sveg onog što mi danas pružamo ne samo našoj nego

Ovde možemo samo u kratko navesti naša već renomirana morska kupališta i to Crikvenicu, Rab, Hvar, Makarsku, Split, Korčulu, Ercegnovi i Dubrovnik, od kojih poslednje uživa svetski glas.

Ovim prikazom smo hteli to isto što i učešćem turizma na našoj higijenskoj izložbi, a to je da pokažemo koliko je jak uticaj turizma na higijenu, ili moguće još u većoj meri higijene kao potstrekača i odličnog pomagača razvitka turizma. *Hteli smo da dokažemo čvrstinu i važnost veze između higijene i turizma i njihovu nerazdruživost na polju brige oko čovečjeg zdravlja i čuvanja njegovog organizma.*

i najprofinjenijoj stranoj publici, to su *naša morska kupališta:* ona u isti mah imaju karakter lekovitih kupališta, jer ona imaju sve osnove zato: morska voda koja sadrži razne soli i *jod*, zatim sunce i njegovi *ultravioletni zraci* i najzad *blaga morska klima*. Ali u isti mah, morska obala i ta morska kupališta su i mesta razonode, sporta, zabave i odmora. Na obali je sve to kategorisano i nijansirano, tako da na njoj možemo naći sve ono što tražimo, sem izvesnih specijalnih efekata, razume se, zašta su tu naročito lekovite „banje" i gorska mesta.

Turizam tu igra ulogu koliko predohrane protivu bolesti (u higijenskim putovanjima i sportskim manifestacilama, propagandom za posetu naših lečilišta, kupališta, mora i gora, letovališta i zimovališta) toliko isto i u pomaganju za lečenje, davajući što jeftinije i lakše mogućnosti posete letovališta, lekovitih kupališta, čuvenih instituta, lekara, klinika, sanatorija i svega ostalog dostiživog za ljude jedino putem putovanja, dakle turizma. U ovom smislu turizam vrši važnu ulogu pomažući ma i neposrednim pntem higijenu naroda.

Stavko J. Siriščević

Лична хигијена – као израз цивилизације

Хигијена, као наука и као идеологија, претставља у културном кругу европских народа нов фактор модерне цивилизације. Култ хигијене, личне и друштвене, једва може у Европи да прослави своје прво столеће.

Код извесних народа ваневропске цивилизације, као и код класичних народа, наилазимо на знатно разрађене елементе хигијенских доктрина. Ови елементи у ствари су резултат високих цивилизација, које су омогућавале стварање виших духовних тежњи личности и животних вредности. Велики законодавци Конфучије, Буда, Заратустра и Мојсије оставили су нам значајне кодексе не само за религију, већ и за личну хигијену. У колико је виши ступањ једне цивилизације, у толико идеолошки и практични елементи личне хигијене долазе до виднијег изражаја.

На сваки начин извесни елементи хигијенских схватања и понашања могу се назирати и у стањима ниже културе. Ови елементи појављују се као израз основних биолошких нужности и као неопходан фактор у борби за опстанак. Поред свега тога, ови елементи играју знатно подређенију, улогу но што би се то можда и очекивало.

Мислимо да се обично прецењују вредности ових „хигијенских" елемената из стања ниже цивилизације. Човек неизграђеног, ниског културног ступња нема развијене високе тежње, којима треба да усавршава животне облике тела и духа. Сви народи нижих цивилизација траже, да на неки начин очувају стање на коме се налазе. И да се заштите од свих злих утицаја, који могу нашкодити земаљском животу живога човека. А то су за примитивнога човека: душе предака и зли демони. Њих треба задовољити, па ће бити потпуно заштићен живот и здравље живих.

Због тога су за примитивног човека најзначајније оне радње, за које верује да ће умилостивити духове. А сасвим је споредно и излишно питање, да ли је тело довољно одгајено и лепо, да ли ће комад меса или плод са дрвета бити чист и исправан у смислу данашњег учења хигијене. За примитивног човека несравњено је важније питање, да ли ће му при узимању хране нашкодити неки од незадовољних, злих духова предака.

Тај страх и респект према духовима руководи примитивног човека, да многе своје радње и понашање подреди и потчини нечем ритуалном, обредском. И то обредско, ритуално много је значајније но макаква хигијенска радња. Прописи личне хигијене рационални су. А у душевном животу и тежњама примитивног човека рационализам не претставља никакву позитивну вредност.

Посматрајући данашњи живот, навике и обичаје нашег народа наилазимо на пуно елемената из прошлога доба примитивног културног стања. Многи народни начини и обичаји остали су нам до данас као несумњиви сведоци душевних покретача најпримитивнијег културног стања. Из ових начина и обичаја може са успехом да се изврши анализа историје душевног живота једног народа.

У нашем народу постоје многе магичне радње, са жељом да се њима заштити живот и здравље човеково. Али ове радње немају ка-

Из одсека личне хигијене

рактер хигијенских мера. Народу је много важније, да врпца за подвезивање пупка новорођенчета буде црвене, алеве боје него да је чиста, асептична. По народноме схватању црвена боја има специјалну моћ магичне заштите. Када мајка први пут изнесе своје дете у село, попрска га мало сплачинама и намаже црним угарком, да би га на тај начин заштитила од злих очију урочница. Многе сличне радње још увек окупирају народни живот и менталитет. Велики број ових народних магичних и ритуалних радњи не може да издржи критику савремених, научних хигијенских назора. Али у народу постоје и такве радње, које се поклапају са модерним назорима науке о личној хигијени. У овакве радње спада: ритуално прање, обредско умивање, веровање да неумивен човек својим поздравом може донети неку несрећу и т. д. У данашњем напреднијем културном стању школовани људи, а и сам народ, истичу позитивну вредност оваквих обичаја, сматрајући уједно да су ови „лепи обичаји" постали као израз хигијенских тежњи наших примитивних предака.

Сматрамо да је овакво тумачење погрешно. Примитивни претци имали су свој одређен поглед на свет и силе, које владају светом. Према томе назору анимистичког карактера, данашње наше хигијенске вредности у томе времену нису могле имати никакав значај. У староме схватању није било ни „хигијенског" ни „нехигијенског". Постојало је само дубоко веровање, као резултат душевне грађе примитивног човека. А ствар је пуке случајности да ли, према данашњим нашим назорима, један део тих старих веровања и обичаја спада у тако зване лепе и хигијенске обичаје, а други у ружне, нехигијенске, штетне по здравље.

Спорт на изложби

Лична хигијена, у оквиру данашњих модерних научних схватања, долази као човекова потреба. За овај ступањ потребна је нова, специфична душевна структура. Потребно је, да из људске психе зрачи велика тежња за лепшим. Ова тежња има у својој основи нечег уметничког, естетског.

На тај начин лична хигијена постаје израз и видан фактор једне више цивилизације. Лична хигијена на томе ступњу већ далеко зрачи у област отменијих, естетских психичких стања. Ту су већ чврсто уткани у једну целину појмови о здравом, лепом и осећајном. И из ове целине не може се више отргнути.

Лична хигијена триумфује тек на високом ступњу цивилизације. Иначе, пре но што се дође до тога ступња, лична хигијена не прожима целу човечију душу. Дотле и најбоља научна и хигијенска пропаганда оставља релативно мале резултате. Као израз тога стања недовољно префињене цивилизације јављају се половне, тако рећи фалсификоване појаве личне хигијене. У ове појаве спада: дисхармонија у неговању обнажених и покривених делова тела, полукултурне навике шминкања, драстична нега тела у извесним моментима, а затим потпуно запуштање телесне културе; неукусне навике које се косе са вишим схватањима о телесној и душевној лепоти; леност систематског, хармоничног телесног васпитања и слично.

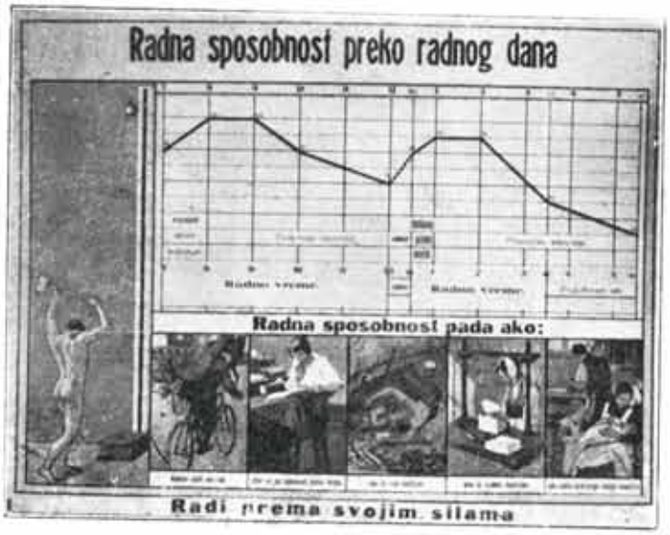

Због свега тога савршени циљеви личне хигијене неће се ни код нас тако брзо остваривати. На сваки начин да је потребно радити и на хигијенској науци и на хигијенском просвећивању.

Али мислимо, да овај рад не претставља нешто сасвим самостално и одвојено.

Треба мислити на целога човека и на све његове духовне тежње. Ове тежње треба упућивати правцем једне више, суптилније и отменије цивилизације духа и тела.

Д-р Милорад Драгић

O ISHRANI ČOVJEKA

Koliko čovjek dnevno treba hrane?

Na to pitanje vrlo je teško odgovoriti. Nauka nije još našla način kako bi se to moglo tačno izračunati. I danas je još najbolje merilo: *osjećaj samoga čovjeka, da je sit* i da mu je dovoljno hrane. Vidimo da je taj osjećaj kroz hiljade i hiljade godina upućivao ljude koliko hrane i kakvu hranu treba da jedu. Nikada čovjek nije patio od gladi ako je imao što da jede. Dokle god je čovjek svojim tjelesnim radom sam privređivao sve što mu treba za život nije bilo opasnosti da će previše jesti. Dokle god je čovjek živio prema tom prirodnom pravilu, njegov vlastiti osjećaj upućivao ga je, gde je granica kad treba da prestane jesti. Na taj način bio je očuvan od loših posljedica preobilne hrane. Tek kad je čovjek prestao da privređuje svojim tjelesnim radom izgubio je taj osjećaj mjere i hrane. I zato vidimo da debljaju najviše oni ljudi koji svoj posao obavljaju sjedeći ili bez tjelesnog rada ili koji uopće ništa ne rade. Ti jedu više nego što im treba. S povećanjem svojih prihoda ljudi obično jedu više nego što im treba, naročito mesa i masnih i šećernih jela. Posljedica toga je da previše odebljaju, a s tim je redovno spojeno da se teško kreću, teško dišu, loše probavljaju i imadu smetnje kod optoka krvi.

S druge strane od nedovoljne ishrane patili su i pate i danas samo oni ljudi koji nemaju dovoljno hrane. Za vrijeme rata n. pr. dok je Njemačka bila opkoljena da nije mogla uvoziti hranu iz drugih država bila je tamo oskudica u hrani. Neki učenjaci počeli su dokazivati, da su Njemci u mirno doba za 45% više jeli nego što zdravim ljudima treba, pa da sada neće škoditi ako im se smanje porcije. Pozivali su da je patriotska dužnost svakog Njemca da smanji svoj dnevni obrok. Sve to nije ništa koristilo, jer je iskustvo pokazalo da su smanjeni obroci hrane bili premali. Budući da se mnogo ljudi u Njemačkoj u ratu duže vremena hranilo s premalim obrocima očitovalo se to na zdravlju njihovih ljudi. Sam osjećaj koliko je dosta nije ljude varao prije rata.

Svi ljudi jednako ne jedu. Znademo da muškarci više jedu nego li žene, a odrasli više nego li djeca. Zimi se više jede nego li ljeti a ljudi u hladnim krajevima više jedu nego li u južnim krajevima. Mladi i djeca trebaju više hrane u kojoj imade belančevine nego li odrasli. Živahni više jedu od tromih. Najveća razlika ovisi o radu. Ljudi, koji ništa tjelesno ne rade ili se bave samo umnim radom trebaju manje hrane, nego ii oni koji tjelesno rade. Najviše hrane trebaju oni koji čitav dan rade teški i naporni tjelesni posao. Postoje i mjere koliko je čovjeku potrebno hrane dnevno prema vrsti posla. Ali do tih mjera došla je nauka samo na temelju iskustva koliko su ljudi poprečno dnevno jeli u takvom poslu. Osjećaj samoga čovjeka bio je dakle putokaz za te mjere.

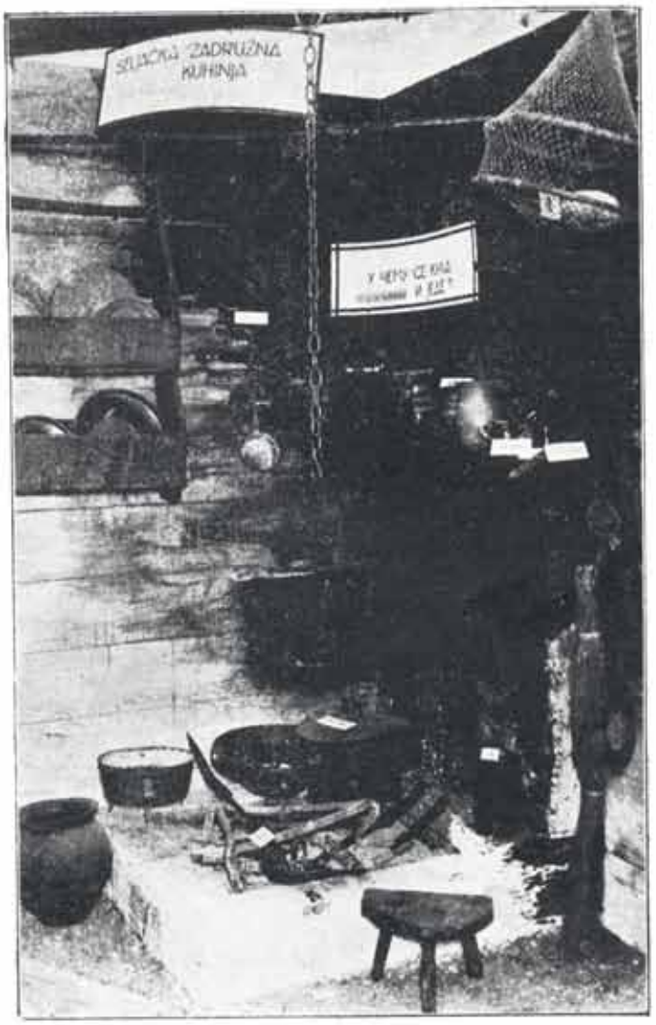

Stara zadružna seljačka kajna

Poznato je da se čovječje tijelo i kroz duže vremena može prilagoditi i slabijoj hrani a da ne vidimo kakve veće promjene u zdravlju čovjeka. Kao u svemu tako se i u hrani čovječje tijelo lako i brzo prilagodi i boljemu i goremu. I preobilje i oskudicu u hrani može čovjek lako podnijeti ali samo za kraće vrijeme.

Kakve bolesti mogu nastati u vezi s pogrešom ili lošom ishranom

Čovjek može oboliti ako duže vremena *jede premalo*. Već smo spomenuli primjer Njemačke gdje je bila za vrijeme rata oskudica u hrani. Budući da je ta oskudica trajala nekoliko godina opazile su se teške posljedice gladovanja i loše ishrane na zdravlju mnogih ljudi. Zato vrijeme ljudi su više umirali i to naročito od tuberkuloze, jer je opće poznato da slaba hrana i

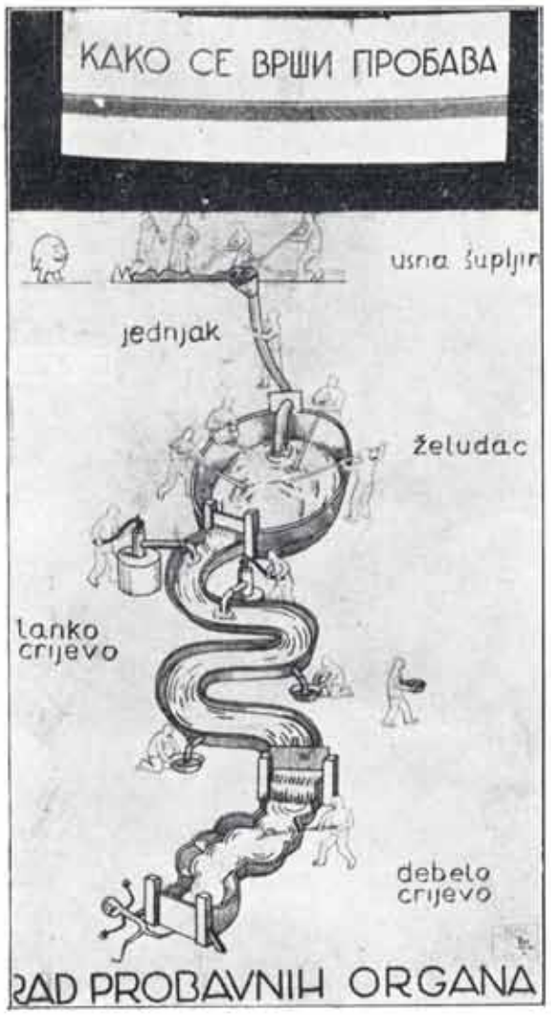

gladovanje *pomažu* širenju tuberkuloze. Slaba hrana *pomaže* širenju i mnogih drugih zaraznih bolesti (pjegavca, malarije i drugih). Djeca u razvoju radi siabe hrane mnogo su patila od bljedoće i zato vrijeme zaostala su u rastu i u težini. U krajevima gde je bila najveća oskudica u hrani mnogima su oticale noge ili su bolovali od bolesti slične rahitisu (engleska dječja bolest kad se kosti iskrive jer nemaju dosta kreča u sebi).

Kod nas ima krajeva u kojima veliki broj ljudi stalno gladuje. Tih imade i najviše u t. zv. pasivnim krajevima. U godinama kad se dogode jače vremenske nepogode — suša, tuča ili poplava — broj naših ljudi koji gladuje, još je daleko veći. Sjetimo se samo zime 1928/29 godine i 1931/32 godine. Kod nas se i dandanas mogu često vidjeti loše posljedice slabe ishrane i gladovanja kao što smo spomenuli da ih je bilo u Njemačkoj za vrijeme rata.

Čovjek može oboliti ako duže vremena *jede više nego što mu treba.* Prije smo već spomenuli zašto ljudi jedu više nego što im treba i kakvo je zlo kad se ljudi previše udebljaju. Kod preobilne i pretjerane ishrane naročito sa životinjskom hranom ljudi više pate i od ovapnjena žila, zato to ih češće udari kap. Više pate od uloga (gihta), šećerne bolesti a neki drže da češće obole i od upale slijepoga creva. Ima krajeva gdje ljudi više boluju od preobilne nego li od nedovoljne hrane.

Čovjek može oboliti i djeca zaostati u razvoju ako nemaju barem nešto svježe hrane u kojoj imade *vitamina.* Vitamini su stvari koje se moraju nalaziti u hrani, pa da hrana potpuno zadovolji. Ako ih nema u hrani nastaje zastoj u razvoju, poremećenje u izmeni tvari i bolesti. Imade ih više vrsti. Nalaze se u svježem povrću i voću, mlijeku, maslacu, jajima, ribljem ulju, svježem

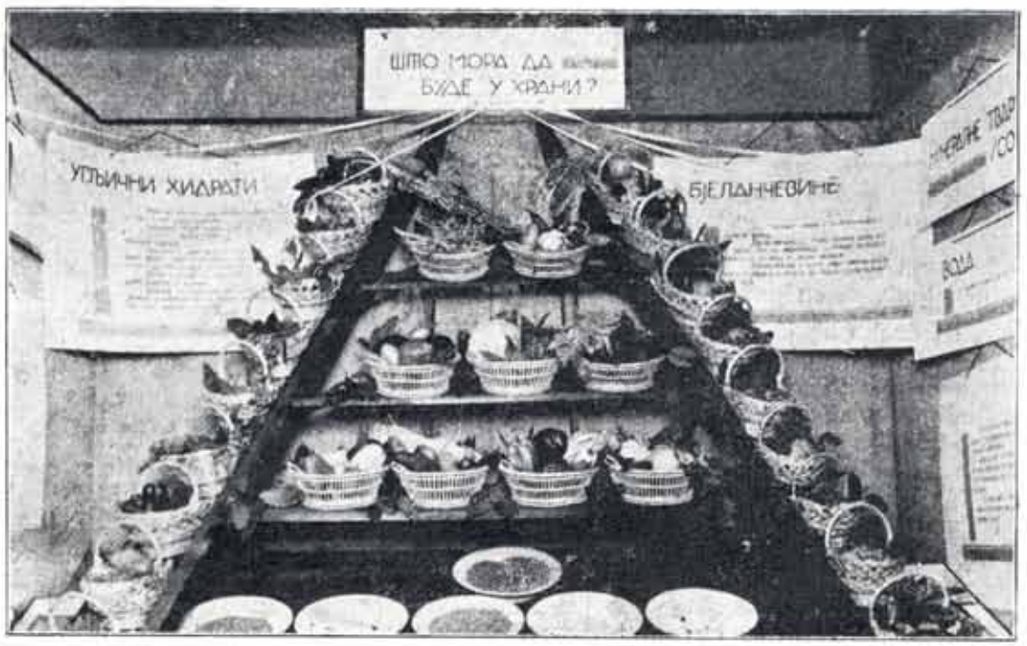

mesu i utju. Engleska dečja bolest (rahitis) nastaje obično kod djece, koja se hrane samo kuhanim mlijekom, a kuhanjem se unište vitamini. Škorbut (bolest kod koje se javljaju krvave potkožne pjege, a meso se oko zubi gnoji) javlja se kod ljudi koji se duže vremena hrane samo sa suhom i kuhanom hranom a bez išta svježe hrane (mornari na jedrenjačama).

Vitamini u hrani propadaju pod utjecajem topline, kemijskih sredstava ili dugim stajanjem.

Kod dojenčadi može se još bolje vidjeti nego li kod odraslih kakve su posljedice pogrešno ili loše ishrane na zdravlje. Znademo da dojenčad koja se umjetno hrani daleko više oboljeva i umire od proljeva i od crijevnih bolesti, nego li djeca koju njihove majke doje. Isto tako vidimo da dojenčad na selu dobro uspjeva do 5 ili 6 mjeseca dokle se hrane materinjim mlijekom, a čim se počne s prihranjivanjem, počnu djeca više poboljevati od crijevnih bolesti. Kod hranjenja dojenčadi sa kravljim mlijekom i kod prihranjivanja griješi se vrlo mnogo uslijed neznanja i loših navika, pa nije čudo da se to odrazuje na velikom poboljevanju i pomoru dojenčadi.

Konačno je od velikog značaja za pravilnu i dobru ishranu, što se životnim namirnicama, nehigijenski spremljenim ili uopšte nezdravim, mogu unijeti u tijelo mnoge klice zaraznih bolesti i razni paruziti. Treba znati da i na ovaj način nastaju mnoga i teška obolenja u vezi sa pogrešnog ishranom.

Dr. Živko Preberg

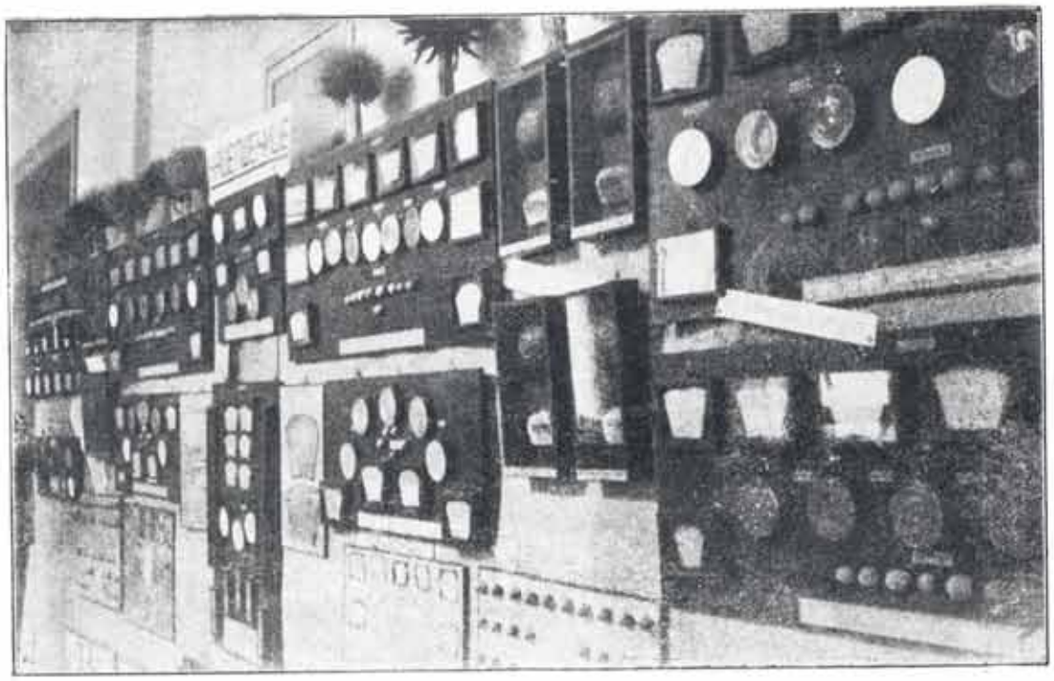

Hlebovi i pšenica

Здравствена заштита — осигурање радника

Неочекивани развој индустрије створио је нове животне услове и из основа изменио живот и обичај човека. Величанствени проналасци на пољу технике победили су природу, а природне силе ставили у службу човечанству. Ручни рад заменила је машина, а малог рукотворца, занатлију, наследио је радник, политички слободан али у господарском погледу зависан.

Употреба машине повећала је опасности живота, а напредак индустрије увећао број господарски зависних особа. Држава више није могла гледати скрштених руку како они, који својим радом и жртвама највише доприносе општем добру, тону у беду и гину у болести. *Појам о социјалној функцији државе победио је.* Закон о осигурању радника од 14. маја 1922 год. решио је, дакле, крупно национално-привредно питање и колико-толико изгладио неправду према онима који радом жуљевитих руку исхрањују себе и своју породицу.

Њихов број није мали. Из године у годину он се овако кретао:

Година и пол	Број осигураних чланова									
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Мушких	353941	366077	367878	366979	396055	440930	466973	481201	456056	400221
Женских	85223	93464	101328	107631	115488	124863	138092	149980	153134	139696
Свега	439164	459541	469206	474610	511493	565793	605065	631181	609190	539917

Брига о хигијенском и здравственом стању оволиког круга особа, не рачунајући ту и чланове њихових породица, изискује добро уређену здравствену службу, висок моралан и етички смисао и самоодрицање оних, којима је стављено у задатак да воде рачуна о здрављу скоро најмногобројнијег дела народа. А здравствена служба удовољила је томе задатку, јер она данас броји 1404 лекара, од којих је 166 специјалиста и 148 зубних лекара упослених у 9 властитих *болница* са 148 кревета; у пет *станица за лечење осакаћених* са 81 креветом; у три *бањска лечилишта* са 213 кревета; у четири *опоравилишта* са 349 кревета; у два *санаторија* за лечење туберкулозних са 356 кревета; у једном *обданишту* са 120 кревета, те у 11 *купатила* за физикалну и хидротерапију и 136 *амбуланата*. Дакле, у 24 здравствене институције са 1267 болесничких кревета.

Али, низ негативних радних услова условљен савременим друштвеним уређајем и слабијим економским стањем радничке класе, као: пре-

Из одсека хигијена рада

Заштита металургиских радника

Хигијенски угао једне штампарије

Опасности рада које се могу лако избећи

Апарат за дисање са кисеоником

Заштитне маске ватрогасаца

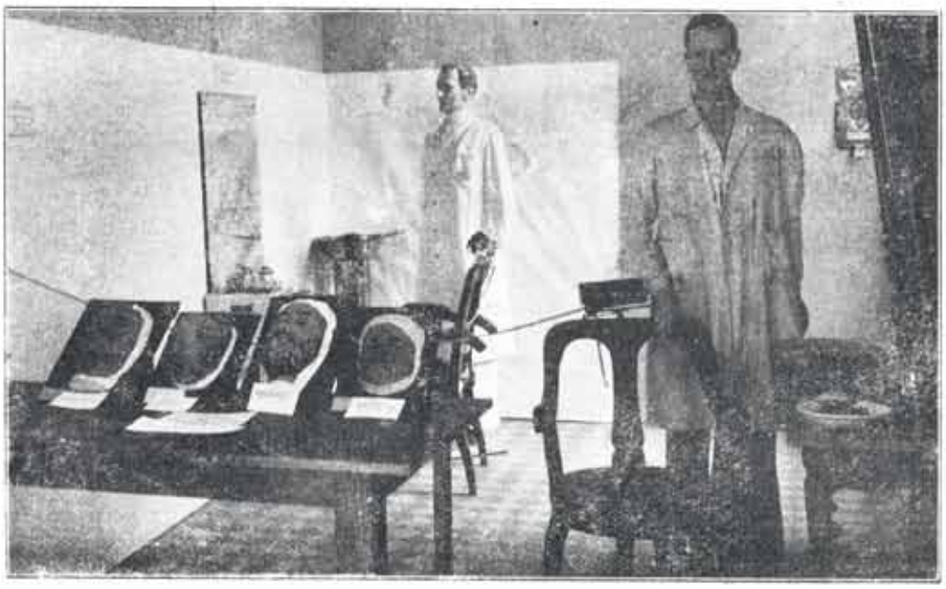

Хигијенска и нехигијенска бријачница на изложби

дуго радно време, једнакост рада, нехигијенске радионице, прашина, ексесивне температуре и недовољне заштитне мере, везане за лош стан, слабу просвећеност и исхрану са штетним обичајима и начином живота, узрок су великом броју оболења, која на 100 осигураника годишње износи 863 дана боловања. Самим тим и трошкови лечења оволиког броја неспособних за привреду износе огромне суме, јер се само на трошкове болничког лечења плаћа годишње 33,744.108.23 динара; на лекове 29,517.504,82 дин., не рачунајући ту плате лекарима (од 30,475.134,39) и 50,602.079,87 дин. исплаћених у готовом новцу на име хранаринских потпора, поред 9.525.109,04 динара утрошених на лечење у властитим здравственим установама.

Слабе пак заштитне мере у индустрији и недовољна обазривост при раду стајала је 2.954 људска живота минулих 10 година, чије издржавање породица и преостале сирочади износи годишње 10,432.493.— дин., не рачунајући ту и 8.462 привредна инвалида, чије здравље, принето на олтар општег добра, привреда сада откупљује у виду годишњих рента од 23,462.390.— дин., поред трошкова лечења.

Средишњи уред за осигурање радника, коме је стављена у дужност брига око чувања и напретка здравственог стања нашег радништва, учествујући на Првој Земаљској хигијенској изложби, имао је, дакле, у виду све негативне факторе који стоје на путу здравственом напретку радничке класе и напретку наше привреде. Поучним примерима о најопаснијим предметима по живот и здравље скренуо је пажњу на већу обазривост при раду и рационалнију инсталацију заштитних направа те на тај начин, бар донекле, да се отклони огроман број несрећа који даномице расте.

Непросвећеност и лоше економско стање, као узрок многих болести, сликовито је представљено, н. пр.: у нехигијенској берберници, са проузрокованим кожним болестима на мулажама; опасност тровања оловом и његовим једињењима, те другим отровним стварима, треба да међу радничким редовима нађе виде одјека у чувању јединог иметка: властитог здравља.

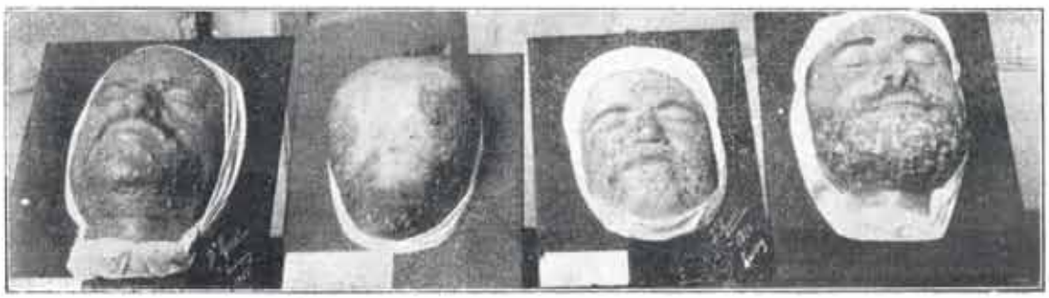

Кожне болести — опасности нехигијенске бријачнице

SREDIŠNJI URED ZA OSIGURANJE RADNIKA
U GOD 1932 POTROŠIO JE SREDIŠNJI URED ZA OSIGURANJE RADNIKA ZA UPRAVU I
ZA POTPORE BOLESNIM RADNICIMA U % PROPISANOG PRINOSA I TO
UKUPNO 256 680 971 DIN 97 %
POSLOVNI VIŠAK 6 960 796 DIN 2 %
SVEGA 263 641 767 DIN 100 %
U OBLIKU NOVČANIH I OSTALIH POTPORA IZDANO JE DAKLE RADNICIMA 197 205 244
DINARA ILI 74 % PROPISANOG PRINOSA

HIGIJENA RADA I ZAŠTITA RADNIKA U NAŠOJ PRIVREDI.
PROPAGANDNE SLIKE OKRUŽNOG UREDA ZA OSIGURANJE RADNIKA U LJUBLJANI.
TAKO
Pozor
Postavljajte vame odre!
POZOR!
KADAR

Заштитне маске од тровања отровним гасовима у рудницима, заштита очију и тела, нега и одгој порода са безброј других сликовитих примера из живота и рада, треба да делује као школски пример и буду *путоводи у чувању здравља наших радника, а преко њих и целог народа.*

Проблем рада и радника чини у сваком погледу прворазредно друштво и здравствено питање. С једне стране оно је у тесној вези са производњом у најширем смислу речи а она је потребна не само за напредовање и усавршавање него и за сам опстанак целог друштва и његових чланова. С друге стране у питању су они који привређују, активни чланови друштва, а рад се заснива на физичким способностима. Тако у ова питања испреплетена и

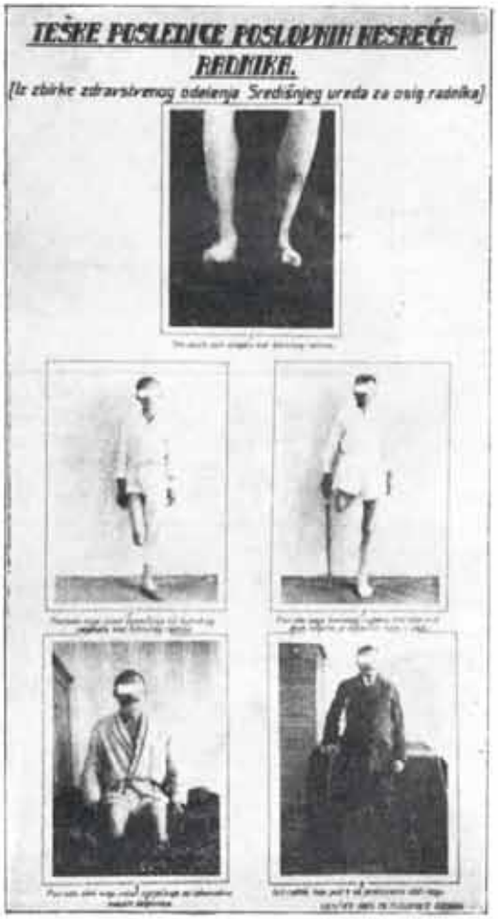

уско везана, па је разумљиво што су и на изложби заузела толики обим а нашла и велико интересовање.

Великим бројем изложених случајева и посматрањем, разређених статистичким податцима и графиконима, отсек радничког осигурања и заштите на Првој Земаљској хигијенској изложби дао је и младој нашој науци драгоцених података о биолошкој вредности нације, и указао на узроке који неповољно утичу на здравствено напредовање целог народа.

У свему одељење за заштиту радника на I земаљској хигијенској изложби показало је не само значај овога питања за народно здравље него и напоре који се улажу за решавање ових питања, као и успех који се може у томе постићи *Д-р Жељко Хан*

Окружни уред за осигурање радника у Београду

ZA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU ODOJČADI I MALE DECE

Kada je naša pedijatriska struka preko Zavoda za zdravstvenu zaštitu matera i dece Centralnog higijenskog zavoda u Beogradu i preko Dečje universitetske klinike u Beogradu bila pozvata da učestvuje na I. zemaljskoj higijenskoj izložbi, rado se tome odazvala. Rado iz mnogih razloga, a najradije iz ova dva:

Prvo: jer smatramo da među mnogim pitanjima koja danas živo zanimaju sudbinu našega naroda i budućnost naše države nalazi se, posmatrano široko, i pitanje našeg narodnog podmlatka; uže rečeno pitanje zaštite matera i dece, pitanje podizanja odojčeta, malog deteta, predškolskog deteta.

Drugo, jer smatramo da naša pedijatriska struka ima nešto da pokaže, iako veliki program oko rešenja dečjeg pitanja, ako se uzme i sa stručne i sa nacionalne tačke gledišta, traži i starije datume svoga početka i dugo vreme planskih napora i materijalnih sredstava i žrtava.

Iako je prostor određen na izložbi da se izlaže i pokažu svi najbolji i najcelishodniji putevi za zdravstvenu i socijalnu zaštitu deteta bio dosta malen, ipak se naporima priređivača uspelo, da se prikaže ono što se može i onaj rad, kome se kod nas već punom parom prionulo.

U uređenju samog odeljenja, koje je nosilo naslov „Odojče i malo dete", išlo se putem jedne podele koja je našem svetu, posetiocima izložbe, ukazala na dva velika pravca našega posla:

na ličnu higijenu deteta, t.j. na higijenu deteta u porodici;

na javnu higijenu deteta t.j. na društvenu, socijalnu higijenu, ili jasnije rečeno na higijenu deteta van porodice.

Lična higijena deteta prikazana je Muzejom Zavoda za zdravstvenu zaštitu matera i dece, koji na jedan zaista odličan, razumljiv i poučan način prikazuje pored ostalog na prvom mestu ishranu: šta se može dati detetu pre šestog meseca njegovog života, šta se mora dati detetu posle šest meseci, šta treba dati detetu do kraja druge i posle druge godine. Za tim Dečji muzej je na jedan folklorski način veoma lepo pokazao odelo deteta, kako treba a kako ne treba oblačiti dete.

U ličnu higijenu upućivani su dalje posetioci otsecima i objektima koji su prikazivali jednu

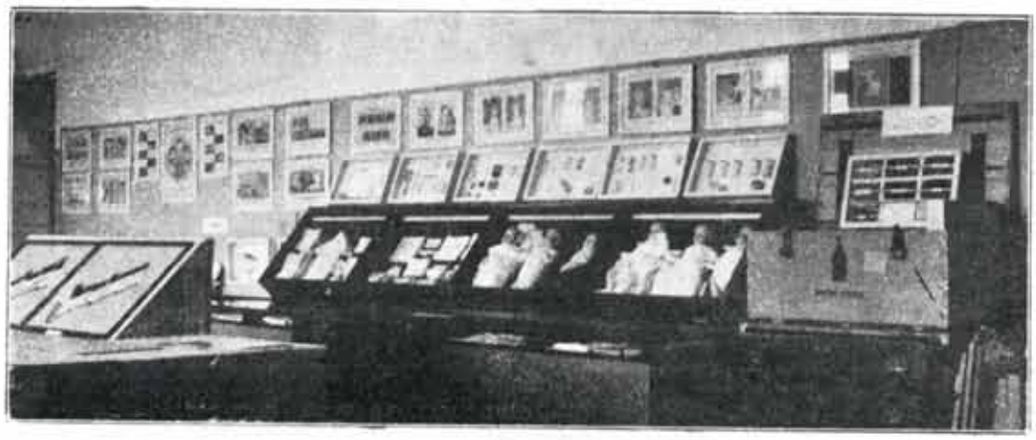

Putujuća izložba o nezi deteta

Imućna a nehigijenska dečija soba

Higijenska dečija soba

bolju higijensku sobu, jednu luksuznu higijensku sobu u kojoj i dete živi, jednu siromašniju dečju sobu i jednu sobu najnižeg nehigijenskog standarda u kojoj mora da živi i odojče i dete u krevetu zajedno sa ostalima.

Što se tiče higijene deteta van porodice, t.j. javne higijene deteta, prikazan je u glavnom način rada pojedinih ustanova dečje zdravstvene i socijalne zaštite koje kod nas rade. To su: savetovališta za matere, odojčad i malu decu; dom materinskog udruženja; kolonija za odojčad i malu decu, dečje Obdanište, putujuća higijenska izložba, mlečna kuhinja i dr.

Dve ambicije kretale su saradnike na uređenju ovog dela Izložbe.

Jedna: istaći dečje pitanje kao društveno, nacionalno pitanje. Rešavanje dečijeg pitanja postaviti na pravilno postolje, ne rešavati dečje pitanje rastureno, nekoordinirano mekanim, humanim srcem, duševnošću. Nego rešavati ga razumnim shvatanjem budućnosti narodnog podmatka iz čega sledstveno proizilaze dužne obaveze i pojedinaca i porodice i opštine i društva i države prema deci. Red ustanova kojim se na izložbi prikazivao put ka dečjem zdravlju iznikle su iz jednog ovakvog širokog plana i programa, dečje zaštite.

Druga ambicija: pokazati našem svetu, našoj sredini, našim i siromašnim i bogatim posetiocima pod čijom nedovoljnom, neukom, nesaobraznom negom i ishranom umire veliki, strašno veliki, možda ogroman broj odojčadi i male dece, na načine pravilne nege, pravilne ishrane i dovoljne zaštite odojčeta i deteta i na ustanove kod kojih će naći savet, negu, lečenje i najposle i zdravlje deteta.

Dr. Žika Marković

ŠKOLSKO DOBA

Stupanjem u školu, kod dece se iz osnova menjaju životne prilike pod kojima su do toga vremena živela. Utisci tih promenjivih prilika raznoliko utiču na dalji duševni i telesni razvoj deteta.

Da bi te promene imale što pravilniji tok i da bi se roditeljima u tom pogledu olakšalo staranje oko duševnog i telesnog razvoja de-

Seoska oprema dečje sobe

Higijenske školske klupe

teta, od strane državnog sanitetskog aparata osnovane su razne higijenske ustanove.

Među najvažnijim jesu *školske poliklinike* za učenike osnovnih i srednjih škola. Tih školskih poliklinika ima po svima većim mestima u državi, a gde ih nema, brigu o školskoj deci vode školski, opštinski ili sreski lekari.

Pored toga, *nastava higijene postala je obavezna* po srednjim školama, radi što jačeg prosvećivanja učenika. Nastavu održavaju specijalni nastavnici — lekari higijeničari.

U isto vreme, kroz školske poliklinike i škole propagira se intenzivno ideja oporavilišta, kao neophodno potrebne ustanove za što pravilniji i zdraviji napredak dece.

Država je ustanovila čitav niz oporavilišta, koja rade preko cele godine, ili sezonski kao: Šumetlica, Venac na Fruškoj Gori, Brus, Ozren kod Soko Banje, kod Tuzle, Lokrum i t.d. a tom primeru, zbog osobitog uspeha kod dece, sledovala je i privatna inicijativa raznih društvenih organizacija: Jadranske Straže, Ferijalnog Saveza, Srpsko-Amerikanskog Doma — Selce, Udruženja novinara it.d.

Važno pitanje pravilne i racionalne ishrane bio je razlog za osnivanje školskih mesnih kujni (pri osnovnim školama) i đačkih trpeza u raznim mestima.

Isto tako osnovan je, na zakonskoj osnovi, Fond za zdravstvenu zaštitu učenika od godišnjeg priloga od 20 din. pri upisu učenika. Glavni prihod ide sada još na povećavanje fonda. 40% troši se na higijenske potrebe škole i na pomaganje bolesnih učenika.

U ovim pravcima kreće se primenjena higijena školskog doba u Jugoslaviji i Izložba je svima posetiocima to sve očigledno prikazala kao i sve elemente, koji imaju uticaj na zdravlje našeg podmlatka za vreme školovanja.

Možda ni jedan rad na rešavanju zdravstvenih pitanja nije uspešniji i blagotvorniji kao ovaj, ali ipak je još veoma daleko od toga da je on dovoljan. Izložbom se i to pokazalo pa se istakla potreba jače aktivnosti u ovom pravcu.

Dr. Rudolf Kenig

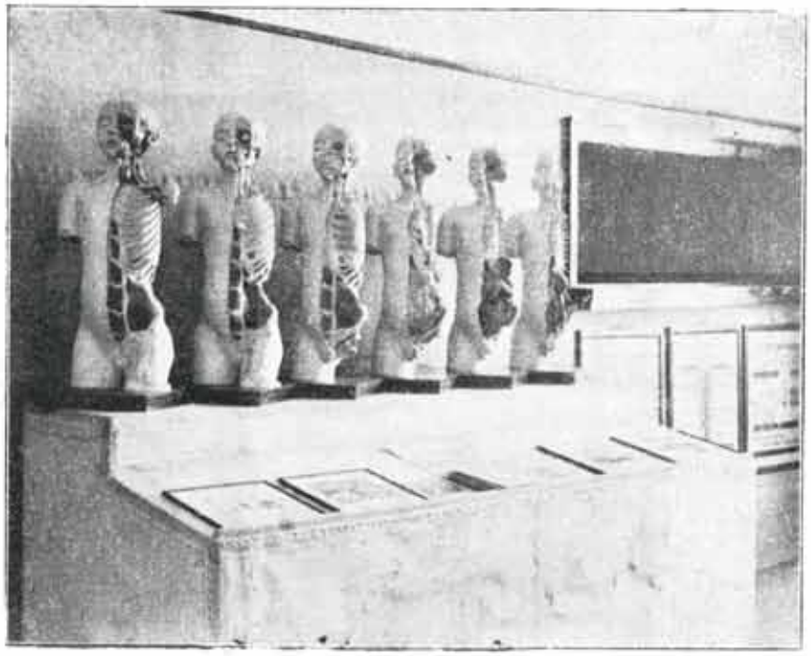

Anatomija školskog deteta

Борба против туберкулозе у нашој земљи

У нашој земљи по званичним статистикама умрло је од туберкулозе:

1924 г.	38082	лица	т.ј. 29,0	на	10.000	живих
1925 г.	35806	„	„ 27,7	„	„	„
1926 г.	36913	„	„ 28,2	„	„	„
1927 г.	38025	„	„ 28,9	„	„	„
1928 г.	38580	„	„ 28.5	„	„	„
1929 г.	41349	„	„ 30,7	„	„	„

од плућне туберкулозе. Уз то можемо још рачунати да је најмање 200.000 болесника са отвореном туберкулозом, а то су они најопаснији, који кашљући и пљујући на све стране избацују своје милијарде клица сејући и ширећи и даље ову страшну пустош. Што је још најжалосније, туберкулоза покоси своје жртве у најбољем добу, обично између 20 и 30 године.

Туберкулозом се инфицира скоро сваки човек у току свога живота, а понајчешће у детињству. Средство, којим се може доказати, да је један организам уопште некада инфициран,

Туберкулозне промене на човечјем шелу

другим речима: у нашој земљи умире сваке године око 40.000 становника од туберкулозе. Кад се узме још, да од ње болује сваки десети становник, онда болује укупно око 1.300.000, а девет десетина од тога рачуна се да болује

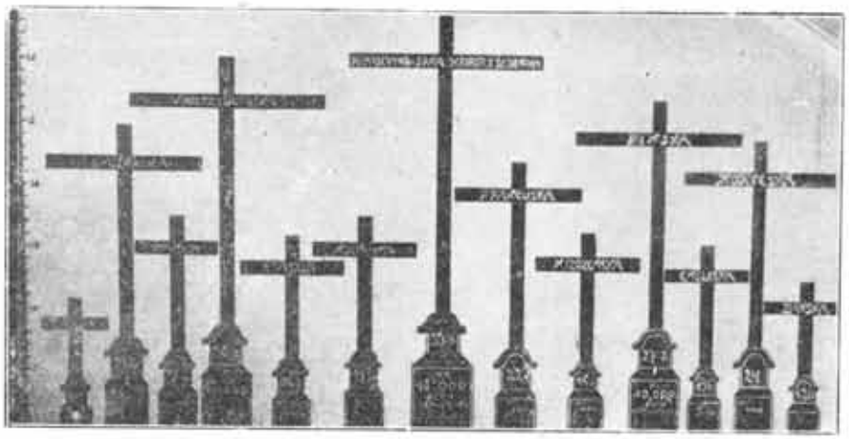

Смртности од туберкулозе у разним земљама

јесте туберкулинска Пирке-ова реакција, која се врши на кожи. Из једне скорашње чешке статистике можемо видети да је Пиркеова реакција позитивна:

у	2.	године	код	10%	деце
у	4.	„	„	30%	„
у	6.	„	„	50%	„
у	14.	„	„	95%	„

Приближне резултате су нашли лекари и међу децом у Бечу и многим другим градовима.

Из овога видимо, да се већ до 14 године инфицирају скоро сва деца. Међутим права је срећа за човечанство, да ипак умире релативно само мали број, т.ј. од свих инфицираних свега око 30 на 10.000 живих код нас.

Међутим и тај број је претерано велики, кад га упоредимо са бројевима умирања код Данаца, Немаца и

Енглеза, код којих је тај број спао испод 10 на 10.000 становника. Код нас се, дакле, ипак умире три пута више него код споменутих народа.

Па како су они то успели да снизе свој морталитет од туберкулозе?

Међу најважније моменте у борби против туберкулозе долази просвећивање народа. Ово просвећивање у хигијенском погледу врши се путем списа, предавања, филмова, изложби итд. Циљ свега овога јесте, да се и здрави и болесни упознају са начином инфекције, затим са профилактичним мерама и најзад да се сви васпитају да постану борци против туберкулозе. Прва земаљска хигијенска изложба послужила је достојно овом циљу и дала прилике свакоме да види и научи многе ствари које није знао у погледу на туберкулозу као и на све друге болести.

Осим антитуберкулозне пропаганде пером и живом речју, потребно је отклонити узрок инфекције из околине болесника. То се постиже изолацијом самог болесника, дезинфекцијом његовог испљувка и свих ствари које долазе у додир са болесником. Ова изолација се може вршити или у стану самог болесника тиме, што ће се болеснику дати засебна соба и постеља и предузети све мере за дезинфекцију, или се изолација врши у специјалним установама, а то су санаторије, болнице, азили, опоравилишта итд. Све ове установе су неопходне за лечење туберкулозних као и за њихову изолацију, те их треба подизати у што већем броју.

Последњих деценија, нарочито после рата, знатно су се изменили погледи на начин су-

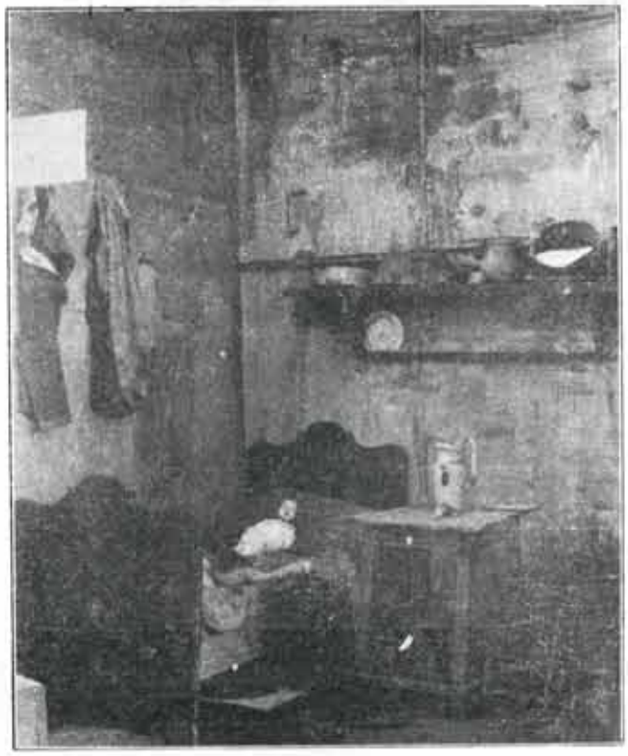

У таквој соби често живи туберкулозни болесник

збијања туберкулозе. Док се ранијих година сматрало, да је у целој тој борби најважнији моменат болесник и његово лечење, у последње време преовладало је гледиште, да је важније и лакше болест спречити него лечити. Тако је настала т. зв. профилактична ера у борби против туберкулозе. И збиља: док једног болесника лечимо, дотле он зарази велики број здравих! С тога се сада почело много више полагати на профилактичну страну антитуберкулозне борбе. Док су се раније подизали санаторијуми и болнице за лечење туберкулозе — сада се јављају нове установе, чији је циљ не само лечење, већ исто тако и сав социјални и профилактички рад око болесника и његове околине. Те установе, које су поникле прво у Француској и Белгији, назване су *антитуберкулозни диспансери* и њихови су први пионири у Европи: Калмет у Француској и Малвоз у Белгији.

У Америци је 1891 године основан први диспансер, а 1923 године их је било већ преко 500. Сада се оснивају многобројни диспансери у целом свету, а у нашој држави их има око 40.

Славни *Р. Кох*, проналазач туберкулозне клице, у свом предавању за Нобелову награду 12. XII 1905 године рекао је: „Ја сматрам ове установе за једно од најјачих, ако не баш и најјаче сретство, које ми у борби против туберкулозе можемо да употребимо и верујем, да су антитуберкулозни диспансери позвани

Болесничка соба бедног болесника

Каква треба да је соба туберкулозног болесника

да изврше једно нарочито благословено дело онда, када буду, као што се надамо, у густој мрежи прекрилили земљу". — И збиља велики учитељ је имао право. Од тог доба до данас је проценат морталитета, највише заслугом диспансера, свуда смањен. У Немачкој је за ово време смањен испод половине од онда шњег морталитета.

Антитуберкулозни диспансери представљају нам централне установе за борбу против туберкулозе, у којима су заступљене све методе и све мере за лечење и сузбијање болести, као и целокупан рад на профилакси. Њихова је дужност, да у кући помажу изолацију, дају упутства у лечењу, дезинфекцији, да поред болесног испитују и сумњиве и здраве из околине. На тај начин диспансери проналазе болеснике и узимају старање над њима. Дужност диспансера јесте, да лакше болесне лечи и стара се о њима, а теже да упућује у санаторијуме и болнице, као и обратно, да од њих прима прездравеле на лечење и надзор.

Само оваквом организованом сарадњом успело се, да се у културним земљама сведе морталитет од туберкулозе на испод 8‰.

Да се овакве установе кол нас у довољном броју оствере, потребно је много материјалних жртава. Нарочито треба подизати много санаторијума у предратним границама наше земље и у њеним јужним и југозападним крајевима. За сада у тим крајевима уопште немамо санаторијума, изузев једног у Сурдулици, чији је капацитет и сувише мали.

Наша Шумадија обилује лепим климатским пределима за подизање санаторијума за туберкулозне, као и остали јужни крајеви наше отаџбине. Да напоменемо само околину Крушевца: Јастрепца и његове огранке са својим великим старим шумама и лепом, романтичном дивљином, околину Врњачке бање на подножју Гоча, затим Тару планину — Калуђерске Баре са својим огромним комплексима боровине, околину манастира Студенице и целу Ибарску долину, Врањску околину, подножје Шар-планине итд. Сви ови крајеви не уступају ни у чему, а нарочито климатски, осталим крајевима наше отаџбине, у којима су већ подигнути санаторијуми.

Подижући диспансере, санаторије, болнице итд., остварујући међу њима што тешњу сарадњу, учинићемо велику помоћ својој отаџбини.

Ово је дужност не само државе, бановине, општине, већ исто толико и приватне иницијативе, која показује последњих година велики успех оснивањем здравствених задруга на селима, лига против тубекулозе у већим местима и многобројних других хуманих установа.

Др. Милорад С. Врачевић

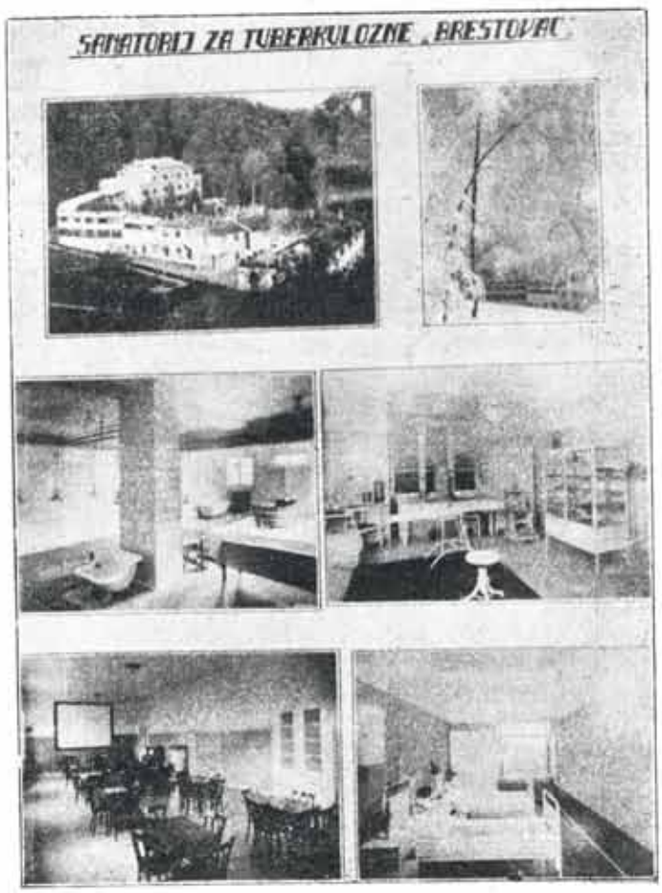

Полне болести

Значај полних болести као свугде у свету тако и код нас је веома велики те је се на њих морала обратити нарочита пажња при приређивању I земаљске хигијенске изложбе. Приређивачи су се налазили пред тешким задатком јер је требало пружити посетиоцима појам о томе шта су полне болести како у своме изгледу тако и по своме социјалном значају. Ово је се морало учинити са предметом који је још увек у нашем друштву гледан са предрасудама и лажним стидом те је се унапред могла предвидети критика у томе погледу. С друге стране било је потребно нарочито истаћи социјални значај венеричних болести.

Захваљујући лепим мулажима (отисцима од воска) са универзитетске клинике за кожне и венеричне болести (шеф проф. Ђ. Ђорђевић) било је омогућено да се прикажу полне болести у своме спољњем изгледу и то: сифилис у свима својим облицима, меки шанкр, четврто венерично обољење, као и микроскопски препарати проузровача капавца. Обзиром на то да се сифилис не добија увек полним путем, један број ових мулажа приказивао је сифлитичне шанкре на уснама, руци, прсту, итд. са задатком да обрати пажњу на опасност преношења ове болести пољупцем, загађеним судом итд. Затим је сифилис приказан као полно обољење у правом смислу те речи и то у првом, другом и трећем стадијуму као и урођени сифилис код новорођенчета, приказујући једним низом мулажа какве све облике може да узме сифилис са својим спољним видљивим манифестацијама. Међутим је поред оваквих појава скренута пажња да ова болест може да прави и на сваком другом унутрашњем органу сличне промене.

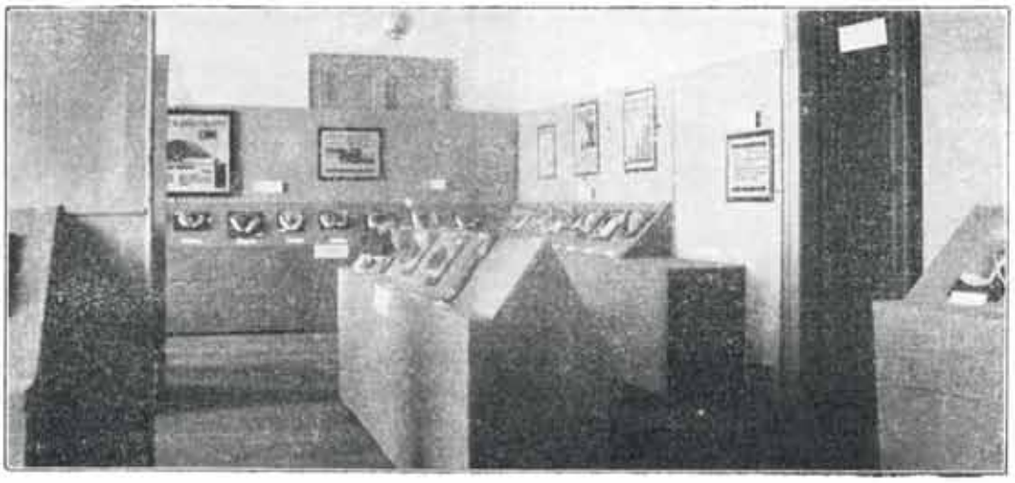

Из отсека полних болести

Меки шанкр и четврто венерично обољење су представљени низом мулажа показујући њихов изглед у разним облицима.

Поред венеричних болести у ужем смислу приказана су и нека значајнија обољења која стоје у извесној вези са полним болестима а сем тога и неке кожне болести као кожна туберкулоза у разним својим облицима и најзад губа (лепра).

Напоредо са мулажима изложен је био и већи број табела које показују кретање венеричних болести у нашој земљи, у Београду, у Загребу, као и раширеност њихову по занимањима. Ове табеле су врло лепо илустровале колики је велики социјални значај полних болести у нашем народу.

Мулаже венеричних и кожних обољења

Како је био циљ да се поред очигледних примера пруже и важне напомене о венеричним болестима то је истакнут и велики број савета и опомена који се тичу полних болести, нарочито обраћајући пажњу на потребу сексуалног обавештавања и васпитања. Родитељима и младежи је истакнуто кад се младићи најчешће заражују полним болестима, што најбоље оправдава потребу једног благовременог упућивања о њима.

Раширеност полних болести у нашој земљи — слично као и у другим земљама захтевало је и захтева предузимање најенергичнијих мера за борбу против њих. Велики број амбуланти за кожне и венеричне болести као и болнице, универзитетске клинике и др. су са створеном могућношћу бесплатног прегледа и лечења једна од најважнијих мера у борби против полних болести. Међутим обзиром на то да у извесним крајевима наше земље постоји такозвани ендемијски сифилис, од кога су оболеле читаве породице и читава насеља (Босна, Источна Србија. Санџак итд.) као и на то да је потребно створити могућност лечења свима оболелим, постоји неопходна акција у отварању нових амбуланти за лечење венеричних болести. Ово је једних од мера коју предвиђа и нови „Пројект закона за борбу против полних болести", јер се уништавањем извора болести најбоље и спречава њихово даље ширење. Борба против проституције тајне (чије једно легло показује на изложби модел порушене кафане „Кичево") и јавне, а у циљу затварања јавних кућа и непризнавања проституције као професије, су даље мере у циљу сузбијања венеричних болести.

Једно од кожних обољења

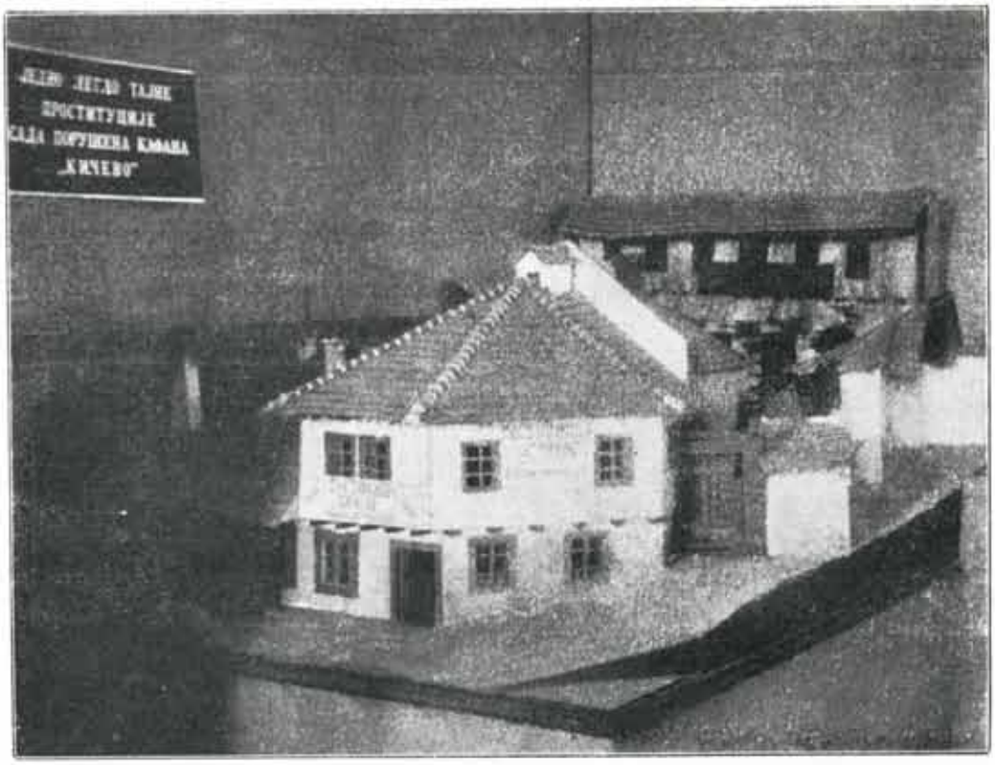

Модел једне ноћне кафане

За пажљивог посетиоца овог одељења изложбе — а њих је био велики број, јер је ово био једна од најпосећенијих делова изложбе — било је јасно да венеричне болести представљају једно велико зло, и за појединце и за цео народ. Појединац ће се моћи користити што је видео и прочитао те ће и сам доћи до убеђења да су полне болести социјално зло против кога има да се бори и појединац и цело друштво. На појединцу је да сачува у сећању оно што је научио да би лично избегао да полно оболи а наша земља је у овој борби показала до сада много материјалних жртава уводећи савремене методе у спречавању ширења полне болести. Наш нови „Пројект закона" који је пред народном скупштином предвиђа и увођење нових мера, које су и у другим земљама — а верујемо — које ће и код нас кад буду уведене допринети уклањању тога великога зла што га представљају полне болести. Оснивање профилактичних станица, обавезно лечење свих оболелих, могућност бесплатног лечења за све оболеле од полне болести, обавезан преглед пре ступања у брак, затварање јавних кућа и борба против проституције су мере које ће бити од најважнијег значаја у будућој борби против полних болести.

Одељење за полне болести на I земаљској хигијенској изложби је један од најубедљивијих доказа о потреби систематски организоване борбе против венеричних болести у нашој земљи.

Приложене фотографије показују просторије у којима је био смештено одељење за полне болести као и примере појединих случајева. Прва и трећа фотографија претстављају општи поглед на један део воштаних отисака коју репродукују разне случајеве кожних и венеричних болести. По зидовима су били упути за сексуално обавештавање и васпитање омладине. Однос између полних болести и занимања је изложен у једном цртежу који показује друга слика у овом напису.

Др. Милан Кићевац

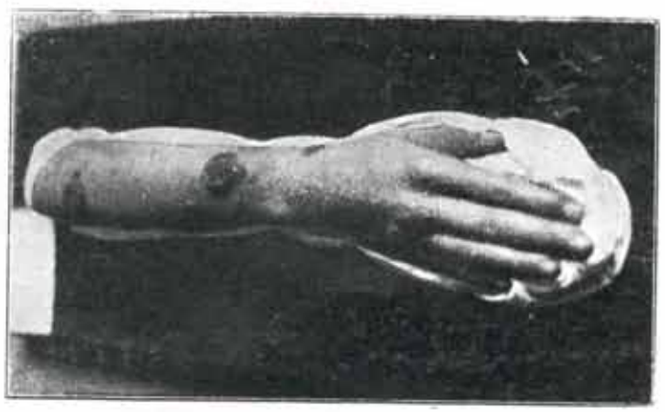

Сифилитичне промене на руци

CILJ SPLOŠNE TREZNOSTI JE DOSEGLJIV!

I. Puhar

Pijančevanje in nemorala sta najhujša grobokopa države; kdor ju goji, dela proti državi, četudi nosi odlikovanja in narodno — obrambne znake na svojih prsih!

Kakor vsak pojav, ima tudi protialkoholna akcija preiti različne stadije razvoja: otročja leta nevednosti, potem dobo iskanja in poskušanja in slednjič zavednega in določenega delovanja. Sedaj je postalo alkoholno vprašanje globočje, določnejše — postalo je socijalni in higijenski problem — gledamo ga z gospodarskega in zdravstvenega stališča, iščemo in zbiramo statistična dejstva in pišemo dolge številke. In ne bo dolgo, ko bomo zrli na protialkoholno akcijo kot na zahtevo človeko-ljublja.

Pojem kulture postaja vedno bolj jasen in čist. Kar nas označuje kot ljudi, je naša zavest, ki se izraža na trojni način: kot čustvovanje, kot volja in kot razum. Telo je le organ, le orodje notranjega človeka — človek je duša, ki deluje s pomočjo telesa — in kultura človeška je obskrba ali obdelovanje duše. Namen človeka ni toliko izobraziti se v tej ali oni stroki, pravi namen njegov ni toliko postati delavec, obrtnik ali uradnik, nego je potrebno, da postane dostojen član človeške družbe. Vsakdo ni toliko ono, kar predstavlja v družbi, ni toliko delavec ali uradnik, ampak je človek in glavni in prvi namen njegov je izraziti svojo notranjo naravo, skrbeti za pravilni razvoj svojega čustvovanja, za krepitev svoje volje, za razširjenje svojega razuma. Vsakar to ovira, je protikulturno, najsi tudi polni žepe, množi moč posameznikov in krepi častihlepje in samoljubje.

Človekoljublje je ljubezen do človeka — ne do človeške osebe, do njegovega telesa, ampak do njegove dvigajoče in razvijajoče se duše. Človekoljubje ni sentimenalno razvijanje čustev, ampak se izraža v energičnem delu, v odstranjevanju vseh onih razmer in dejstev, ki tlačijo dušo k tlom, ki ovirajo njen pravi razvoj. Duševni razvoj pa obstoja ravno v tem, da premagujemo in odstranjujemo spone in sicer najprvo najbolj surove in najbolj težke, one ki jemljejo in ne dajejo, ki le mamijo in ne oživljajo. In taka spona je *alkohol!*

Alkohol zamori v Jugoslaviji neizmerno mnogo duševnih in telesnih sil.

Ako bi vsi državljani žrtvovali polovico manj alkoholu, bi lahko imeli dovolj šol, humanitarnih ustanov, cest, železnic, vodovodov, delavskih hišic

Iz otseka prosvečivanje

Pogled na otsek alkoholizem

in stanovanjska mizerija bi se hitro ublažila tudi v kaznilnicah in blaznicah.

V Jugoslaviji se popije povprečno na leto:

vina	346,800,000	litrov za	2.918,400,000 Din.
piva	312,000,000	„ „	2.496,000·000 „
žganja	66,000,000	„ „	1.320,000,000 „

Če k temu številu pribijemo, da nam pijančevanje pomori letno veliko število ljudi v najrazličnejših letih, ponajveč prezgodaj, je to gotovo usodepolen, molčeč, toda skrajno negativen gospodarski faktor Jugoslavije.

Pravo dušno življenje izginja v družbi, na njegovo mesto stopa otopelost in brezobzirnost. Iz našega javnega življenja je izginilo navdušenje za skupnost, na njegovo mesto je stopila strast.

Iz naše družbe izginjuje zanimanje za vse lepo, na to mesto pa stopa narodu škodljiva brezbrižnost. Oglejmo si le nekoliko bližje življenje izobraženih stanov na kmetih in v mestu! Je vse to razumništvo tako, da bi bilo zmožno vzgojevati in voditi nižje stanove? Kakor gosta megla lega alkohol in pivske navade na možgane, da se zakriva zrno pravega človekoljubja.

In nižji stanovi, delavstvo? Njegove razmere so slabe, a da postanejo boljše, je treba, da delavec spozna, da živi velikokrat vsled nezmernosti v financijelni in moralni mizeriji. Delavec, ki je mrk in nezadovoljen, spije kozarec žganja, nalije se s pivom ali vinom in svet se mu zdi lepši, njegov položaj je prenesljiv — revež dalje trpi in molči. V poznejšem stadiju onemore tudi volja, izgube se impulsivnost in na mesto tega stopi resignacija in letargija. Alkohol so one težke verige, ki tišče delavca k tlom, da se ne zaveda svoje moči in svojega človečanstva.

Naša generacija je vzrasla iz prejšnjega rodu — vse grehe in higijenske napake je podedovala po njem. A v sebi ima tudi kali, iz katerih se razvije bodoči rod. Mi ne odločujemo samo o svoji usodi in o svojih razmerah, v naših rokah je tudi usoda in sreča našega celokupnega naroda. Domovina toži: Jaz slabim, omagujem v tekmovanju narodov, zaostala bom, svoje naloge težko izvršujem: Veliki problemi čakajo rešitve, velike ideje bi rada uresničila, ljudstvo požlahtnila, stanove zadovoljila, vsem slojem preskrbela varno prihodnost — to je moj narodni cilj. Ali to se da doseči le s sodelovanjem močnega, zdravega ljudstva. Namesto tega gledam, kako gine moč naroda, kako velik del ohromeva, otopeva in se zastruplja.

Naša prva in najvažnejša socijalna in higijenska naloga je boj zoper pijančevanje. Najprej proč z alkoholizmom in potem si bo narod sam z vedrim čelom in z navdušenim srcem, z zdravim telesom in s svežim umom, priboril pot v lepšo bodočnost.

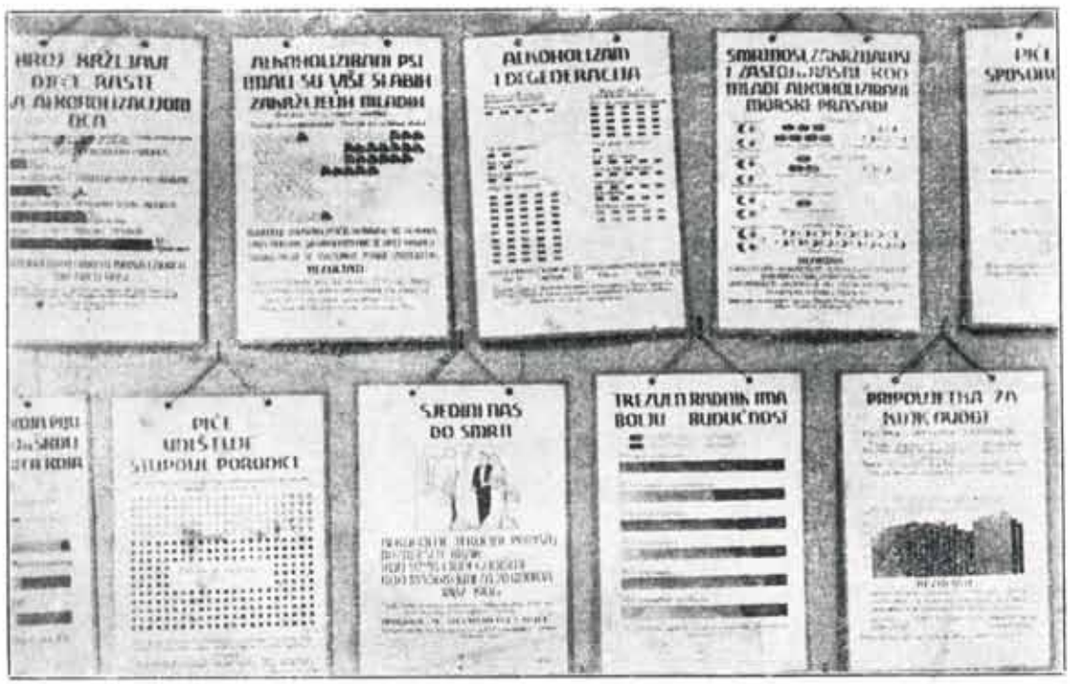

Tvoja naloga, mladina je, da stopiš združena v boj zoper tiranstvo pijancev, zoper ostudne pivske navade, zoper razne alkoholne vraži, ki vladajo med ljudstvom in izobraženstvom, zoper častitljive tradicije naših očetov, ki jih ponavljajo potomci v novih, še bolj izrazitih oblikah. Pokaži, da si radikalno-narodna tudi v tem življenjskem vprašanju naroda, da ne spoštuješ nobenih alkoholnih autoritet, ne častiš nobenih starodavnih pivhski tradicij, se uklanjaš nobenim navadam, ampak delaš edino to, kar smatraš, da je boljše za te in za naš celokupen narod!

Tyrš mojstorsko očrtava bistvo smotra sokolskega vzgojnega delovanja: „*V pesti sila, v*

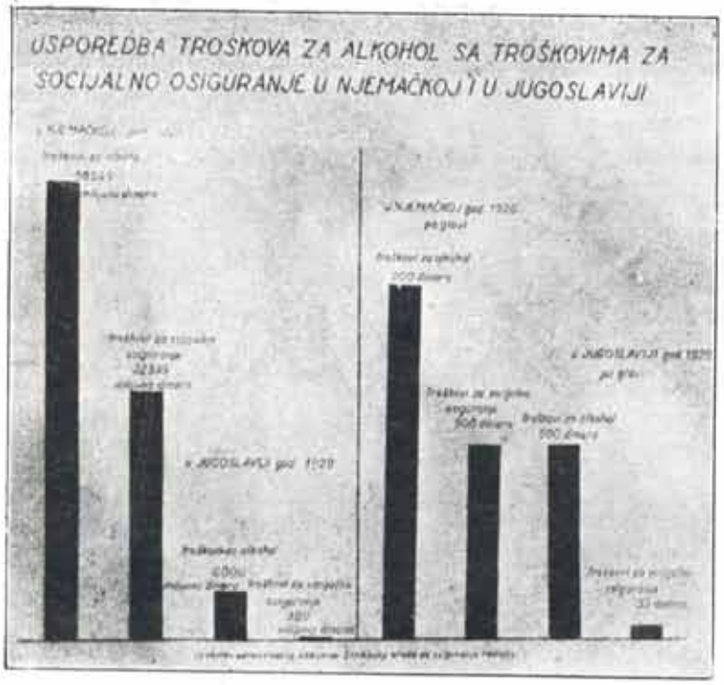

srcu odločnost, v mislih domovina!" Svoj narod hočemo ohraniti pri tisti duševni in telesni kreposti, ki je vredna kulturnega ljudstva in ki ustvarja temelj kulturnemu napredovanju. Ako sta pa duša in telo tudi najmanj zastrupljena in okužena, je pot naprej in navzgor nemogoča, tak narod se nagiblje k propasti in smrt!

Ali verujemo v prihodnost naše s tolikimi žrtvami priborjene skupne domovine? — Ali je res, da vlada še pravo krščanstvo v dušah našega ljudstva? — Ali je res, da v naših srcih še prebiva ljubezen, usmiljenje, humaniteta? — Ali je res, da poznamo še dokaj fantov in mož, deklet in žena, ki so pripravljeni se žrtvovati v delu in boju za treznost našega po naravi tako dobrega ljudstva?

Res je, verujemo; Verujemo, da je mogoče ugodno rešiti enega največjih problemov stiskanega človeštva!

Sestre in bratje Jugoslavije! Gre za velik boj, silovit boj, ker vse lepo, plemenito in dobro mora biti priborjeno. Boj je znak časa — boj za obstanek — boj za kruh — boj za resnico — boj za oblast — boj verstev — boj stanov — povsod bojevanja. Tukaj pa se moramo skupno boriti. Noben stan, noben sloj, noben narod ni od alkohola pardoniran. To je boj za človeštvo.

Varujmo ono najlepše, najfinejše, največjo čudo, ki ga najdemo v vidnem in čutnem svetu — varujmo svoje možgane. Z zdravimi in treznimi možgani zrimo v svet — vso bol in težoživljenja bomo bolj občutili, a spoznavali bomo tudi radost in velikost življenja čisto in nezkaljeno. Ne omamljenost in sanjarenje ampak gorko, realno življenje bo potem vir našega pravega veselja, veselja kvišku stremeče duše v zdravem telesu.

Заразне болести и њихово сузбијање

Заразне болести

Некада, што није баш тако давно било, беснеле су заразне болести светом као „бич божији", покосивши понекад толико много жртава да су читава села, градови, провинције, па који пут и државе остајале пусте. Сетимо се само куге и вариоле. Благодарећи строгим мерама цивилизованих држава куга је нестала потпуно с три континента, а даље се одржава само још на најдаљњем истоку, и, донекле у Африци. Колера је недавно исчезла из Европе и сада се налази на континентима где је цивилизација на много нижем ступњу и тамо се задржава епидемички.

у толиком проценту опасне по живот и здравље људи бар не у толикој мери како је то случај код поменуте прве три болести: куге, колере и вариоле.

Код западних народа су готово ишчезле или се налазе у врло малом броју цревне заразне болести: тиф, паратиф, дизентерија.

Ове се болести могу сматрати мерилом чистоће и хигијенске културе једног народа. Што је народ чистији тим су оне ређе, па ако се и појаве, случајеви су спорадични, или избије каква локална епидемија мањег обима, која се обично врло брзо угуши. Код нас, нажалост, ствар стоји много лошије. Имамо крајева где су тиф и дизентерија ендемични.

Ове болести могу се уклонити и сузбити хигијенским просвећивањем становништва, санитетско-техничким мерама, и, што је најважније,

Серуми и вакцине домаће производње

Да ове две болести, куга и колера, ишчезну из Европе допринеле су у првом реду врло строге санитетске мере предузете са стране власти, као и — што је врло важно — свесно помагање народа властима на њиховом уклањању.

За уклањање вариоле играла је поред наведених мера највише обавезна и присилна вакцинација целокупног становништва. Ова се мера још и данас обавезно провађа у великој већини европских држава, те је због тих мера данас ширење вариоле у Европи сасвим онемогућено.

Промотримо ли остале заразне болести код западних народа, видећемо да су оне сведене готово на минимум и да су се задржале само оне заразне болести против којих се данас не може с много успеха борити, и које нису ни економским подизањем народа и затим и овде облигатном вакцинацијом. Можда ни код једне друге болести се не налазе здружене све хигијенске мере као код сузбијања ових трбушних зараза. На том пољу има да се ради код нас доста, док се не достигне ниво хигијенске културе западних народа.

Кад би даље заређали све болести, нашли би и друге заразне болести које су много више раширене код нас него на страни. Од свих осталих напоменућемо само једну страшну болест, која односи годишње доста сасвим сувишних жртава, а то је беснило. Она не спада у болести прљавштине, нити зависи од економског стања него је она мерило изразито народне необавештености, недисциплине а често пута је последица изигравања и лабаво-

гршења законских прописа. Ова је заразна болест код појединих културних народа потпуно нестала, док су код нас хиљаде људи сваке године уједени од бесних животиња.

Благодарећи огромном напретку науке, данас је могућа као најсигурнија предохрана против многих страшних болести, т. зв. вакцинисањем или пелцовањем.

Овај начин сузбијања заразних бозести је врло важан, код неких болести релативно могућ, али ни у ком случају не би требало да се заборави ни спровођење других хигијенских мера за спречавање ширења заразних болести. Нажалост ни вакцинисање се код нас не врши у довољној мери, иако за то постоје могућности и материјал одличне каквоће и врло јевтин. Два завода: Централни хигијенски завод у Београду и Школа народног здравља у Загребу приправљају ове препарате и дају их уз врло ниску цену а често пута и потпуно бесплатно.

Недовољна обавештеност народа ту игра главну улогу.

Код нас је често пута немогуће тражити друге мере за сузбијање заразних болести осим вакцинације, те се, за сада, у пропагандистичко-просветним хигијенским предавањима мора безусловно далеко више пажње посвећивати овом питању него што је до сад био случај.

Научити наш народ да тражи лекара, у неким крајевима је још увек најважнији проблем, а тек онда га довести дотле да верује и да извршује његове наредбе и слуша савете.

Постоји још једна ствар коју треба много више пропаговати на предавањима а то је дезинфекција. Она као да је била заборављена.

За многе и многе је потпуно непознато да постоје дезинфекциона средства, а где су још од тога далеко да их примењују у свом животу.

Како се деца излажу заразе

Поучити народ како ће се понашати код које заразне болести и код заразних болести у опште ствар је врло сложена и тешка, те се не може постићи брзо ни за краће време. Има много фактора од чега зависи хигијенска култура једног народа, од којих само најважније укратко споменусмо, а то су они који се не могу ни лако ни брзо мењати.

О томе свему било је довољно материјала и података на I земаљ. хигијенској изложби која је корисно послужила и у раду на сузбијању заразних болести.

Државна производња серума и вакцина у нашој земљи

Док су у другим европским државама били подигнути Заводи за производњу серума и вакцина већ крајем прошлог века, код нас се приступило подизању ове врло важне институције тек после рата. За време рата увидела се огромна важност ових установа којима се има захвалити да није дошло у светском рату до већих епидемија. Да је постојао у предратној Србији такав један завод не би српска војска за време Балканских ратова толико страдала од разних трбушних заразе наročito колере.

Одмах после рата је одлучило наше тадање Министарство народног здравља, на предлог епидемијске комисије, да се подигну заводи код нас који ће нас снабдевати серумима и вакцинама.

С производњом вакцине се почело готово непосредно после рата, док је производња серума чекала пуних десет година, да отпочне са

svojim radom. 1929 jula meseca su pušteni prvi naši serumi u promet. Serumi su primljeni u javnost s dosta nepoverenja, kao što se primaju i sve naše stvari. To nepoverenje nije dugo trajalo. Ubrzo su se lekari uverili da je naš serum po kvalitetu, kao i po svom delovanju ravan sa stranim serumima.

Posle četiri pune godine opstanka našeg seruma možemo danas mirne duše reći da je naš serum u svemu odgovara stranim serumima i da ni u čemu za njim ne zaostaje.

Za ove četiri godine nije se dogodilo ništa što bi poremetilo pouzdanje u naše serume. Zavodi proizvode u glavnom ove vakcine i serume: vakcinu protiv difterije, tifusa, šarlaha, dizenterije, velikog kašlja, kolere i dr.; serum protiv difterije, šarlaha, tetanusa, dizenterije, zmijskog otrova i dr.

za 40—80% spuštajući se na istu visinu kao i domaći preparati.

Veliki napredak je učinila naša država što je zavela i vrlo strogu kontrolu za ovu vrstu proizvodnje kako naših tako i svih stranih proizvoda.

Svi preparati moraju proći kroz Ured za kontrolu lekova biološkog porekla i strani i domaći. Kao znak da su kontrolisani nose oznaku Ureda.

Naši Zavodi za proizvodnju su odlično snabdeveni, propisno uređeni i ne zaostaju po svom uređaju za stranim Zavodima.

Centralni higijenski zavod u Beogradu i Škola narodnog zdravlja u Zagrebu imaju svoje lepo uređene farme gde su smeštene životinje od kojih se dobivaju lekoviti serumi: Torlak kraj Beograda i Kalinoviću nedaleko od Zagreba.

Za ovu vrstu posla nije bilo stručnjaka u našoj zemlji, nego su se morali formirati na strani.

Zgrada za proizvodnju seruma Centralnog higijenskog zavoda na Torlaku

Otvaranjem dva Zavoda za proizvodnju lekova biološkog porekla, pri Centralnom higijenskom zavodu u Beogradu i Školi narodnog zdravlja u Zagrebu, pored ostalih koristi koje pruža ta proizvodnja u mirno i mobilno vreme, ona daje i priličnu uštedu zemlji. Ranijih godina se uvažalo iz inostanstva za 6—8,000.000·— dinara godišnje raznih seruma i vakcina, a danas se uvaža još jedva za 6—800.000 dinara.

Državna proizvodnja je učinila još jednu veliku stvar:

Puštanjem u promet preparate za 40—80% nižu cenu učinila je ove neophodne lekove pristupačnim i najsiromašnijim. Snižene cene državne proizvodnje imale su veliki uticaj na cene stranih proizvoda: i one su posle kraćeg vremena pale

Broj stručnog osoblja, kao i pomoćnog osoblja je dovoljan.

Danas radi na državnoj proizvodnji sedam lekara i tri veterinara, petnaest laboranata i oko 40 drugih pomoćnih osoba.

Ustanove imaju prihode od svojih proizvoda i to su takvi, pored sveg sniženja cena, da one pokrivaju u glavnom sve troškove proizvodnje, te se mogu izdržavati same iz svojih prihoda.

Kapacitet ustanova je vrlo veliki a u slučaju potrebe uz male finansijske žrtve i povećanje pomoćnog osoblja može se udesetostručiti. To je važna činjenica. Ona nam daje garanciju da ne možemo biti iznenađeni ma šta naišlo.

Ova dva Zavoda su dovoljna za čitavu zemlju i nema ni potrebe ni smisla da se podižu novi.

D-r Dimitrije Kalić

MALARIJA

Malarija može se smatrati kao jedna od najraširenijih zaraznih bolesti u celom svetu i zaista je prava društvena bolest, koja pogađa samo u Jugoslaviji po približnoj statistici preko 600.000 stanovnika. Uzimajući u obzir hronični tok malaričnog oboljenja, njegovu dugotrajnost, teške posledice po organizam, znatan gubitak radne sposobnosti obolelih i slabljenja odbrambenih snaga organizma protiv drugih infekcija, mora se priznati da je malarija zaista veliki neprijatelj našeg zdravlja. Borba protiv tog neprijatelja zahteva napornu i dobro organizovanu akciju države i društva.

Borba protiv malarije nije samo suzbijanje parazita — prouzrokovača — pomoću lekova, već naporna i složena akcija protiv terenskih i topografskih uslova, koji omogućavaju i potpomažu množenje i opstanak prenosioca malaričnog parazita, specijalne vrste komaraca — anofelesa. Ova borba protiv malarije u isto vreme obuhvata niz mera na direktnom suzbijanju anofelesa, počevši od jaja, pa do odraslog insekta. Pored lečenja malaričara preventivna akcija na predohrani zdravih specifičnim sredstvima je preduslov uspeha na suzbijanju malarije, u malaričnim krajevima.

Malarično pitanje kao problem socijalno-medicinske politike, zauzima jedno od najvažnijih mesta među ostalim pitanjima. Prići rešavanju

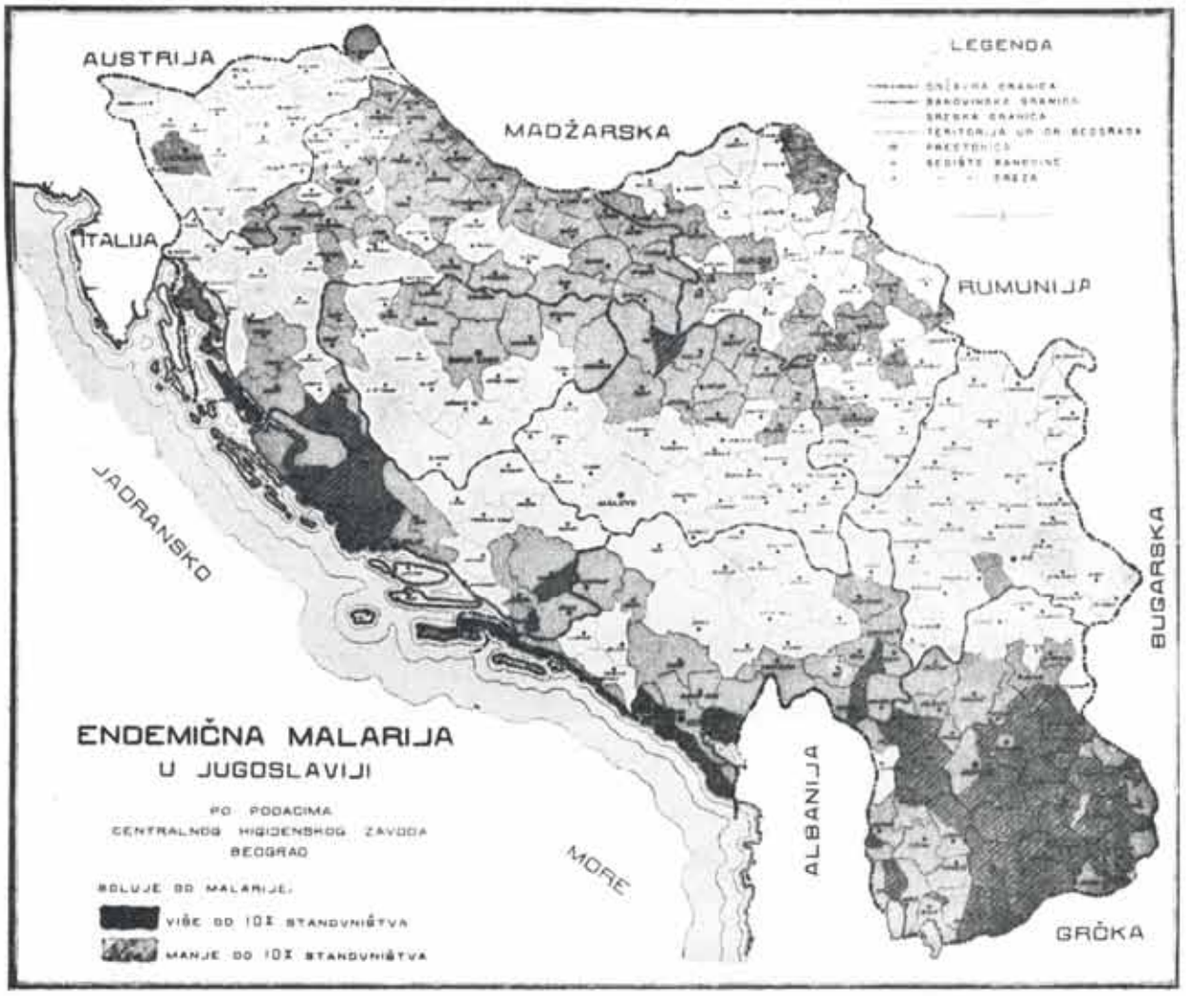

Raširenost malarije

Organizovana pak borba protiv bolesti od strane socijalno-medicinskih ustanova u Jugoslaviji postoji svega jednu deceniju. Ona nije raspolagala dovoljnim sredstvima da bi se to društveno zlo, koje se duboko ukorenilo u narodno telo, potpuno suzbilo te prema tome nije još uspelo iščupati ga iz naroda.

tog problema je moguće samo pomoću širokih socijalno-medicinskih metoda. Jedna od korisnih i efikasnih metoda pri suzbijanju socijalnih bolesti zasniva se na svesnoj saradnji naroda u toj borbi. Stoga u interesu suzbijanje malarije neophodno je potrebno upoznavanje širokih narodnih slojeva sa problemom malarije u celini pomoću

propagande i pouke. I Higijenska zemaljska izložba je imala za cilj da između ostalog ogromnog poučnog materijala prikaže u specijalnom otseku i malarični problem, u koliko je raspolagala sa sredstvima. Išlo se zatim da se upoznaju široki slojevi naroda o svim pitanjima u vezi sa malarijom, o prirodi oboljenja, način širenja i suzbijanja. Sve je to bilo prikazano slikama, mulažama, modelima itd. U tom obimnom materijalu bilo je sadržano:

Geografska raširenost malarije u Jugoslaviji po banovinama i statističke podatke u vidu diagrama i grafikona. Oni su pokazivali da u Jugoslaviji boluje preko 600.000 stanovnika, pri čemu najveći morbiditet pada na Vardarsku banovinu. Za Vardar. banovinom sleduje po rasprostranjenosti malarije Primorska banovina, zatim Zetska i Savska.

Ekonomska šteta, koja približno izračunata u dinarima iznosi preko 120.000,000.

Raspodela vrsta malaričnog parazita, različita u vezi sa klimatsko-topografskim uslovima pojedinih krajeva. U Vardarskoj banovini parazit tropske malarije (plazmodium falciparum) najčešće se susreće, nego u drugim banovinama.

Izazivač malarije je bio pretstavljen na izložbi u vidu slika u bojama iz kojih se utvrđuje morfološka razlika između triju vrsta: plazmodium-a vivax-a — izazivača trodnevne malarije, plazm. malarije prouzrokovača četvorodnevne malarije i plazm. falciparum — parazita tropske forme. Prema svakoj vrsti parazita na izložbi su prikazane krivulje temperature malaričara za vreme nastupa bolesti. Fotografske slike malaričara davali su jasno pojam o malariji, kao o jednoj teškoj bolesti.

Prenosilac malaričnog parazita — anofeles prikazan je bio u nizu slika i tabela, iz kojih se mogla lako videti njegova biologija i uloga u širenju malarije. Biologija anofelesa bila je prikazana počevši od jaja larve lutke pa do odraslog insekta.

Prikazivanjem biologije objašnjavaju se mere i način suzbijanja anofelesa pomoću: petrolizacije stagnantnih voda, zaprašivanja površina voda sa pariskim zelenilom, fumigacijom, primenom bioloških metoda i dr. Na izložbi je bila istaknuta velika zbirka neprijatelja anofelesa: insekata, ptica i riba. Između riba naročito mesto zauzima riba gambuzia, koja je u stanju da energično uništava larve anofelesa.

Mehaničke metode odbrane od anofelesa bile su prikazane u vidu komarnika i modelom kuće propisno zaštićene mrežom od komaraca. Na izložbi je bio skupljen veliki materijal za propagandu: plakati, letci, popularna izdanja i stručna ispitivanja malaričnog problema.

Po celom malaričnom otseku bila su raznešćena specifična i narodna sredstva protiv malarije. Iz prikupljenog medikamentoznog materijala mogle su se videti poslednje tekovine farmaceutske i hemoterapeutske tehnike za lečenje malarije.

Kao dekorativni deo malaričnog otseka bile su umetničke slike različitih malaričnih predela.

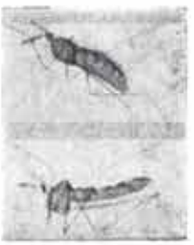

Anofel — prenosilac malarije

Ispitivanja izvedena u Jugoslaviji o prirodi i raširenosti malarije pokazala su, da to pitanje nije jednako u svim krajevima niti se može svugde na isti način rešavati. Uočena je potreba daljeg proučavanja, ali isto tako i potreba široke akcije na prosvećivanju odnosno na upoznavanju naroda o svemu što je u vezi sa ovom narodnom bolesti, koja nanosi tolike štete narodu i državi.

D-r S. Ramzin

Iz otseka, malarije

Асанација насеља

Не може се порећи факат, да је светски рат, поред својих ужасних и недогледних рђавих и тешких последица, оставио и по нешто добро: интензивнији живот у свима правцима делатности човека; нивелисање великих разлика у цивилизацији народа и подизања стандарда његовог живота и културног нивоа уопште. Ово нарочито важи за мале и мање просвећене народе, који су за време и после рата имали прилике да прођу многе напредније и културније земље и да виде како ти народи живе и раде.

Ако се само погледа у статистичке податке свих грана наше делатности пре и после рата у квалитативном и квантитативном погледу, наићи ће се на огромну разлику и велики напредак после рата. Има појединих врста радова, чије се повећање после рата, према предратном добу, пење и до 80%. Грађевински напредак и рад чини посебан део, који обухвата засебну студију по струкама и важности својој.

Хигијена насеља са добром привредом најјачи је ослонац како појединца, тако и сваке заједнице, општине и целог народа. Није потребно нарочито наглашавати, да наша села, па често и вароши, нити су хигијенски уређене, нити се у њима живи хигијенски. Често се после рата подижу велелепне палате с великим луксузом и раскоши, али то не значи да оне одговарају условима савремене хигијене.

Доиста су потребни закони, прописане уредбе и правилници о уређењу градова и насеља. Они садрже главне правне и техничке одредбе уопште. Желети је, само да се у њима обрати већа пажња на хигијенско уређење. Али, ништа неће помоћи и најбољи закони и најмодернији правилници, ако остану мртво слово на хартији, ако се не примене и не извршују и ако у народу нема разумевања и воље за то.

Намеће се питање, како да извршимо асанацију наших насеља; могу ли се за ово израдити неки прописи и закони и по њима шаблонски вршити посао? Свакако не. У разним местима, која су се развила под различитим околностима и условима, као што је то случај са нашом земљом, мора се приступити разним методама, да би се постигао исти циљ. Груписано село решаваће своје хигијенско уређење сасвим друкчије, него негруписано. Затим,

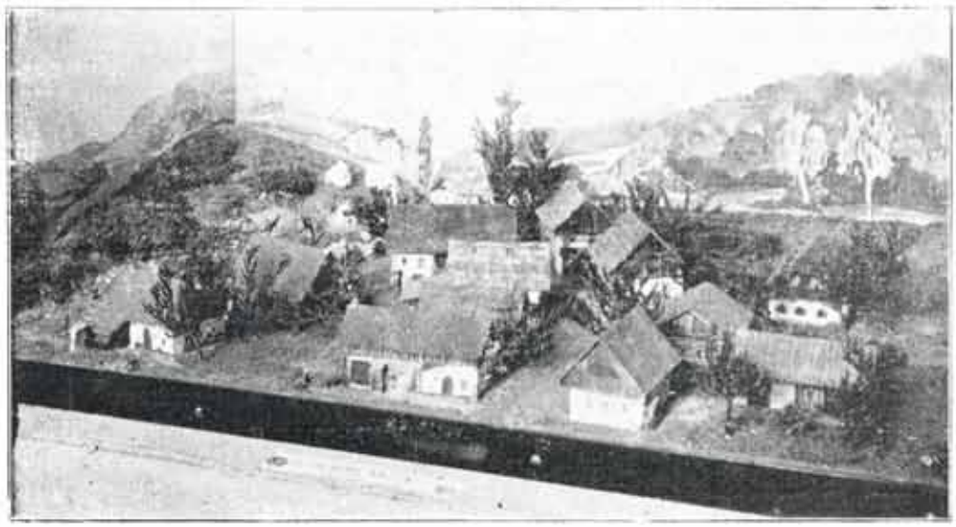

Село лепљеног типа

Хигијенски уређено домаћинство

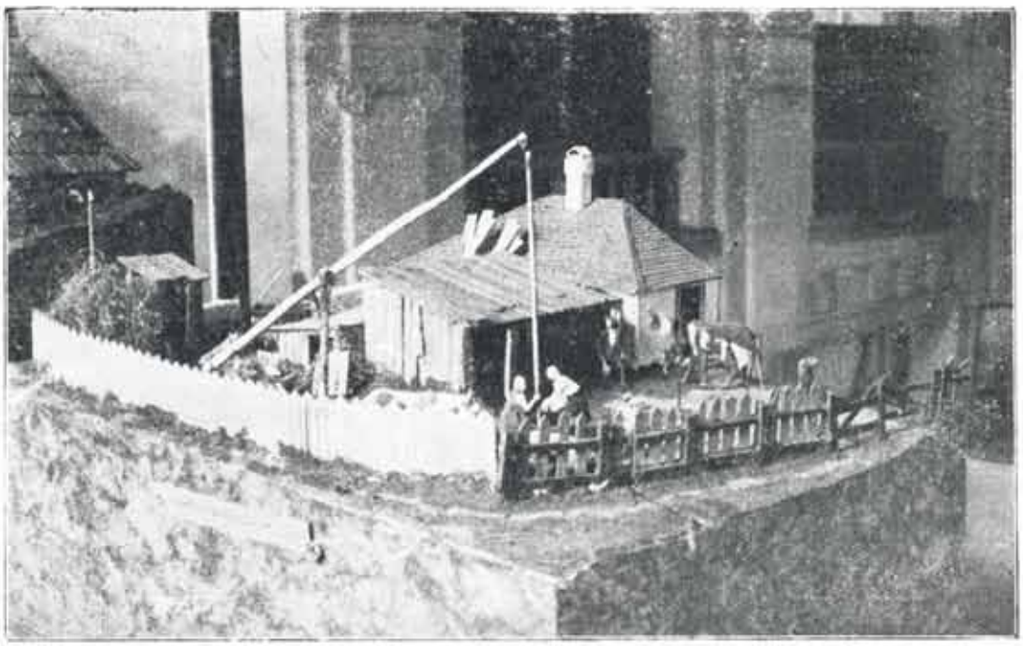

Нехигијенско газдинство

за начин хигијенског уређења насеља игра велику улогу његов географски и топографски положај; распоред улица, грађевина и плацева, теренске прилике уопште; економско стање, ступањ културе, историјски значај и др.

Ипак за нехигијенско насеље могу се поставити појединачни захтеви, до чијих се испуњења може доћи разним путевима. Како је хигијенско уређење наших насеља различито због напред поменутих разлога, преуређење њихово биће веће или мање. Код сасвим нових насеља ово је уређење много лакше извести, јер се може изабрати и суво, оцедито место, заклоњено од ветра; углавном изложено југоистоку; а довољно пространо за развијање. Овде је лакше решити питање снабдевања водом; затим избећи мочварне пределе. Саобраћајне везе са другим местима од првокласне су важности,

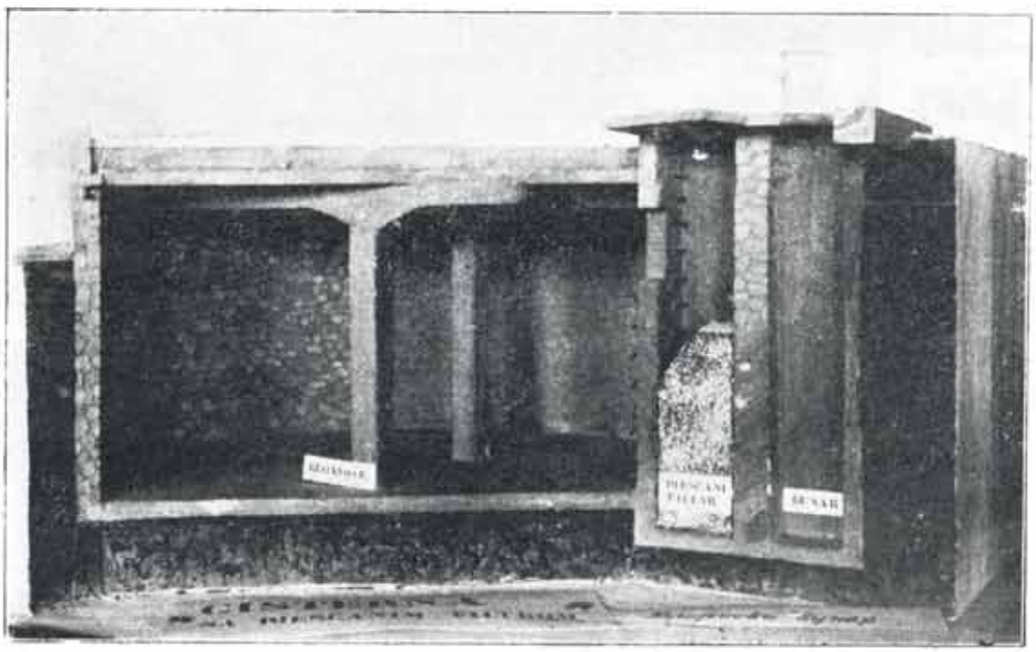

Цистерне за скупљање воде

Хигијенски уређено газдинство

Кућа са мансардом

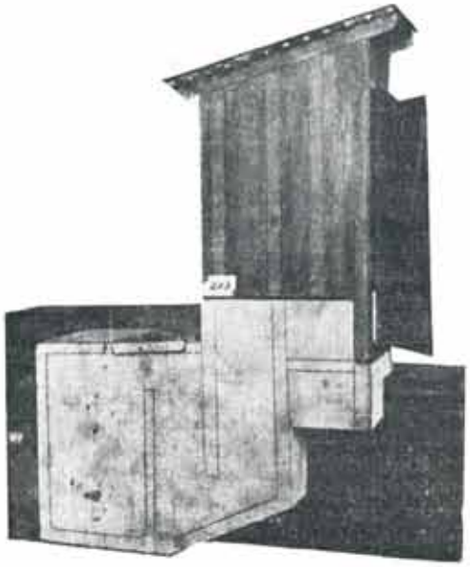

Хигијенски уређен нужник

Нехигијенски нужник

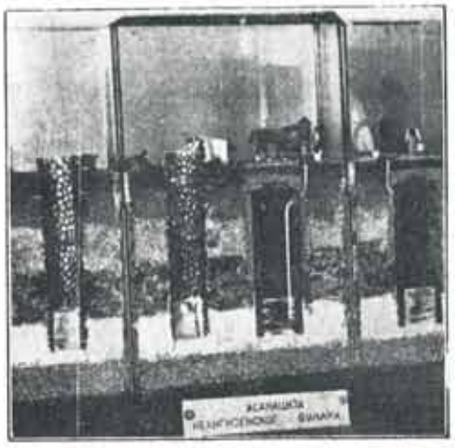

Асанација нехигијенског бунара

Кућа од камена

Нехигијенска сеоска кућа

јер богатство природе без пута не значи ништа. Распоред улица, групасање кућа, нивелација, канализација и друго спроводи се по потреби и природним условима.

С насељима, која су већ изграђена, ствар стоји сасвим друкчије. Ту се мора водити рачуна: о материјалним интересима, о појединим обичајима, који су дубоко зашли у народним живот, о могућностима спровођења модерне хигијене уопште. И кад се све рационално и идејно реши као проблем, често се дође до таквог резултата, да би најбоље било иселити такво насеље и преместити га на друго место.

Тип куће се разликује у разним покрајинама. Величина, распоред и материјал за кућу одговара приликама, навикама и поднебљу тога краја: зато се куће по истом плану и од истог материјала не могу правити, нити укалупити и применити у свима крајевима земље. Кад нам је кућа од доброг материјала, довољно пространа, са добрим распоредом, видна и сува, онда се бринемо и за друге, привредне зграде.

Иста кућа асанирана

Здрава кућа са тремом

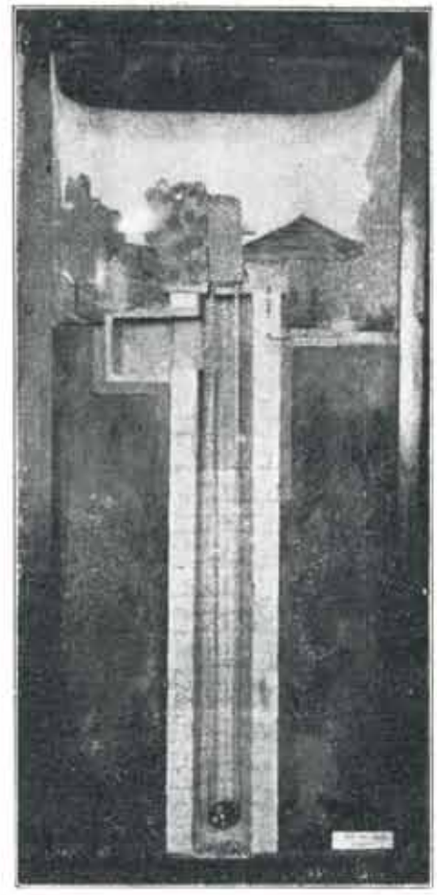

Хигијенски уређен бунар

Хигијенско уређење газдинства даје поуздану основу за напредовање и у здравственом и економском погледу. Морају се одбацити празноверице, разне заблуде, наслеђен начин живота и друге штетне навике, што све заједно са незнањем ствара болести, беду и сиромаштво.

Распоред зграде и осталих објеката врло је важан за уређено домаћинство. Из изложних слика које претстављају само део многобројних модела изложених на изложби види се јасно један од добрих распореда. Не могу се у близини или крај бунара поставити штала, ђубриште, нужник. Растојање мора бити од 15—30 м. што зависи од просторности земљишта и месних прилика.

Кошеви-амбари-силоси неопходно су потребни сваком домаћинству. Прошла зима је показала колико вреде резерве у људској и сточној храни.

Хигијенски уређене стаје за стоку и паметна исхрана даће изврсне резултате и исплатиће десетоструко домаћину уложени труд и новац. Хигијенски свињац исто тако је важан за гајење свиња. И кокошарник мора имати све услове, па да се од пернате живине има лепе користи. Некада су људи то остављали женама, да оне узгред воде бригу о живини и од продаје поткепе своје најнужније потребе. Сад се увидело, да је то врло уносан посао, ако му се обрати потребна пажња.

После великог рата почело се више радити у свима правцима, па и на хигијени кокошарника. Доста је урађено, пробуђен је већи интерес код народа, и он осећа потребу за хигијенски уређеним кокошарником, али има још много да се ради.

Ђубриште је такође једна потреба. Бетонско ђубриште са осочном јамом, где се слива осока и одатле се ђубре кваси кад се осуши и преврће на време, даје

Нехигијенско двориште

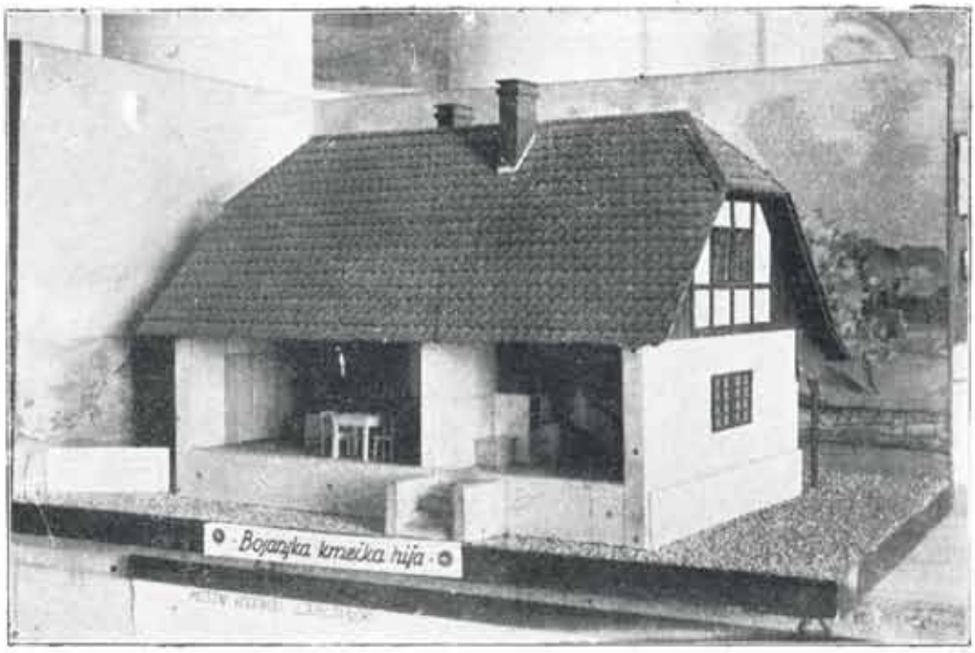

Босанска уређена кућа

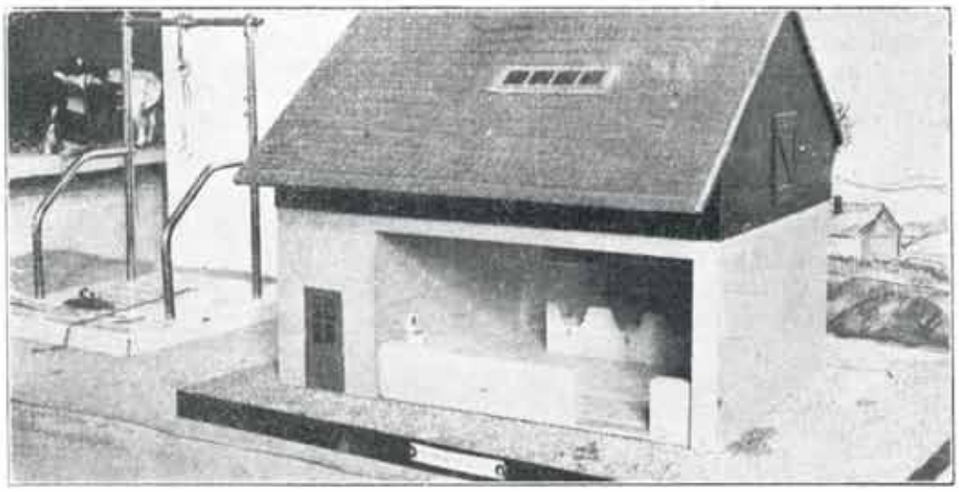

Хигијенске стаје

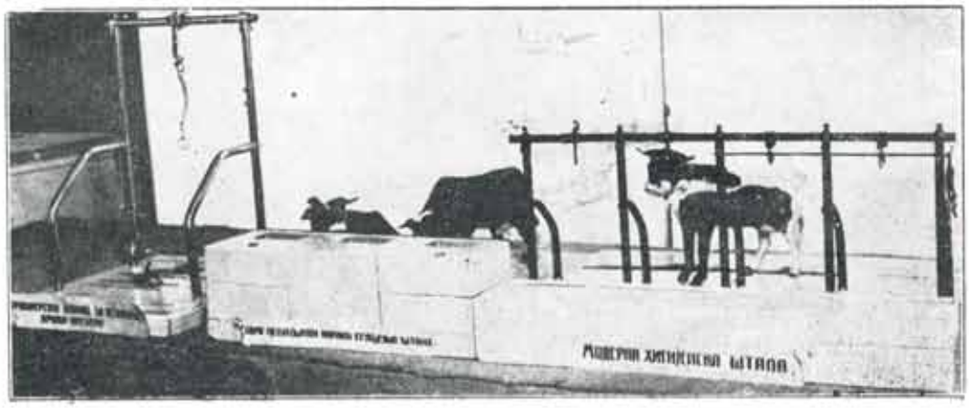

Хигијенски уређене стаје

извршно зрело ђубре које је тако потребно нашим њивама, а тим се начином чувања ђубрета спречава размножавање мува, великих непријатеља човекових.

Довољна количина здраве воде за пиће и друге потребе животно су питање домаћинства. Где нема довољно добре воде, ту нема здравља, ни напретка, ни за људе ни за стоку. Није случајно распитивање родитеља, који желе да удају своју кћер, одакле се снабдева водом кућа, из које је момак.

Хигијенска сеоска кућа

Најсавршенији начин за снабдевање водом је хигијенска пумпа. Али то није могуће свуда спровести, јер нема услова са то или је сувише скупо. Чесме са изворском водом такође су добре за снабдевање водом. Затим долазе хигијенски бунари. Сваки се бунар може асанирати-поправити и претворити у хигијенски, као што се могу и куће и остале зграде поправити у колико су грађене од тврдог материјала.

Купатило је исто тако саставни део једне хигијенске куће па ма и најпростије. оно је добро дошло за њене становонике. Ако се за то нема могућности, подижу се јавна сеоска купатила за ђаке и одрасле. Ако нема у близини река за купање, подижу се и летња купатила са плажама од песка и басена.

Најзад, материјал игра врло важну улогу за изградњу грађевина у уређеном газдинству. Уштедети се може и на другој страни. Са добрим упутом и применом савремене технике при подизању грађевина на сеоском имању много се може уштедети и побољшати хигијенско и привредно стање сељака.

Прва хигијенска изложба у Београду покушала је да својим одељком за асанацију прикаже нехигијенску и хигијенску страну нашег насеља и показала у главном пут, којим треба ићи за опште добро нашег народа.

Признавање модела, нацрта и фотографија нехигијенских и хигијенских објеката очито и упадљиво сваком посетиоцу. *Ing. В. Томашевић*

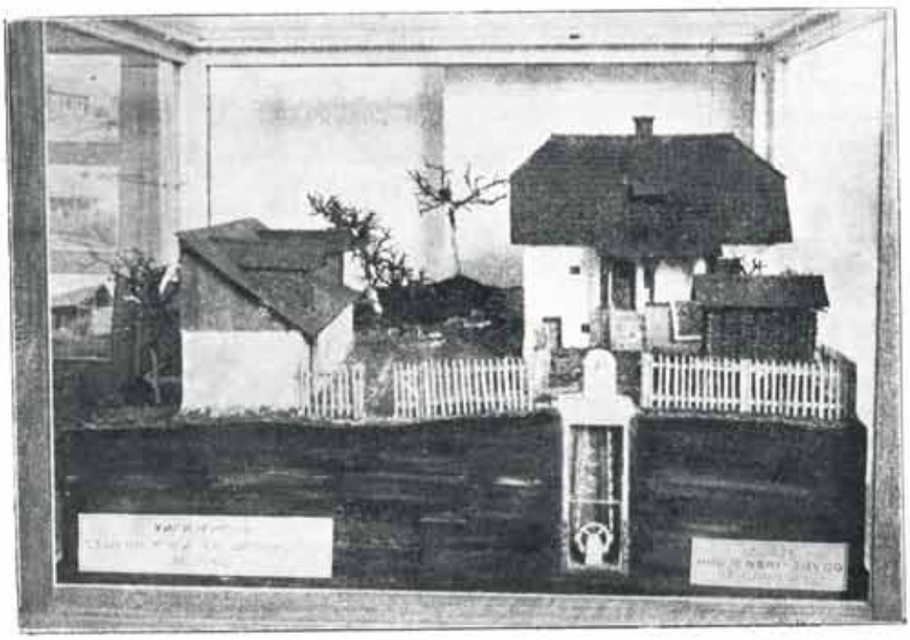

Хигијенска кућа и бунар

ZDRAVSTVENO PROSVJEĆIVANJE

Čovjek udešava svoje ophođenje prema prilikama u kojima živi. Tako rade svi organizmi. Oni ljudi i oni narodi, koji ne mogu ili neće da se prilagode, propadaju. Da se čovjek pravilno snađe u svijetu, pomaže mu i njegova narav, bar za najkrupnije potrebe. Što je život postao spleteniji i teži u novim prilikama, postojale su i sposobnosti, koje je naslijedio po svojoj naravi i imao ih od poroda, sve nedovoljnije. Zato je čovjek bio prisiljen, da se u svijetu održava umno: svojim ili tuđim iskustvom. On mora da uči. Svrha učenja je da učenika osposobi za nove prilike života, da se u njima snađe s najmanje štete odnosno bola. Cilj je odgoja obrazovanje. Znači, dati čovjeku takav karakter, da u svakoj prilici ispravno odgovori na probleme, koje mu život postavi.

Karakter odraslog čovjeka izrastao je iz ljudske urođene naravi — kao proizvod nasleđa od roditelja i preda — preuđešene odgojem t. j. djelovanjem svega onoga što na nas utiče poslije rođenja i što se obično zove kultura i civilizacija. Čovjek živi u društvu, pa je zato i neminovan uticaj društva na čovjeka.

Priroda je snabdjela čovjeka s nagonom, da ga čuva od nesreće i propasti. To su prirodne sposobnosti: refleksi i instinkti. Pomoću njih održava priroda ljudski rod i pojedinca od propasti i nezgoda, ako ih slušaju.

Priroda je predvidila sve potrebe čovjeka. Ona mu dozvoljava, da bira sredstva i načine, pa da zadovolji te potrebe, ali na njegov vlastiti rizik. Priroda dozvoljava, da se čovjek dotjera vježbom i ponavljanjem u načinu, kako da potrebe zadovolji, da ih podmiri najbrže, najzgodnije i sa najmanjim utroškom energije. Taj najprikladniji način dotjeranog nagonskog pokreta da se podmiri potreba, zovemo navikom. Ona postaje stečeni refleks.

Instikata ima dvije vrste: a) kojima se održava rod (vrsta, species) i b) kojima se održava pojedinac (individuum). Instinkte treba podmirivati pametno. Zato je priroda — uvodeći ekonomiju u svoju produkciju — razvila um, stvarajući živčevlje i mozak u organizmima. Namera je prirode, da sve djelovanje živih organizama stavi pod kontrolu mozga.

Ima životinja, koje nemaju ni živčevlja, ni mozga. One se snalaze u životu na taj način što odgovaraju najprikladnije na hemijske i fizikalne podražaje iz spoljašnjeg svijeta — pokušavanjem. Ako ne uspiju, ponavljaju pokret dok ne uspiju, ili se ne zamore. Savršeniji organizmi imaju već određeni put svoga ophođenja. Oni odgovaraju određenije na vijesti iz spoljašnjeg svijeta. Tako se neki organizmi okreću prema pravcu nadražaja, koji im gode ili se, što više, cijelim tijelom prema njemu krenu. Takvih načina ponašanja nalazimo i u čovjeku. Tako bijela krvna zrnca hrle na mjesta u tijelu u koja su klice prodrle ili što drugo nadošlo, što tijelu ne pripada.

Što je živčevlje postajalo sređenije, to je naravno i životinja postajaja sposobnija za život. Za pouzdanije i jače primanje raznih osjećaja razvila je priroda kod životinja posebne pribore za primanje osjećaja — čula: uho, oko, nos, jezik itd. Ali je trebalo i nešto, što će sve vijesti iz spoljašnjeg i unutarnjeg svijeta srediti i odrediti im prikladan odgovor. To je zadaća mozga.

Tako se ovaj pribor razvijao od običnog neodređenog živčevlja preko živčanih čvorova i

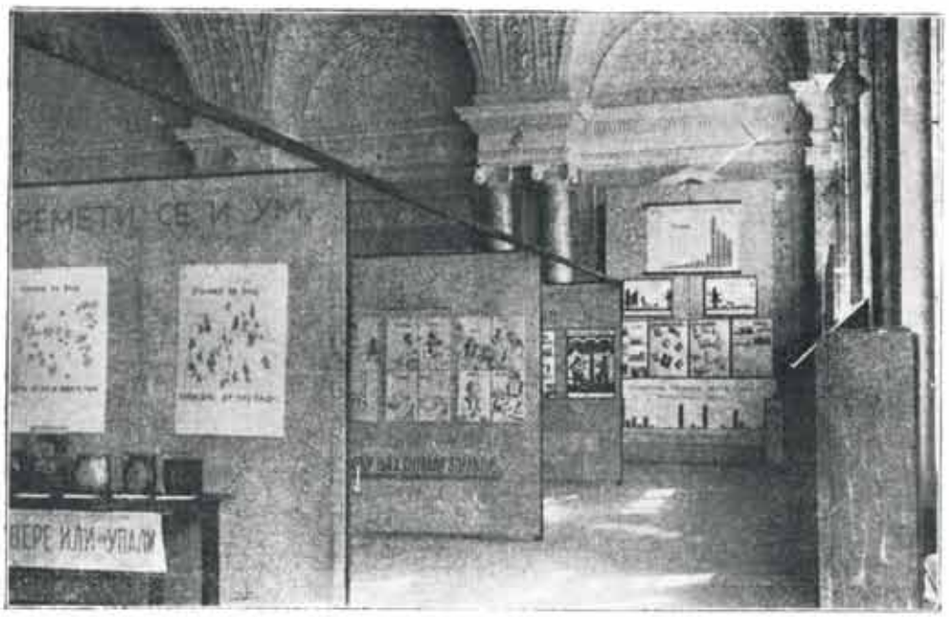

Iz otseka za prosvećivanje

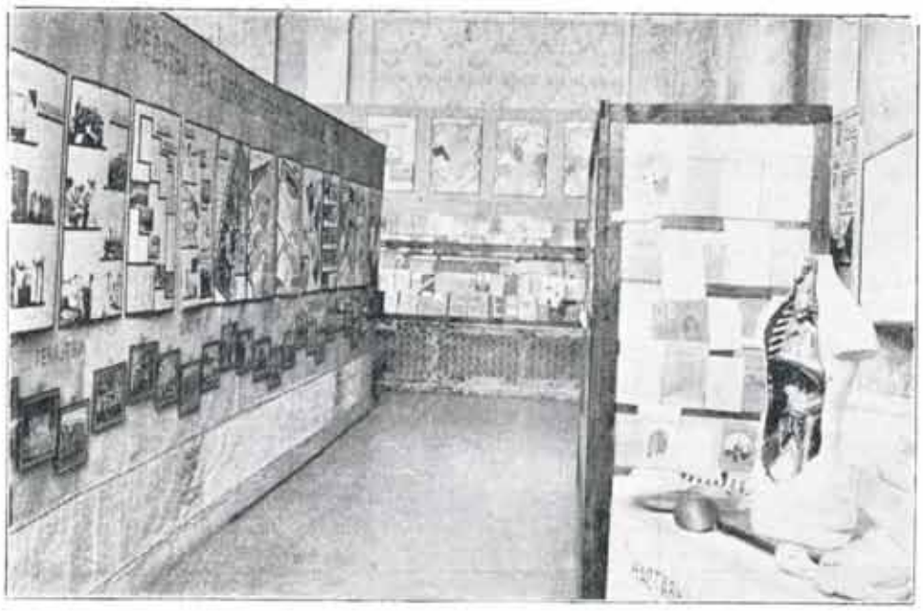

Opšti pogled na otsek

hrptenice do mozga čovjeka. Mozak prihvata kontrolu organizma. On caruje i vlada.

Instinkti određuju općenito, kakvo će ophodenje zauzeti čovjek spram neke pojave, ali koje će baš ponašanje odabrati i izvesti zavisi od uma, od iskustva čovjeka i njegove navike.

Što je srazmera između mozga i hrptenice, i između moždane opne i mozga manja, to je životinja umno na nižem stepenu. Kod čovjeka su te srazmere velike. Dakle od razvitka mozga zavise sposobnosti životinja. Ribe uče, ali malo i sporo. Zato nisu preduzimljive. Ptice i sisari su sposobniji za učenje od riba. Oni su i preduzimljiviji. To je vjerovatno zbog toga, jer imaju stalnu tjelesnu temperaturu, pa i mozak može stalno raditi. Oni se mogu umno razvijati, jer ih roditelji duže odgajaju i štite. Za vrijeme svoga djetinjstva, koje traje dugo, uči se mladunčad od starijih igranjem, podražavanjem i vlastitim iskustvom. Mačka i svinja slabo uče, pas i konj su razumniji.

Uticaj mozga na čula

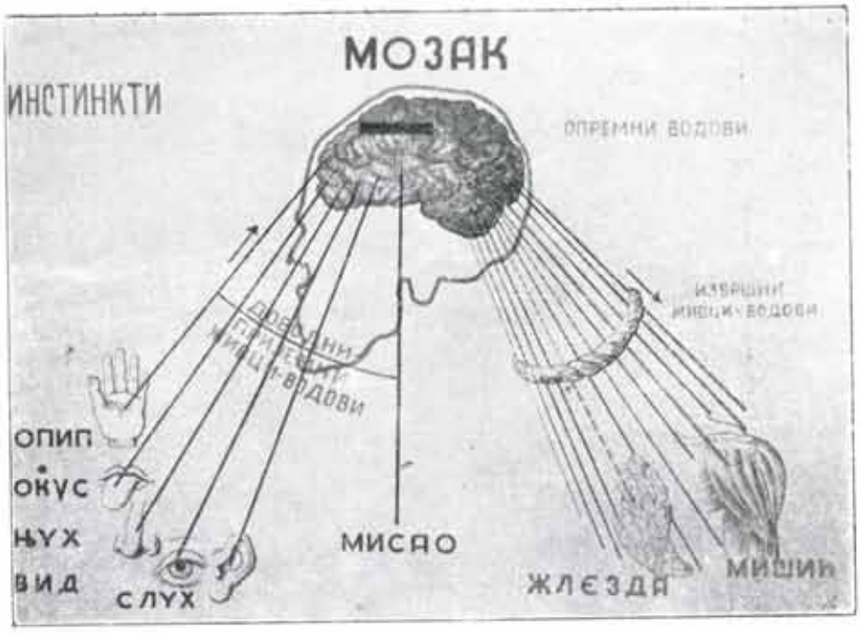

Mozak caruje — ali dok je zdrav. — Svaki dio tijela ima u njemu svoju centralu.

Ako se mozak poremeti, pomete se i um. Mozak se radom — upotrebom — razvija, kao i drugi dijelovi tijela. Od nerada zatupi. Zato je mozak djeteta slabije razvijen od mozga odrasloga. Mozak se poremeti u djelovanju, kad ga pritisne gnoj, mnoštvo vode ili izraslina, od potresa udarcem (nesvijest) ili od upale, kao kod sifilisa (paraliza), ili ako se ozledi, kad ga pritisne krv iz prsnule krvne žile (kap) itd.

Učenjem stičemo naučeno ophodenje. Ovo veštačko ophodenje je preudešeno ponašanje ili tuđim iskustvom, prirodeno ponašanje. Djelovanje, za koje smo našli da je prikladno, ponavljamo u istim prilikama. Ono nam postaje navika. Učenjem (iskustvo) stičemo navike u mišljenju i ponašanju. Onaj čovjek je najsposobniji, koji ima takve navike, koje najbolje odgovaraju potrebama života. Za to čovjek mora da uči, da se održi. Od navika jedne su od najglavnijih *zdravstvene navike*.

Čovjek uči na tri načina: a) pokušava dok ne uspije, b) podražava uzore i c) misli da pronađe najzgodnije. Kako je zdravlje najvažnije dobro, to treba imati prikladne navike, kojima ćemo ga održati. Isto tako je potrebno učiti se na svatri naći na u cilju čuvanja i održavanja zdravlja i na iznesenim osnovama.

Za ljudske težnje i naprezanja mogli bi reći, da im je iskon (poriv, impuls) pet želja — ideja: ideja koristi, ideja pravde (dobra), ideja lepote ideja istine i ideja Boga. Ovo su vrednosti ili dobra, kako ih naziva čovjek, jer njihovo oživotvorenje vodi čovjeka sreći, a čovječanstvu obezbeđuje opstanak. Dakle, na tim idejama počiva svijet. Ali sva naprezanja oko dobra (vrednosti) može vršiti samo zdrav čovjek. Od toga zavisi cijelo naprezanje čovjeka za zdravlje. Zdravlje drži čovjeka i svijet. Zdravje pak zavisi od reda, rada, umjerenosti i smišljenosti. Zato je razumljivo, da su ljudi od vajkada zdravlje najviše cijenili, a bolesti se bojali.

Raznim navikama trudio se čovjek, a raznim običajima nastojao je narod, da zdravlje očuva i da se bolesti oslobodi. Neuk čovjek u tom nastojanju nije mogao imati uspjeha, kao obučeni, jer neuk nema pravilnog shvatanja o zdravlju, o uzrocima bolesti i načinima liječenja. Čovjek treba da uči, da ima uspjeha u životu, pa i u čuvanju zdravlja.

Način učenja nauke o zdravlju mora biti prirodan — fiziološki: da budi interes zornim prikazivanjem i odabiranjem poznatih pojava za tumačenje, da vodi k zaključivanju koje i sami slušači

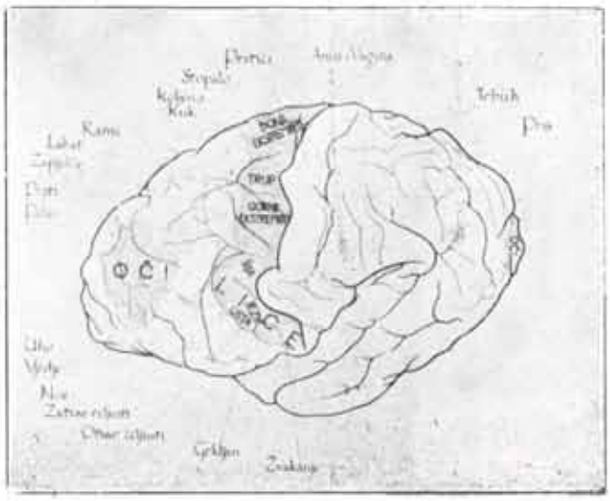

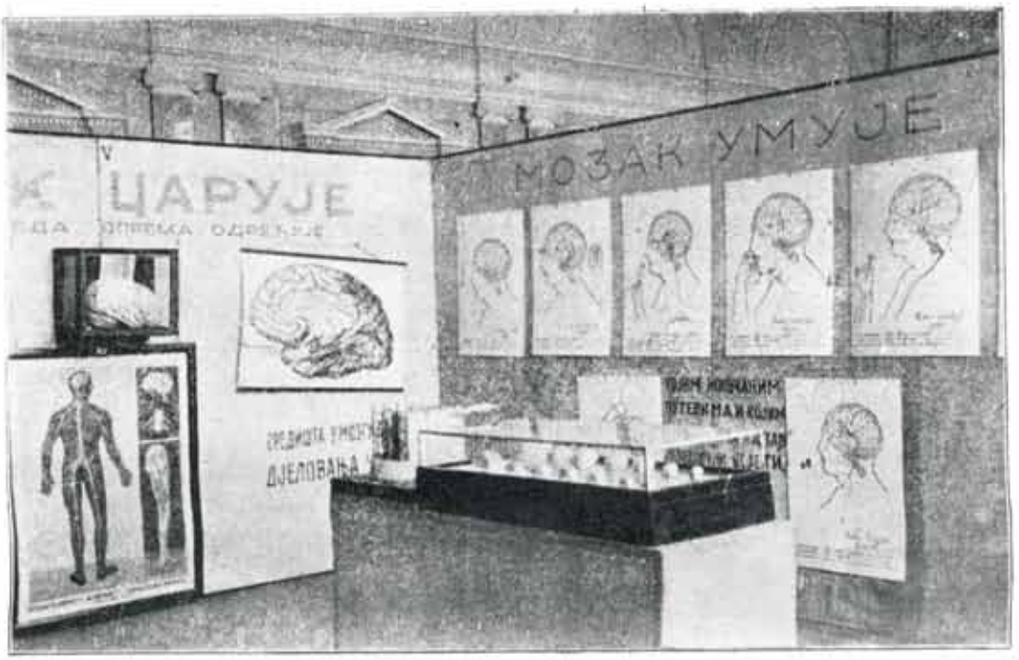

mogu da čine i da vježbom i ogledom uveri slušače, da je zaključak ispravan.

Na tom putu služi se ta nauka raznim sredstvima: razgovorom, predavanjem, tečajem, pretstavom, igrom, radiom.

Film je veoma podesno sredstvo za prosvjećivanje. Osobito tonfilm. Zdravstvena propaganda mnogo se je njime u našoj državi poslužila. Po cijeloj državi imamo aparata za projekciju filmova i mnogo desetina tisuća metara filmova stoji na raspoloženju i u upotrebi. Najveći je dio tih zdravstvenih filmova proizveden za naše potrebe, našim sredstvima i pod našom upravom. Nisu od manje vrednosti ni izložbe sa očiglednim i jasnim prikazivanjem svih aktuelnih zdravstvenih problema.

Budući da je zdravlje tako velika vrijednost, to je državna vlast kod nas preuzela na sebe najveći dio zdravstvenog odgoja. Pa i zdravstvene se zadruge naprežu, da doprinesu svoj dio u tom odgoju. Od privatnih društava najviše radi na zdravstvenom prosvećivanju društvo Crvenog krsta, Jugoslov. društvo za čuvanje na odnog zdravlja, zatim Lige protiv tuberkuloze i druga udruženja.

I državna vlast i privatna inicijativa upele su sve svoje sile, da sačuvaju naše narodno zdravlje

D-r J. Rasuhin

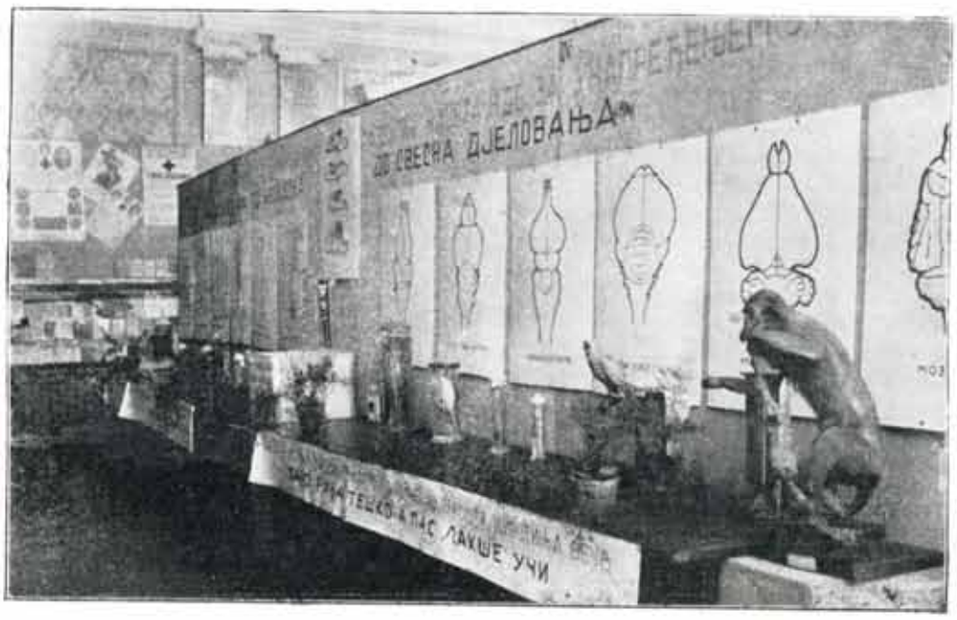

Организација рада на унапређењу народног здравља

У спровођењу утврђених мера и средстава за унапређење народног здравља веома је важно ко ће и на који ће их начин изводити. То вреди за све хигијенске акције, па и за хигијенско просвећивање. Потребна су средства,

Централни хигијенски завод у Београду

људи и смишљена организација. Као носиоци овога рада у ширим размерама јављају се: држава, општина, разна удружења и организовани народ. Као у свим питањима и овде избор зависи од саме акције, њене замашности и постављене задаће.

Држава је дужна да предузме разне социјално-хигијенске задаће и мере ширег значења на општу корист (решавање привредних, друштвених и просветних проблема опште важности у вези са здрављем) као и целокупно законодавство. Она је ту управо неопходна, јер је својом организацијом једина у стању да прими овај тешки терет. Она треба даље да одређује основна начела у свим питањима, доводећи у сагласност овај рад са општим државним и народним потребама. Од ње се с правом тражи надзор и покровитељство над свим акцијама, али је погрешно захтевати, да она спроводи појединачне мере. То није потребно нити би претстављало успешну и целисходну организацију и расподелу рада. Функције државе су утврђене и добро познате. Нагомилавање многих дужности ван оних неопходних бива на штету акције у сваком раду. Сигурно је да примена хигијене и извођење социјално-хигијенских акција боље и лакше успевају, ако пређу у руке другостепених власти, самоуправа и приватне иницијативе. То је већ по природи самог посла и по програму, који захтева у свом раду примењена хигијена.

Искуство је показало да локалне власти могу лакше и брже да решавају хигијенска питања у примени, ако су она већ начелно утврђена и у сагласности са општим потребама и захтевима државе. У овом ипак постоји разлика између села и града. Док у градовима према њиховим обележјима, начину живота и становништва, општине могу развијати социјално-хигијенску делатност у знатној мери, по селима су се показале за тај рад недовољно активне и у немогућности да га узму у програм према потребама и захтевима насеља. Организоване са тачно одређеним задацима, општине по селима не располажу нарочитим изворима за јачање прихода у ову сврху, и сама питања се јављају у нарочитој светлости и изискују у знатној мери индивидуалисање према месним приликама. У спровођењу хигијенских акција по селима преко општина постоје велике тешкоће, док комунална хигијена по градовима показује велики напредак. Успеси у овом раду у многим градовима су више него задовољавајући, али ни овде није успех резултат искључиво општинског рада.

Приватне организације по градовима, као допуна општинском раду, а по селима често као искључиви носиоци социјално-хигијенске делатности, сачињавају веома важан чинилац у раду на унапређењу здравља. Примајући на се важне задаће у припремању земљишта за извођење разних социјално-хигијенских акција или само њихово извођење, приватне организације делују непосредно, са много гипкости и стварности. Узимајући у свој програм поједина питања здравственог напретка ове организације ако су чисто каритативног и хуманог карактера, боље успевају по градовима него селима. То је последица схватања и месних прилика. На селу се из многих техничких и других разлога не може вршити ни подела рада, као по градовима. На селу имају сем тога већи успех организације на привредној основи у свим питањима па и у питањима унапређења народног здравља.

Посматрањем организације рада на унапређењу народног здравља у Југославији показује се подела послова, међу појединe назначене факторе затим њихово допуњавање у извођењу заједничког циља. У свим правцима запажа се највећа активност која је довела заиста до

Школа народног здравља у Загребу

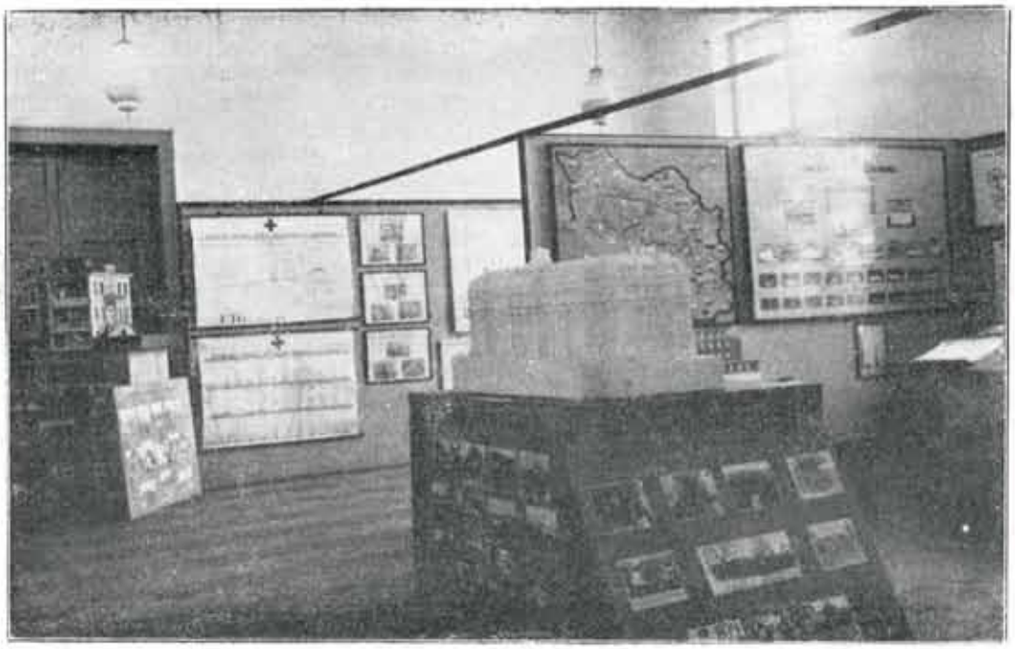

Одељење „Организација сан. службе."

завидних резултата као ни једна друга грана друштвене и државне делатности. У томе *држава* предњачи са својим многобројним хигијенским установама, које раде на сузбијању свих друштвених болести и на унапређењу народног здравља. Централни хигијен. завод. Школа народног здравља, девет хигијенских завода, *48* домова народног здравља, *130* здравствених станица, *21* лечилишта су главне установе, које са близу *500* одељења за поједине послове изводе велики програм хигијенског унапређења народног здравља. *Општинска санитетска служба* се стално усавршује прилагођујући се приликама и примајући на се законом одређене функције и растерећујући тако државу. *Савез здравствених задруга* са близу 100 задруга по селима врши велику улогу на здравствено-привредном преображају села. На задружним принципима, постављајући правилно питање здравља на привредну основу здр. задруге веома целисходно уједињују у једној организацији све врсте здравствене делатности.

Одељење „Организација сан. службе,"

Успеси ни у колико не заостају за успесима државне санитетске службе. Нарочити значај здр. задругарства је још у томе што је то специјално југословенска тековина, која је одлично запажена у иностранству. *Средишни уред за осигурање радника* благотворно делује на утврђеним принципима на заштити и осигурању радника старајући се за више од пола милиона југословенског радног народа. Засебно место заузимају многобројне *приватне хумане организације*, које обично узимају да решавају појединна питања помажући тако у многоме рад државе и општинских власти. Међу њима нарочито место заузима Црвени крст, Скаути, Соко и Трезвеност са многобројним организацијама по целој Краљевини вршећи важну улогу и служећи упорно здравственим акцијама ужег и ширег програма, а понајвише здравственом просвећивању и физичком васпитању. *Југословенско друштво за чување народног здравља* већ тридесет година носи достојно заставу здравствене пропаганде делујући према томе позитивно у свим правцима здравствене делатности помажући све корисне секције у том правцу.

I. земаљска хигијенска изложба целом својом садржином показала је ову смишљену организацију здравствене службе у Југославији као и њене успехе. Нарочито је то показано у отсеку посвећеном самој организацији. Овај отсек је био права синтеза свега и најбољи доказ да су у праву сви они, који тврде, да је брига за народно здравље у Југославији себи прокрчила пут у свим правцима државног, приватног и друштвеног живота. Али ипак изложба као и отсек посвећен организацији, показали су и то, да овај рад треба појачати и још много и много проширити. То захтева потреба народа. Изложба је ту потребу истакла према томе доказала и оправданост још већих здравствених акција на општу корист целог народа. Цела организација изложбе као и приредбе изведене за време њеног трајања доказују пак да је то могуће јер су створени повољни услови за њен, појачан, даљи развитак.

Д-р Бог. Константиновић.

Друштво Црвеног крста на изложби.

ОБЛИЦИ ДЕЛОВАЊА
ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАДРУГЕ
ЗАДРУЖНИ ПОСЛОВАЊЕ
ЗАДРУЖНИ ВЕТЕРИНАРСКИ ОДЕЛАК
ЛЕЧЕЊЕ

РАЗВОЈ ЗДРАВСТВЕНОГ ЗАДРУГАРСТВА
БРОЈ ЗАДРУГАРА
5.949
5.671
8.386
10.481
11.650
14.403
13.372
16.647
28.387
30.460
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932

ПРИВРЕДНИ ДЕО

Privredni deo u kome su uzeli učešća kao izlagači industrija, zanati i trgovina u okviru izložbe činio je svoju celinu.

Pojedini izlagači delimično su uzeli mesta u zajedničkim izložbenim paviljonima a delimično su izgradili svoje vlastite paviljone. Odziv privrednika je bio neočekivan. U tri paviljona od kojih je bio jedan za farmaceutsku i hemijsku struku, drugi za opremu stana, a treći za životne namirnice i različne higijenske proizvode, izlagalo je 67 privrednika, a svoje vlastite paviljone podiglo je 9.

Dok je na početku izložbe privredni deo sa poučnim bio vezan u pogledu ulazne cene, docnije je na želju izlagača ulaz u taj deo bio potpuno besplatan i napravljen naročiti ulaz sa ulice.

Izlagači su pokazali mnogo dobre volje ne žaleći troškova za uređaj svojih izložbenih prostorija. Na podstreku odbora — a da bi mogao biti pravilno obavešten o svima njihovim željama i potrebama za celo vreme izložbe — izlagači su se organizovali, održavali češće sastanke. Odbor izlagača sačinjavali g. g. *Vlajčić Jovan*, industrijalac; *Tanasković Đorđe*, sopstvenik firme „Lamiko"; Mr. *Kosta Kušaković*, industrijalac; *S. miz Rista*, zastupnik fabrike „Merima", a pretsednik je bio g. *Milan Pejnović*, glavni zastupnik fabrike „Zlatorog".

G. Milan Pejnović, pretsednik odbora izlagača

Uređaj i organizacija ovog dela je bila ovaka da se uopšte smatra kao preteča beogradskog velesajma. Uspeh koji je izložbeni odbor imao sa tim delom pokazao je da takva jedna privredna priredba nije samo potrebna već i izvodljiva.

Zbog nemogućnosti da se prilikom otvaranja obiđe i ovaj deo, jer je to vremenski bilo nemoguće, Izložbeni odbor je za nedelju 27 avgusta naročito pozvao predstavnike privrednih ministarstava i privrednih organizacija da specijalno posete ovaj deo. Poziv je naišao na dobar odziv.

Celokupna poseta ovoga dela nije bila manja od poučnog dela i po približnim podacima računa se da je ovaj deo posetilo najmanje 100.000 lica.

Na narednim stranama iznose se snimci lepše i najlepše uređenih mesta i paviljona izlagača.

Jedan od izložbenih paviljona u privrednom delu

ЈОВАНА ВЛАЈЧИЋА СИНОВИ
— фабрика сапуна — Београд —

МИШКОВИЋ и КОМП.
дрогерија на велико — Београд —

ЈУГОСЛОВЕНСКА ДЕСТИЛАЦИЈА ДРВА Д. Д.
— Теслић —

МАЛАРИЈА?...

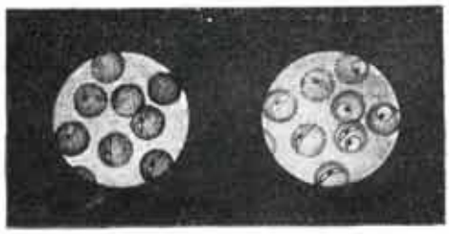

Кинин уништава само несполне облике уврочника маларије!

И маларија се шири...

А Л И...

НАУКА ЈЕ НАСТОЈАЛА НАЋИ НОВА И БОЉА СРЕДСТВА ПРОТИВ МАЛАРИЈЕ...

... и тако је пронађен 30 пута јачи од кинина

CHINOPLASMIN

НАРОЧИТО БОЛЕСНИЦИМА КОЈИ ДУГО БОЛУЈУ И КОД КОЈИХ КИНИН НЕ ДЕЈСТВУЈЕ

Сва обавештења даје

J U G E F A K. D.

ЗАГРЕБ — ГАЈЕВА УЛ. 32.

Standard-Vacuum Oil Company d. d. на изложби

Фабрика боја Недељка К. Савића на изложби

„Златорог", Марибор — заступа „Chlorodont", Дрезден

IMPREGNO

Tvornica higijenskih četaka

Higijenske četke kemiski impregnirane, na naučnoj osnovi, uništavaju prah, daju parketu i nameštaju lepši sjaj. **Neophodno potrebna četka za svaku kuću,** naročito za **bolnice, sanatoriume, škole, kafane, trgovine** — jer kupi i uništava prašinu, osjajuje; ogromna ušteda na vremenu, patosnoj masti. Čisti auto bolje nego sunder ili krpa jer mu daje sjaj.

Priznanje i od Centralnog higijenskog zavoda u Beogradu te Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja.

Impregno ekstrakt. — Impregno politura. — Impregno ulje za patos. — Impregno desinfektor. — Impregno proizvodi su od epohalne vrednosti za narodno zdravlje, naročito u suzbijanju tuberkuloze.

Mnoge nagrade, diplome, priznanja, pismene potvrde.

Jedino u svetu proizvodi centralni laboratorijum:

IMPREGNO — ZAGREB

Langov trg 4 — tel. 86 — 88.

Podružnice: Pariz, Milano, Kapenhagen, Beč, Budapest, Kairo, Bucarest.

NACIONALNI KAPITAL — NACIONALNI PROIZVOD!

Na higijenskoj izložbi

Мерима а. д. фабрика сапуна Крушевац

Кемика д. д за кемиску и фармацеутску индустрију

Deo treća u farmaceutsko-hemijskom paviljonu

Баховчев „ПЛАНИНКА“-ЧАЈ

победио је све иностране и сличне производе све препреке порушио! Он је освојио свет! Пробајте само једном лековитост!

Павиљон на хигијенској изложби

Баховчевог „ПЛАНИНКА“-ЧАЈА

За освежавање'..
Чишћење крви!...
Против слабе пробаве!...
Против затвора!...
Ојачава црева!...
Код болести: жучи, жучног камена, хемороида!...
Против нервове и живчаних болести!...
Свих оболења мокраћне киселине!...

Добива се у свим апотекама и дрогеријама!
Чувајте се имитација!

Mr Ph. **L. Bahovec** LJUBLJANA

Diana industrijsko trgovačko preduzeće — Beograd

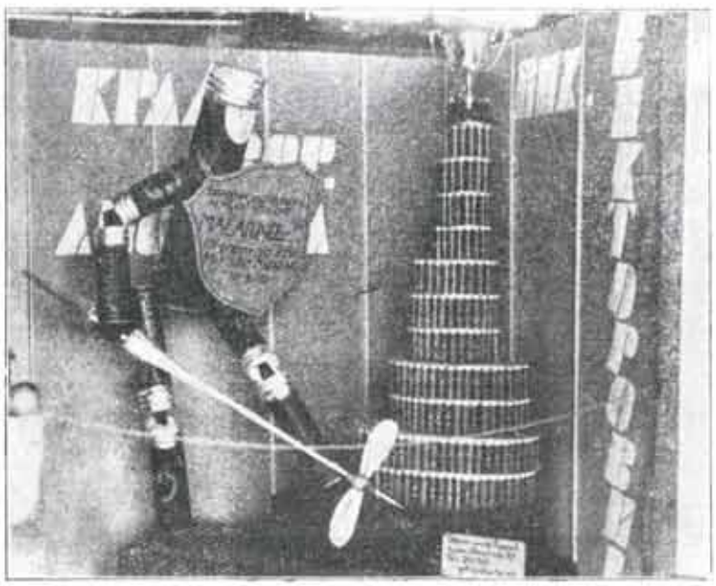

Дворска апотека Mr. pharm. Јов. Викторовић

Шалингер и Марин — Београд

ZYKLON A. D.

ZA SAVREMENU DEZINSEKCIJU

Knez Mihajlova 7. BEOGRAD Knez Mihajlova 7.

ZYKLON B

UNIŠTAVA SAVRŠENO NEPOVRATNO

GAMAD (STENICE, VAŠI, BUVE) — ŠTETOČINE MLINOVA I NAMIRNICA (BUBE ŠVABE, RUSE, MIŠEVE, PACOVE) — ŠTETOČINE SOČIVA (SVE VRSTE BUBA I ŽIŽKA) — ŠTETOČINE VUNENE ROBE, KRZNA (MOLJCE BUBE) DOK

KALCID

RADIKALNO TAMANI SVE BILJNE ŠTETOČINE (BILJNE, KRVAVE I ŠTITASTE VAŠI).

TELEFON:

u Beogradu 27-720, u Novom Sadu 21-55,
u Zagrebu 41-65, u Sarajevu 3-91.

Београдска хемиска индустрија — Београд

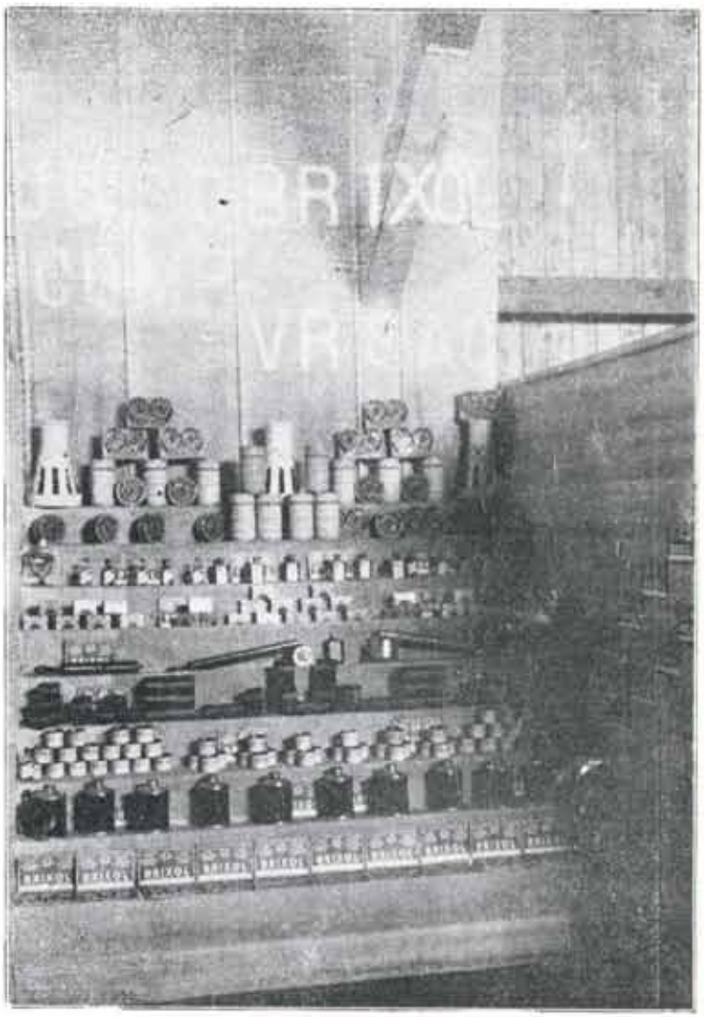

Jugobrixol i Komp. — Vršac

Лабораторија Пере Кушаковића апотекара Београд

Вила на I земаљској хигијенској изложби

»WIPLA«

најсавршенији
метал за израду

зуба и вилица
протеза
круница
мостова

Стручне информације даје:

»WIPLA«

ЛАБОРАТОРИУМ

БЕОГРАД

Књежев споменик 5 (VI)

телефон: 22-901

Wipla доња протеза издржи 5.000 грама терета!
(аутентичан случај!)

WIPLA:

тврђи од злата!
бољи од злата!
јевтинији од злата!

✕

најидеалнији материјал!

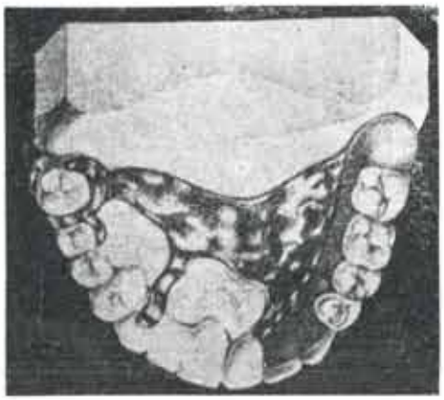

Jakov Hlavka, tvornica medicinskih instrumenata, Zagreb

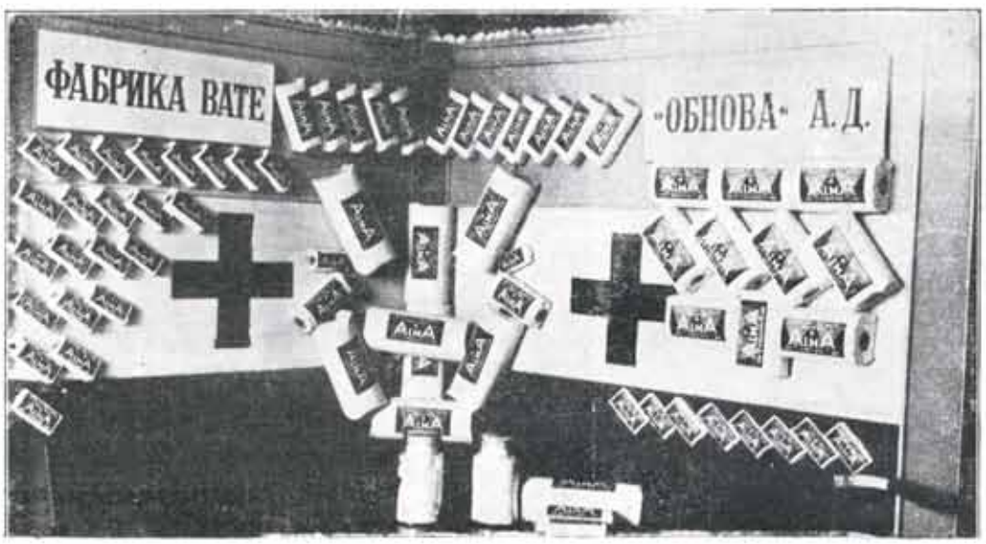

Фабрика ваше „Обнова" а. д.

Panexsol Hans Fleischmann i Co Ljubljana

ELEKTROLUX

GENERALNO ZASTUPNIŠTVO ZA JUGOSLAVIJU

T. BANKOVIĆ

Beograd, Balkanska 16
Tel. 22-0-40

Novi Sad, Ing Franjo Knapp
Kralja Petra 23

Zagreb, Praška 8-II
Tel. 29-24

Ljubljana, „Tehna" družba zo.z. Mestni trg 25-I
Tel. 25-80

Sa higijenske izložbe

HIGIJENSKI ELEKTROLUX APARATI

za isisavanje prašine i laštenje parketa

ELEKTROLUX HLADIONICI

Hladenje toplinom. Bez motora, bez kompresora i bez tekuće vode. Hladi i proizvodi led toplinom na plinski, petroleumski i električni pogon.

Proizvođenje **Elektrolux aparata** u vlastitim tvornicama. Raspačavanje istih vrše vlastite prodajne filijale po čitavom kulturnom svetu u svim većim mestima.

ELEKTROLUX APARATI

nose veselje
svakom
kućanstvu

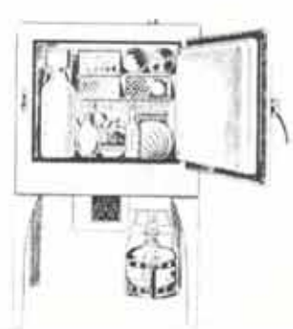

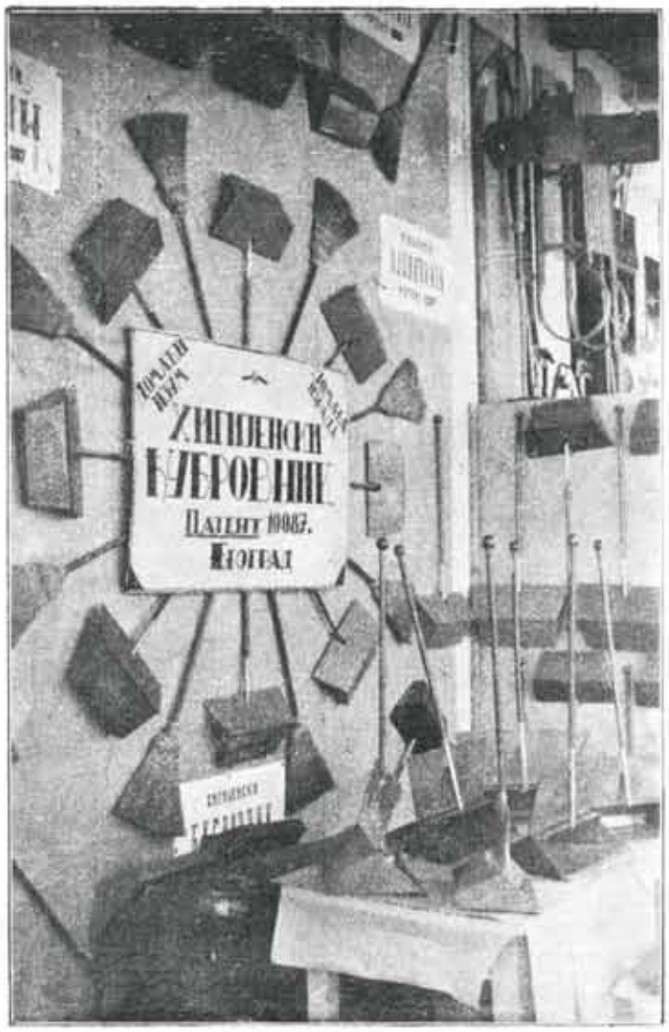

„Хермес" трговачко-обавештајни биро — Београд

Jugoslovenska sportska radnja Beograd

ЈУГОПРОТЕЗИЈА

Prva Jugoslovenska radionica za izradu ortopedsko-bandažerskih sprava, za negu bolesnika. Izrada uređaja za bolnice i sanatorije. Zavod za poniklovanje.

BEOGRAD

Sarajevska ul. br. 14 — Telefon 23-580
Osnovana 1920 godine.

IZRADUJE

Umetne noge i ruke svih sistema (nemački, francuski, amerikanski)

Ortopedske aparate kod koštanog obolenja i oduzetosti

Ortopedske midere kod obolenja kičmenog stuba i izobličenja tela

Ortopedske uloge kod „pes planus" (Blattfusseinlage)

Pojaseve kod spadnutog stomaka Gastro-ptosis, Apendicitisa i Laporatomije

Bandaže kod prolapsa materice, rektuma i Annus praeternaturalis

Utege kod herniae, kod najtežih slučajeva

Kolica za nemoćnike, Krankenwagen

Sprave za gimnastiku i ortopedsko lečenje

Izrada celokupnog uređaja za bolnice sanatorije i lekarske ambulante

Opravka, oštrenje, niklovanje hirurških instrumenata.

SVA ROBA I IZRADA STRUČNO I PRECIZNO IZRAĐENA

Vlasnik i stručnjak **FUNTEK**

Jugoprotezija na izložbi

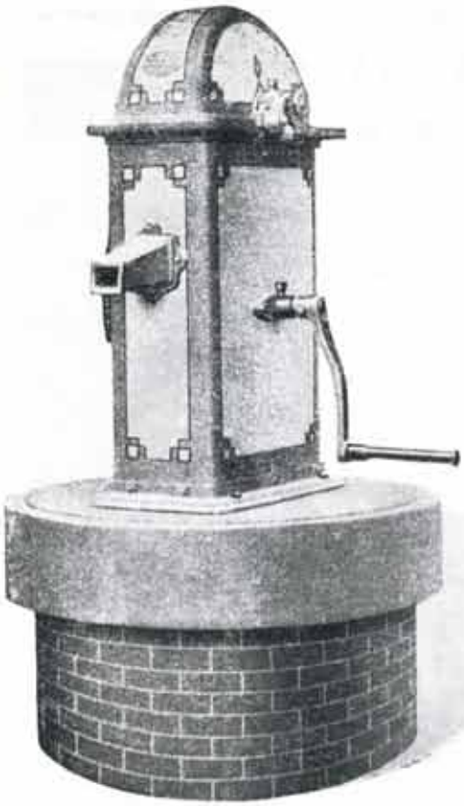

ХИГИЈЕНСКЕ ПУМПЕ

КАРИЈЕЛ

CARUELLE

Једине бунарске пумпе које одговарају свим хигијенским и техничким условима. Хиљаде комада пумпи Каријел, постављених на јавним и приватним бунарима, делују и непрекидно раде већ неколико година, без икаквих сметња!...

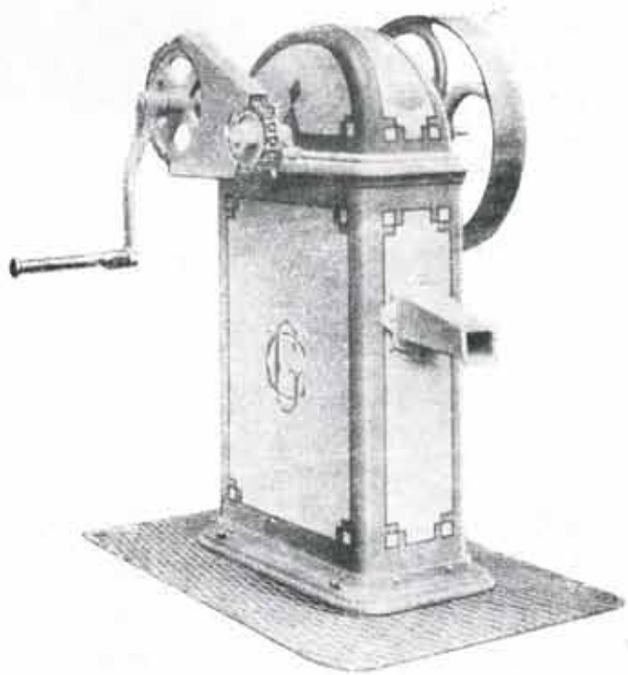

ТРАЖИТЕ ОПШИРНЕ ОПИСЕ И ПРОСПЕКТЕ ОД

ГЕНЕРАЛНОГ ЗАСТУПСТВА

ЗА КРАЉЕВИНУ ЈУГОСЛАВИЈУ

ЖАН ЈУНГФЛАЈШ

ул. МОШИНСКОГ 26 **ЗАГРЕБ** ул. МОШИНСКОГ 26

НАЦИОНАЛНА ИНДУСТРИСКА ПРОИЗВОДЊА!

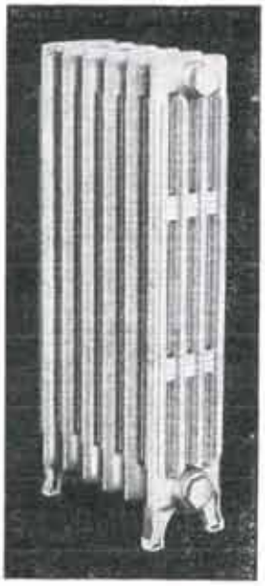

I ЈУГОСЛОВЕНСКА ФАБРИКА РАДИАТОРА И КОТЛОВА А. Д.

ВЕЛИКИ БЕЧКЕРЕК

производи:

РАДИАТОРЕ

из чувеног гвожђа неограничене трајности који не изискују поправке нити нове инвестиције

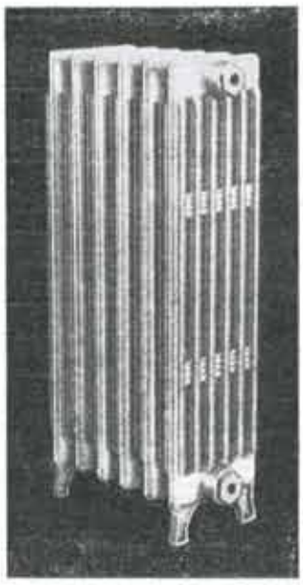

ОНИ НЕ РЂАЈУ
— јер је њихово специјално ливено гвожђе отпорно!

ОДАВАЊЕ ТОПЛИНЕ НЕНАДМАШНО!
ЗАГРЕВАЊЕ БРЗО И ЕКОНОМИЧНО!

ЕТАЖНЕ КОТЛОВЕ
ЧЛАНКАСТЕ КОТЛОВЕ
РЕБРАСТЕ ЦЕВИ

Економичност — практичност — хигијенски услови!

ИЗВЕДБА УКУСНА

Неопходно потребни за све савремене грађевине, за санаторијуме, болнице, хигијенске заводе, школе, домове, свуда где се о здрављу води рачуна и брига.

Тражите описе, понуде и ценовнике!

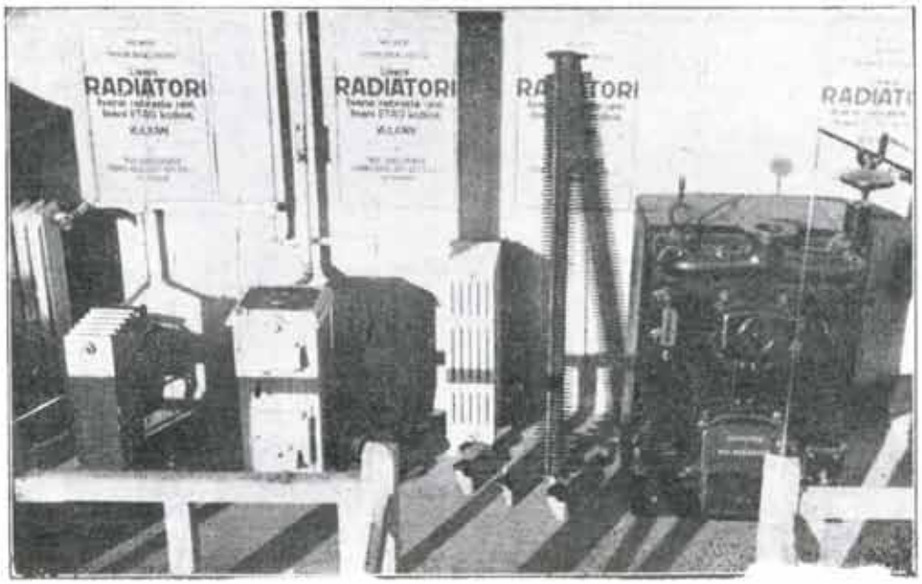

Радијатори на складишту

Фабрика Гоћевац

ТЕЛЕФОН 20-819 БЕОГРАД ВОЈВОДЕ МИШИЋА 7

ПОШТ. ФАХ 168

ИЗРАЂУЈЕ И ИМА НА СТОВАРИШТУ:

ХИГИЈЕНСКИ НАМЕШТАЈ ЗА ШКОЛЕ И БОЛНИЦЕ,

САНАТОРИЈУМЕ И ЛЕКАРСКЕ АМБУЛАНТЕ

ЗА ШКОЛЕ:

ШКОЛСКЕ КЛУПЕ СТОЛОВЕ ЗА ЦРТАЊЕ КАТЕДРЕ СА ПОДИЈУМОМ, ШКОЛСКЕ ТАБЛЕ СВЕ ВРСТЕ КЛУПА ОРМАНЕ ЗА СВЕ ПОТРЕБЕ, ХИГИЈЕНСКЕ СУДОВЕ ЗА ВОДУ И Т. Д.

ЗА БОЛНИЦЕ:

ОПЕРАЦИОНЕ СТОЛОВЕ, СТОЛОВЕ ЗА ПРЕГЛЕД, ПОДВОЗНА НОСИЛА, ПРЕВОЗНА КОЛИЦА, ОРМАНЕ за ИНСТРУМЕНТЕ, ЛЕКАРСКЕ УМИВАОНИКЕ, СВЕ ВРСТЕ ШИНЕЛЕРА И Т. Д.

СВЕ У ПРЕЦИЗНОЈ ИЗРАДИ ОД ПРВОКЛАСНОГ МАТЕРИЈАЛА

ГВОЖЂА, ЦЕВИ, ПЛЕХА, ЗДРАВОГ ДРВЕТА, СТАКЛА И КОЖЕ

БЕЛО ИЛИ У БОЈИ ЕМАЈЛИРАНО, НИКЛОВАНО, ПОЛИРАНО, СА ПРЕЦИЗНИМ МЕХАНИЗМОМ, СТАБИЛНО

АСЕПТИЧНО, по свима захтевима савремене хигијене

ХИГИЈЕНСКИ НАМЕШТАЈ

ЗА УНУТАРЊИ УРЕЂАЈ БОЛНИЦА, САНАТОРИЈУМА, ШКОЛСКИХ ИНТЕРНАТА, ЗДРАВСТВЕНИХ СТАНИЦА КАО: КРЕВЕТА, НОЋНИХ ОРМАНИЋА, УМИВАОНИКА, ЧИВИЛУКА, СТОЛОВА, СТОЛИЦА, АПАРАТА ЗА ХЛАЂЕЊЕ И Т. Д.

ХИГИЈЕНСКЕ ПАТЕНТ ПЕЋИ

„КРАЉИЦА ПЕЋИ“

Радионица гвозденог (хигијенског) намештаја Душана Љ. Димитријевића — Београд

Соја и производи соје Никола Анђелов агроном — Београд

СТУДЕНТСКА ЗАДРУГА ЗА РАД И ШТЕДЊУ

„САМОПОМОЋ“

Гарашанинова 18. БЕОГРАД Телефон: 28-602

Студентској задрузи **„Самопомоћ“** претходило је мало студентско удружење, које се бринуло за материјално издржавање својих чланова, које је тежило за тиме, да сиромашним студентима омогући физичким радом егзистенцију за време студија на Универзитету. На основи тог удружења, које као удружење није имало довољно услова за јачи развој, основана је априла 1931 год. студентска задруга **„Самопомоћ“**, која је у току последњих година доказала не само да је озбиљна и солидна организација, него да је својом младалачком свежином и несаломљивом енергијом учинила, организовањем разних послова, нарочито продајом млека и млечних производа, један видан напредак те постала у том времену важан чинилац не само на Универзитету него и у привреди на београдском тржишту.

Задруга **„Самопомоћ“** успешно и на здравој основи решава проблем сиромашних студената на београдском Универзитету. Она њима не пружа помоћ у облику стипендија, него физички запослује своје чланове — студенте, да само радом могу стећи потребна средства за егзистенцију за време својих студија.

Задруга **„Самопомоћ“** организовала је све своје послове на чисто задружној основи, а своје чланове васпитава у том духу, у циљу да они доцније у животу послуже народу као пионири на пољу задругарства.

Задруга **„Самопомоћ“** помаже земљорадничке млекарске задруге у околини Београда, од њих узима млеко и плаћа им бољу цену од сваког трговца.

Задруга **„Самопомоћ“** чини све напоре, да усаврши своју млекару најмодернијим уређењем, како би била увек у стању да доставља грађанству млеко и млечне производе само најбољег квалитета и по свим прописима модерне хигијене.

Студентска млекара „Самопомоћ“

У тој млекари раде само студенти, стотине њих је већ досад прошло кроз задругу и користило тим радом себи и задрузи.

Млекара загруга **„Самопомоћ“** доставља грађанству града Београда свеже пастеризовано млеко, јогурт, овчије кисело млеко, бутер, разне сиреве, а нарочито производи сир „империјал“ као свој специјалитет, и разне друге млечне производе.

Могућност рада и развоја дакле постоји, а сметња у послу је главно од трошарине Општине града Београда и на ту трошарину отпада једна трећина од целокупних трошкова задруге, што сувише осетно кочи рад и нормални развој задруге.

FABRIKA

FRANCK

Hinka Francka sinovi d. d.

ZAGREB

fabrika zamenica kave i kavinih dodataka

Osnovana 1893. godine. Proizvodi, pored raznih specijalnih vrsta, već decenijima u svakom kućanstvu poznat i omiljen

„PRAVI FRANCK“ za belu i crnu kavu, **„Kathreiner Kneippovu sladnu kavu“**, a sem toga i **„Sebura“** za tursku kavu.

Fabrika uposluje oko 200 nameštenika i radnika, a u domaćoj se poljoprivredi bavi više hiljada zemljoradnika sejanjem cikorije, koja predstavlja glavnu sirovinu za izradu „Pravog Francka“. — Tokom godina fabrika je proširavana i tehnički usavršavana, tako da je njen kapacitet danas toliki, da pokriva celu potrebu naše države. —

FRANCK

NA IZLOŽBI

Na higijenskoj izložbi

„Tesla" сијалице осветљавају ову изложбу

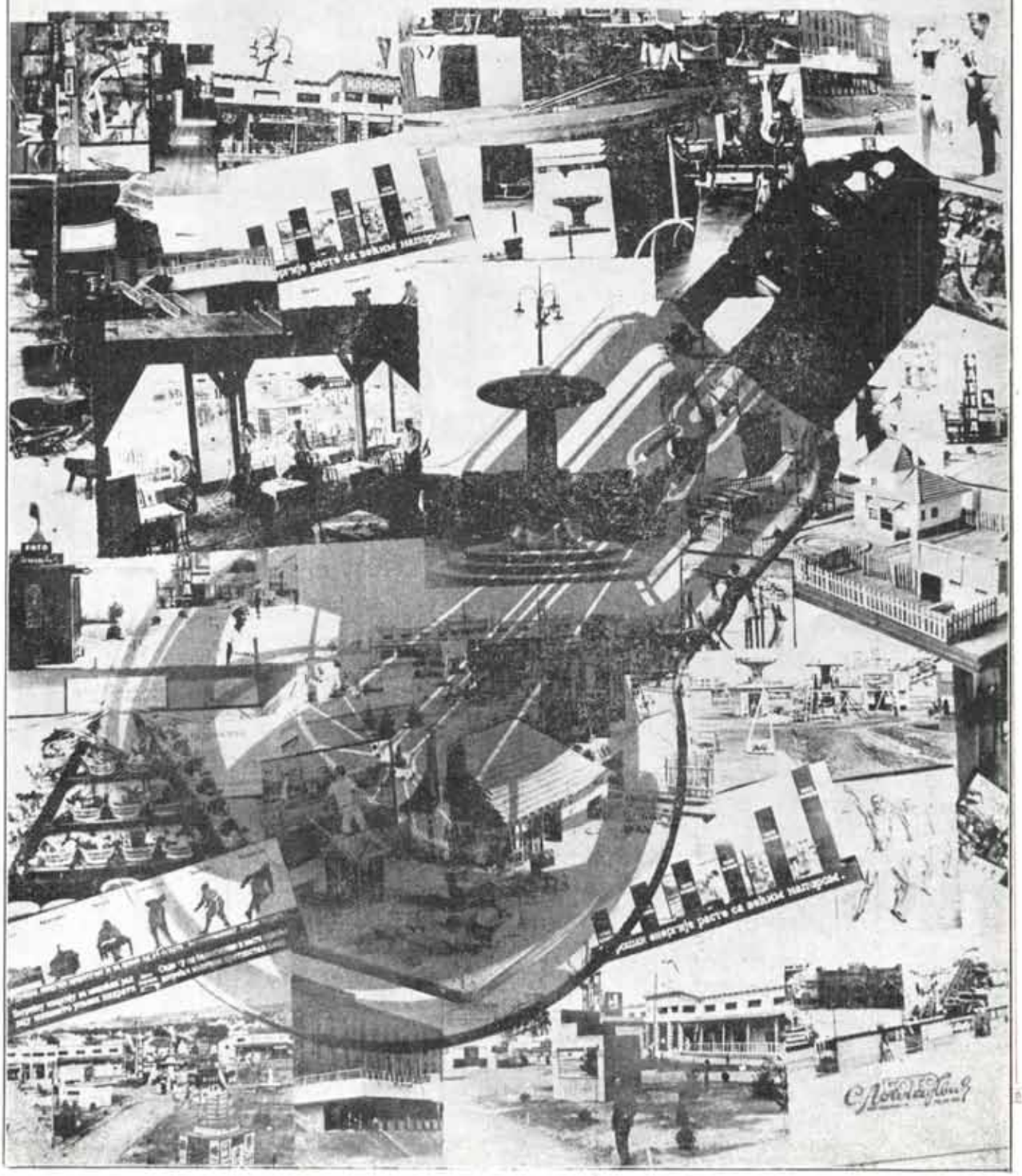

„Цетина" највећа југословенска творница тестенина Омиш — Сплит

ЗАБАВНИ ДЕО

Забавни део — у ноћи

Забавни део био је замишљен као саставни део изложбе у самом почетку рада, али у мањем обиму, са атракцијама чисто хигијенске, односно здравствене васпитне вредности. Пошто је по одлуци доцније у организацији тога дела учествовало Материнско удружење посредством његовог претставника у изложбеном одбору г-ђе Зорке Андоновић, то је смер у организовању овога дела у многоме промењен.

Од хуманих друштава поред Материнског удружења овде су узели учешћа: Дунавско дечије обданиште и Друштво за заштиту слепих девојака.

Сврха Забавног дела је била двојака: да привуче пажњу на изложбу (поучни део) и оних који се иначе за њу можда не би интересовали и да створи приходе за покриће трошкова око поучног и привредног дела.

Забавни део је посетило до 25.-IX.-93164 лица.

Општи поглед на „Забавни део"

Лутрија Матерског удружења

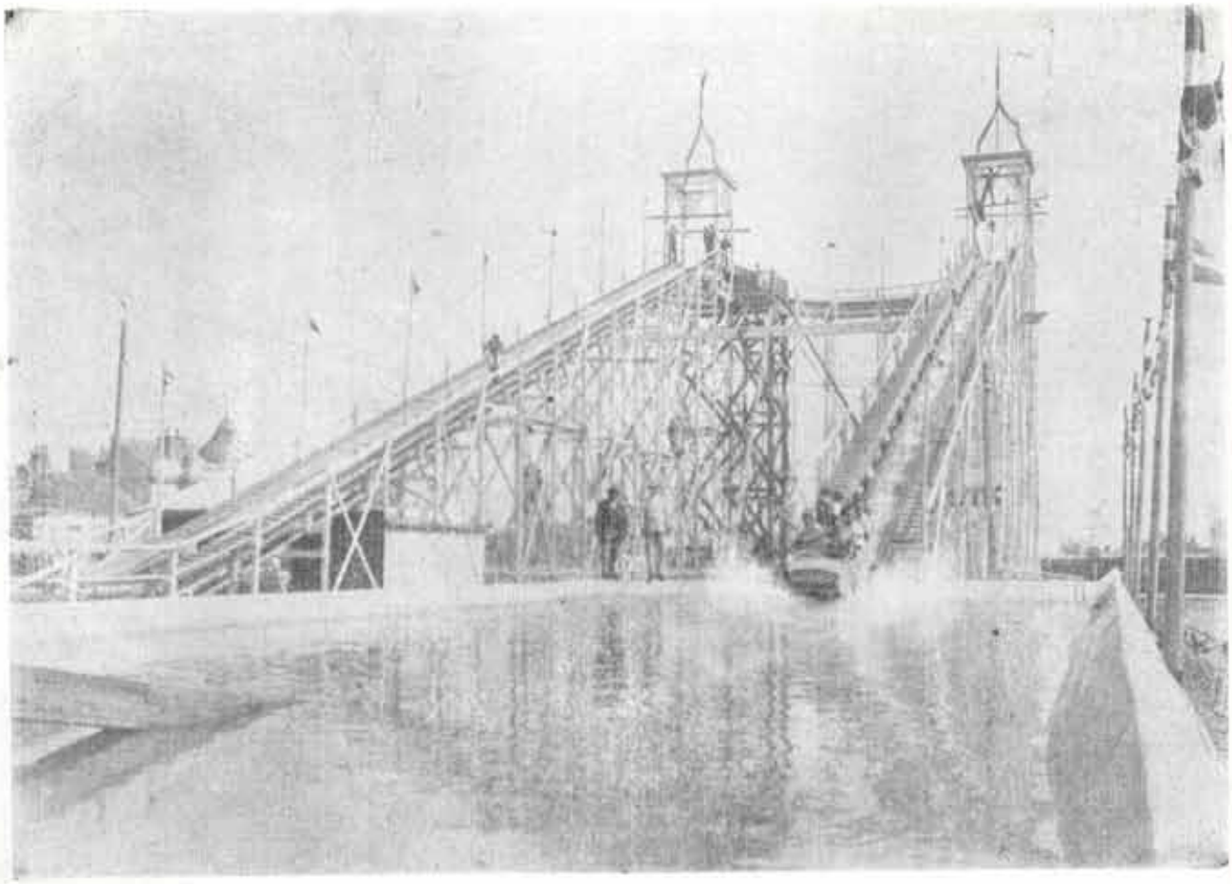

Водена клизаљка — г. Рихарда Мајнхарт

Павиљон одбора госпођа за заштиту слепих девојака

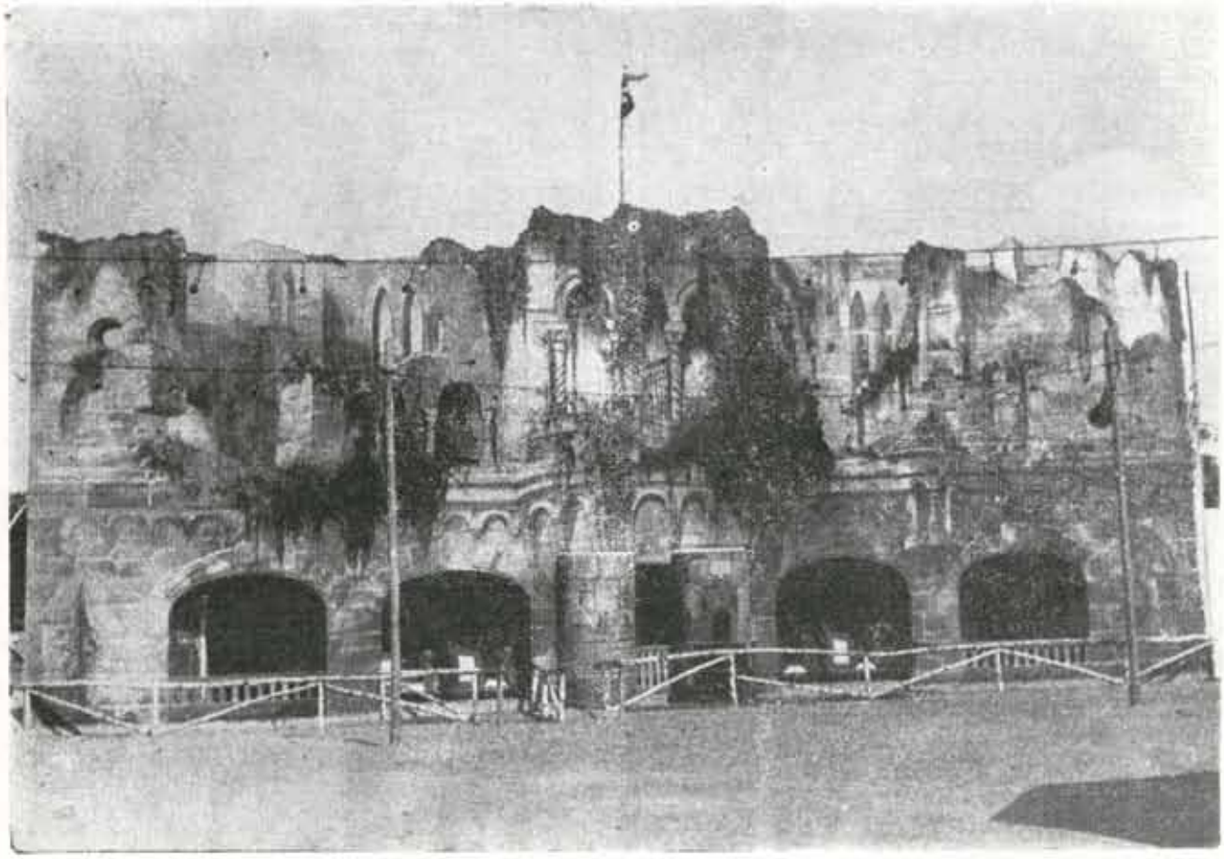

Чаробни замак г. Рихарда Мајнхарта

Павиљон Дунавског дечјег обданишта

Аутодром — г. г. Диблера и Вајнера

Вршешка — Браће г.г. Михел

Библиотека

Садржај:

Страна

Посета Њ. В. Краља Александра I 4
Посета Њ. В. Краља и Њ. В. Краљице Првој земаљској хигијенској изложби 6
Неколико речи о Изложби — Иван Пуцељ, Министар социјалне политике и нар. здравља 8
Реч при отварању Изложбе — Д-р Љубомир Томашић, Министар пољопривреде . . . 10
Почасни одбор Прве земаљске хигијенске изложбе 12
Главни одбор Југословенског друштва за чување народног здравља 13
Чланови изложбеног одбора Прве земаљске хигијенске изложбе. 14
Банатски одбори Прве земаљске хигијенске изложбе 14
Референти и стручни сарадници Изложбеног одбора 17
Задаци Југословенског друштва за чување народног здравља — Д-р Стев. З. Иванић . 18
О смислу и значају I земаљске хигијенске изложбе — проф. Д-р Александар Ђ. Костић 20
Uslovi uspešnog rada na zdravstvenom prosvećivanju — Dr. Bogoljub Konstantinović . . 22
Na pravom putu — Dr. Bojan Pirc 25
Техничко уређење земљишта и павиљона на изложби — арх. Светолар С. Милетић . . 28
Летопис изложбе 30
Račun prihoda i rashoda izložbe 42
Надлорни одбор Југословенског друштва за чување народног здравља 44
Резолуција здравственог конгреса 44
Кроз изложбу 47
Начела и пуштви расне хигијене — проф. Д-р Александар Ђ. Костић 52
Zakoni človeškega življenja — Dr. Bojan Pirc 55
Turizam i higijena — Slavko J. Siriščević 59
Лична хигијена као израз цивилизације — Д-р Милораз Драгић 63
O ishrani čovjeka — Dr. Živko Prebeg 65
Здравствена заштита и осигурање радника — Д-р Жељко Хан 68
Za zdravstvenu zaštitu odojčadi i male dece — Dr. Žika Marković 73
Školsko doba — Dr. Rudolf Kenig 74
Борба против туберкулозе у нашој земљи — Д-р Миодраг Врачевић 76
Полне болести — Д-р Милан Кићевац 79
Cilj splošne trežnosti je dosegljiv — J. Puhar 82
Заразне болести и њихово сузбијање — Д-р Димитрије Калић 85
Malarija — Dr. S. Ramzin 88
Асанација насеља — инж. Вел. Томашевић 90
Zdravstveno prosvjećivanje — Dr. J. Rasuhin 97
Организација рада на унапређењу народног здравља — Д-р Богољуб Константиновић . 101
Припредни део Прве земаљске хигијенске изложбе 105
Забавни део Прве земаљске хигијенске изложбе 129

ИЗДАЊЕ
ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДРУШТВА ЗА ЧУВАЊЕ НАРОДНОГ ЗДРАВЉА
БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА ЦЕНТРАЛНОГ
ХИГИЈЕНСКОГ ЗАВОДА 1934